

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

Stereotypizační mechanismy označování Roma v české kultuře

Bakalářská práce

Autor:	Bára Rafaelová
Studijní program:	Humanitní studia
Studijní obor:	Transkulturní komunikace
Vedoucí práce:	ThLic. Ph.D. František Petr Burda
Oponent práce:	Ph.D. Luděk Jirka

Zadání bakalářské práce

Autor:	Bára Rafaelová
Studium:	P20K0008
Studijní program:	B6107 Humanitní studia
Studijní obor:	Transkulturní komunikace
Název bakalářské práce:	Stereotypizační mechanismy označování Roma v české kultuře
Název bakalářské práce AJ:	Stereotyping mechanisms of Roma labeling in Czech culture

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá identifikací a analýzou stereotypizačních mechanismů označování Romů v české kultuře. Cílem práce je nastínění způsobů a podob stereotypizování Romů ve vyprávění respondentů. Práce vychází z výpovědí romských pamětníků sesbíraných zejména v rámci projektu Paměť národa. Metodologicky staví na rozboru mechanismů diferencování v perspektivě mimetické teorie kultury.

1. NAVRÁTIL, Pavel: *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003.
2. GOFFMAN, Erving: *Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003.
3. JAKOUBEK, Marek: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: 2004.
4. MARÁDOVÁ, Eva: *Multikulturní porozumění*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006.
5. JAKOUBEK, Marek a Lenka JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ: *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009.
6. NEČAS, Ctibor: *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999.
7. BAKALÁŘ, Petr: *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004.
8. BUDILOVÁ, Lenka a JAKOUBEK, Marek: *Romové známí i neznámí*. Praha: Voznice, Leda, 2009.
9. JAMNICKÁ, Zdeňka: *Dějiny našich cikánů*. Praha: Orbis, 1955.
10. GIRARD, René: *O původu kultury: hovory s Pierpaolem Antonellem a Joaem Cesarem de Castro Rocha*. Brno: Centrum pro studium demokracie kultury, 2008.

Zadávací pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: ThLic. Petr František Burda, Ph.D.

Oponent: Mgr. Luděk Jirka, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 12.3.2021

Abstrakt

RAFAELOVÁ, Bára. *Stereotypizační mechanismy označování Roma v české kultuře*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023, 86 s.

Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá stereotypizačními mechanismy označování Roma v české kultuře. Bakalářská práce je rozdělená na část teoretickou a praktickou. Text se dělí chronologicky a podle kapitol, které na sebe navazují. Jednotlivými kapitolami prostupují autentické úryvky příběhů našich respondentů.

V teoretické části se zabývám otázkou, jakým způsobem se původ Romů promítá do stereotypizačních vzorců. Dále členěním romské komunity do etnických skupin a stereotypizováním těchto skupin. Poté se v bakalářské práci se zabývám stigmatizací neboli nálepkováním ve společnosti a exkluzí neboli vylučováním Romů ve společnosti. Každé z těchto témat bude nad to zvlášť zkoumáno v období mezi rokem 1918 - 1939, v období Druhé světové války, 1945 - 1989 a po roce 1989. Metodologicky práce vychází z analýzy diferencování v perspektivě mimetické teorie kultury od Reného Girarda.

Praktická část je postavená na analýze vzpomínek příslušníků romského etnika, shromážděných na platformě Paměť národa. V praktické části budeme vycházet ze záznamů vzpomínek čtyřiceti romských respondentů.

Hlavní hypotézou bakalářské práce je snaha o nastínění způsobů a podob stereotypizování Romů ve vyprávění vybraných respondentů. Z vyprávění jsem si vybrala pasáže, které v sobě ukazují různé podoby stereotypizace. Nedílnou součástí bakalářské práce je transkulturní reflexe, u které bych ráda poukázala na to, že lidé by se neměli nechat ovládat stereotypy a předsudky. Je zapotřebí usilovat o změnu pohledu na situaci romské menšiny.

Klíčová slova: kultura, stereotypy, předsudky, diskriminace, majoritní společnost, Romové.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, a všechny zdroje, které jsem po dobu psaní užívala, byly řádně uvedeny. Postupovala jsem pod dohledem vedoucího práce.

V Hradci Králové dne

Bára Rafaelová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce, panu ThLic. Františku Burdovi, Th.D., za jeho cenné rady, ochotu a trpělivost při psaní této bakalářské práce, a jeho motivaci, kterou mi po celou dobu dodával.

Anotace

RAFAELOVÁ, Bára. *Stereotypizační mechanismy označování Roma v české kultuře*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023, 86 s.
Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá identifikací a analýzou stereotypizačních mechanismů označování Romů v české kultuře. Cílem práce je nastínění způsobů a podob stereotypizování Romů ve vyprávění respondentů. Práce vychází z výpovědí romských pamětníků sesbíraných zejména v rámci projektu Paměť národa. Metodologicky staví na rozboru mechanismů diferencování v perspektivě mimetické teorie kultury.

Klíčová slova: kultura, stereotypy, předsudky, diskriminace, majoritní společnost, Romové.

Annotation

RAFAELOVA, Bára. *Stereotyping mechanisms of labeling Roma in Czech culture*. Hradec Králové: Faculty of Education of the University of Hradec Králové, 2023, 86 pp. Bachelor thesis.

The bachelor's thesis deals with the identification and analysis of the stereotyping mechanisms of Roma labeling in Czech culture. The aim of the work is to outline the ways and forms of stereotyping of Roma in the respondents' narratives. The work is based on the statements of Roma witnesses collected mainly within the framework of the Memory of the Nation project. Methodologically, it builds on the analysis of the mechanisms of differentiation in the perspective of the mimetic theory of culture.

Key words: culture, stereotypes, prejudices, discrimination, majority society, Roma.

Obsah

ÚVOD	10
1. Teoretická východiska práce a základní pojmy	15
1.1 Postoje a přesvědčení	15
1.2 Stereotypy	16
1.3 Předsudky	18
2. Sociální vyloučení	21
2.1 Ekonomické vyloučení	23
2.2 Sociální vyloučení	24
2.3 Kulturní vyloučení	24
2.4 Prostorové vyloučení	24
2.5 Symbolické vyloučení	25
2.6 Sociální vyloučení Romů	25
2.6.1 Příčiny sociálního vyloučení Romů	26
3. Romové	27
3.1 Stručný nástin dějin Romů	27
3.2 Romové jako etnická skupina	29
3.2.1 Slovenští Romové (servika Roma)	29
3.2.2 Vlachové (olašští Romové)	30
3.2.3 Sintové	31
4. Romové ve společensko – historickém kontextu	31
4.1 Období meziválečné (1918 – 1939)	32
4.2 Období 2. světové války (1939-1945)	36
4.3 Romské migrační vlny po roce 1945 (druhá polovina 40. let)	40
4.4 Asimilace Romů v 50. letech 20. století	41
4.5 Šedesátá léta ve znamení rozptylu romského obyvatelstva	42
4.6 Dialog mezi Romy a majoritou na konci 60. let	43
4.7 70. Romové v 70. A 80. letech 20.století	44
4.8 Romové po „sametové revoluci“	45
5. Praktická část	48
5.1 Cíl výzkumu	48
5.2 Etické otázky výzkumu	48
5.2 Metoda výzkumu	49
6. Výzkumné otázky	50

7. Respondenti a volba výzkumného souboru.....	51
7.1 Charakteristika respondentů.....	53
8 Popis průběhu výzkumu.....	55
8.1 Dílčí cíl 1:.....	55
8.2 Dílčí cíl č. 2.....	57
8.3 Dílčí cíl č. 3.....	60
8.4 Dílčí cíl 4:.....	62
9. Shrnutí získaných dat a interpretace dosažených výsledků.....	64
10. Analýza a výzkumné zjištění.....	66
11 Interpretace zjištění optikou mimetické teorie a mechanismu obětního beránka.....	66
11.1 Interpretace zjištění optikou mimetické teorie v období 1918 – 1939.....	67
11.2 Interpretace zjištění optikou mimetické teorie v období 1939 – 1945.....	68
11.3 Interpretace zjištění optikou mimetické teorie v období 1945 -1989.....	70
11.4 Interpretace zjištění optikou mimetické teorie v období po roce 1989.....	71
12. Transkulturní reflexe.....	73
13. Závěr.....	75
Bibliografie.....	79

ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá stereotypizačními mechanismy označování Roma v české kultuře. Vždy jsem se chtěla zabývat romskou problematikou. Téma jsem měla rozhodnuté již od prvního ročníku svého studia. Při rozhodování, jaké téma si vyberu pro svou bakalářskou práci, jsem vycházela z následujících východisek.

První východisko je můj dlouhodobý zájem o postavení romské komunity v majoritní společnosti. A dalším důvodem je můj etnický původ. Pocházím ze smíšeného manželství. Můj otec je olašský Rom a má matka je etnická Češka. S danou problematikou mám tudíž osobní zkušenosti. Proto bych ráda prohloubila své znalosti o významu etnického původu člověka. V tomto ohledu mne vždy zajímalo, jak se v české společnosti zacházelo s romským etnickým původem. Můj otec mi vyprávěl, že se za komunismu měl dobře. Naopak strýcové na komunismus nadávají a vypráví, že to byla špatná doba. Moje babička s dědečkem se o minulosti nikdy nechtěli bavit s tím, že to, co zažili, by nepřáli ani nepříteli.

Bakalářská práce je rozdělená na část teoretickou a praktickou. Text se dělí chronologicky a podle kapitol, které na sebe navazují. Jednotlivými kapitolami prostupují autentické úryvky příběhů našich respondentů.

V teoretické části se budu zabývat otázkou, jakým způsobem se původ Romů promítá do stereotypizačních vzorců. Dále členěním romské komunity do etnických skupin a stereotypizováním těchto skupin.

V teoretické části se dále budu zabývat otázkou nevráživosti mezi jednotlivými romskými skupinami navzájem. Můj otec mi například od dětství vštěpoval, že Rumungři jsou hodnotově nižší než Olaši. A já bych ráda zjistila, z čeho takový pocit nadřazenosti pramení. Uvědomuji si, že mě názory mého otce ovlivňovaly a vytvořily ve mne stereotyp či předsudek.

Tudíž, dalším důležitým tématem, kterým se budeme zabývat, jsou samotné stereotypy. Vysvětlíme si, co jsou stereotypy, co jsou předsudky, co jsou postoje, a jak moc je jimi společnost ovlivňována.

Poté se v bakalářské práci budeme zabývat stigmatizací neboli nálepkováním ve společnosti a exkluzí neboli vylučováním Romů ve společnosti. Každé z těchto témat bude nad to zvlášť zkoumáno v období mezi rokem 1918-1939, v období Druhé světové války, 1945 -1989 a po roce 1989.

V období mezi rokem 1918-1939 je pro Romy typická sedentarizace neboli usídlování Romů. V období druhé světové války je typická deportace a likvidování Romů v koncentračních táborech. Pro období mezi léty 1945-1989 jsou typické restrikce, jako jsou například zákaz kočování, a pro období po roce 1989 je typická exkluze Romů z pracovního trhu.

Praktická část je postavená na analýze vzpomínek příslušníků romského etnika, shromážděných na platformě Paměť národa. Vzhledem k jedinečné systematické dlouholeté a usilovné práci iniciativy máme k dispozici obsáhlý a cenný zdrojový materiál pamětníků romského původu, z něž jsem se rozhodla čerpat.

V praktické části budeme vycházet ze záznamů vzpomínek čtyřiceti romských respondentů. Respondenty jsem si vybrala z internetového archívu Paměť národa. Paměti národa je sbírka vzpomínek pamětníků důležitých historických událostí. Dostupná je ve stejnojmenném internetovém archívu. Tento portál je přístupný už od roku 2008. Cílem tohoto projektu je shromážďovat příběhy a vzpomínky respondentů a následně je zveřejnit pro veřejnost. Projekty mohou sloužit jako studijní podklad pro studium či k obohacení znalostí o dějinách. Příběh každého pamětníka je zachycen ve formě audio či video klipů včetně osobní fotografie.

V internetovém projektu vypráví své vzpomínky celkem padesát romských pamětníků, ale já jsem pracovala pouze se čtyřiceti respondenty, protože deset z nich používalo romský dialekt, kterému jsem nerozuměla.

Respondenty jsem roztrídila do tří skupin. V první představím pamětníky, kteří tvrdí, že se s předsudky téměř nikdy nesetkali. Ve druhé představím skupinu, která se s předsudky setkala, ale svým vlastním úsilím je dokázali překonat. A ve třetí, skupinu romských pamětníků, kteří se s předsudky setkali a celý život předsudky ovlivňovaly jejich sebepojetí.

Hlavní cíl práce

Cílem práce je snaha o nastínění způsobů a podob stereotypizování Romů ve vyprávění vybraných respondentů. Z vyprávění si vybereme pasáže, které v sobě ukazují různé podoby stereotypizace. Svou prací bych ráda poukázala, že lidé by se neměli nechat ovládat stereotypy a předsudky. Je zapotřebí usilovat o změnu pohledu na situaci romské menšiny.

Dílčí cíle

Hlavní způsoby stereotypizace v období 1918-1939

- Hlavní znaky etnické stereotypizace
- Hlavní znaky ekonomické stereotypizace
- Hlavní znaky sociální stereotypizace

Hlavní způsoby stereotypizace během válečného období

- Hlavní znaky etnické stereotypizace
- Hlavní znaky ekonomické stereotypizace
- Hlavní znaky sociální stereotypizace

Hlavní způsoby stereotypizace v období 1945-1989

- Hlavní znaky etnické stereotypizace
- Hlavní znaky ekonomické stereotypizace
- Hlavní znaky sociální stereotypizace

Hlavní způsoby stereotypizace po 1989

- Hlavní znaky etnické stereotypizace
- Hlavní znaky ekonomické stereotypizace
- Hlavní znaky sociální stereotypizace

Abychom mohli co nejlépe naplnit cíle práce, pokusím se odpovědět na následující výzkumné otázky.

Výzkumné otázky

- Jakým způsobem se u respondentů, jejichž vyprávění spadá do období mezi lety 1918-1939, objevuje stereotypizace týkající se etnické příslušnosti, sociálního zázemí a ekonomického postavení?
- Jakým způsobem se u respondentů, jejichž vyprávění spadá do válečného období, objevuje stereotypizace týkající se etnické příslušnosti, sociálního zázemí a ekonomického postavení?

- Jakým způsobem se u respondentů, jejichž vyprávění spadá do období mezi lety 1945-1989, objevuje stereotypizace týkající se etnické příslušnosti, sociálního zázemí a ekonomického postavení?
- Jakým způsobem se u respondentů, jejichž vyprávění spadá do období po roce 1989, objevuje stereotypizace týkající se etnické příslušnosti, sociálního zázemí a ekonomického postavení?

V bakalářské práci nastíníme hypotézu, která zní: Ve střetu vyšších morálních principů s kulturně podmíněnými stereotypy na straně majority nakonec vítězí hledisko kulturního stereotypů. Převládá především hledisko kulturního stereotypu, jejichž příčina začíná ve společnosti, kde se necháme stáhnout s davem. Tuto hypotézu se pokusím verifikovat či falzifikovat.

Metodologicky práce vychází z analýzy diferencování v perspektivě mimetické teorie kultury. Mimetická teorie poukazuje na to, jak zásadním způsobem jsou lidé ovlivňováni společenskými trendy. A jak rychle a epidemicky se názory, pohledy a touhy jednotlivých lidí šíří v davu, v kolektivu nebo v mase a následně ovlivňují lidské jednání. Tato teorie dále poukazuje, jak tenká je hranice mezi odlišností, stigmatizací, exkluzí, selekcí a perzekucí, a jak snadno lze z odlišných skupin nebo jedinců během společenské krize vytvářet tzv. obětní beránky. Zkoumáním lidské povahy se René Girard snaží naznačit, že je potřeba odlišit touhu od potřeby či žádostivosti.

V mimetické teorii, „*pasivní, submisivní napodobování neexistuje, ale nenávisť ke konformitě a krajnímu individualismu nejsou o nic méně napodobivé. Dnešní doba se zakládá na negativní konformitě, která je hrozivější než její kladná varianta. Připadá mi, že moderní individualismus se čím dál více kloní k zoufalému popírání faktu, že prostřednictvím mimetické touhy se každý z nás snaží vnutit svou vůli svým bližním, o kterých hlásá, že je miluje, ale častěji jimi pohrdá.*“¹

Autorem mimetické² teorie (též mimetický mechanismus kultury) je francouzský sociální a kulturní teoretik René Girard³, jehož dílo je ideově a metodologicky velice rozmanité a

¹ GIRARD, René. *The One by Whom The Scandal Comes*. East Lansing, Michigan, USA: Michigan State University Press, 2014, s. 7.

² Slovo „*mimetický*“ je odvozeno od řeckého slova *mimesis* (latinsky *imitatio*), což označuje imitaci, nápodobu či kopírování.

³ René Girard se narodil 25. prosince roku 1923 ve Francii. Během svých vysokoškolských studií vystudoval historii a poté odjel na studijní pobyt do USA, na vysoké škole v Bloomingtonu získal doktorát z historie s dizertační prací „*Americké názory na Francii 1940-1943*“. Během svého působení na vysoké škole v Indianě učil francouzštinu a literaturu, proto jeho zájem, který je patrný i u mimetické teorie společnosti, mířil k literatuře a klasickým dílům

originální, avšak v české vědě méně známé. Samotný pojem mimesis je již znám od doby antických filozofů, princip nápodoby, tedy mimesis, používal již samotný Aristoteles.

Girardovo mimetické zkoumání využívá poznatků z mnoha vědních oborů (např. sociologie, sociální teorie, antropologie, literární teorie, religionistiky a filozofie). Stejně tak i mimetická teorie R. Girarda je natolik rozmanitá, že ji lze aplikovat nejen v oblasti sociální a kulturní antropologie, ale na její principy můžeme narazit např. ve filozofii, sociologii, psychologii, teologické antropologii, filozofii dějin a v jiných humanitně zaměřených disciplínách.⁴ (Sám autor o své práci tvrdí, že je interpretem, který na základě kombinace a propojování antropologie, etnologie a dalších vědních oborů postuloval již zmiňovanou mimetickou teorii společnosti.

Mimetická teorie je založena na principu nápodoby a skládá se ze tří fází: mimetické touhy, mimetické rivality a mimetické krize. Prvotním předpokladem této teorie je, že kultura je mimeticky naučená. Lidé se napodobují nejen v gestikulaci, mimice, jazyku, odívání, ale také v tom, po čem toužit.

Každá lidská bytost touží napodobovat někoho jiného, kdo pro danou osobu představuje vzor. Problém nastává, jestliže dvě osoby touží po stejném objektu touhy, ten je však dosažitelný pouze pro některého z nich, nikoliv pro oba. V tomto Girard spatřuje základ pro rivalitu. Tento mechanismus zasahuje i do společenských vztahů, jak uvádí ve své knize *O násilí v kultuře* (Girardovské reflexe) František Burda: „*Společnost se vyvíjí na základě mímétizujícího mechanismu, člověk jako toužící subjekt soupeří o předmět své touhy se vzorem, po jehož předmětu touhy touží, tato skutečnost se nazývá rivalizujícím mímétismem.*

Situace je sama o sobě vysoce konfliktuální.“⁵ Pokud je společnost v krizové situaci, jako je období nouze či epidemie, propuknutí konfliktu je vysoce pravděpodobné. Ve společnosti však fungují bariéry, které mimetickému konfliktu mohou zabránit – např. bezpečnostní složky státu (policie), soudy, ale také rituály a společenské zákazy (např. tabu).⁶ „Jestliže tyto bariéry

autorů, jako jsou Cervantes, Stendhal, Flaubert, Proust, Dostojevský a další. V 50.-90. letech působil na několika dalších univerzitách, na Johns Hopkins University v Baltimore se stal řádným profesorem, na Standfordské univerzitě v Kalifornii zůstal až do své penze.

⁴ BURDA, František. *O násilí v kultuře: girardovské reflexe*. Ostrava: Moravapress, 2013, s. 9.

⁵ BURDA, František. *O násilí v kultuře: girardovské reflexe*. Ostrava: Moravapress, 2013, s. 12.

⁶ Srov. KIRWAN, Michael. *René Girard: uvedení do díla*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 53.

⁷ BURDA, František. *O násilí v kultuře: girardovské reflexe*. Ostrava: Moravapress, 2013, s. 26.

nefungují nebo nejsou vůbec přítomny, může dojít k přímému střetu rivalů. Ti již neodlišují původní předmět mimetické touhy, ale napodobují pouze mimetické násilí.“⁷

„V případě, že ve společnosti již vypuknul konflikt, je potřeba nahromaděné násilí přenést někam jinam. Dle Girarda lze násilí přeměrovat dvěma způsoby. Prvním je přenesení násilí na vnějšího nepřítele, kterým může být např. stát či odlišná etnická skupina. Jedná se o způsob vyžadující další vážná řešení nastalé situace. Druhou možností je přeměrovat násilí do skupiny, jedná se o vnitřního nepřítele, oběť, na niž je převedena zodpovědnost za vzniklou krizi či konflikt. Zajímavé je, že zbytek skupiny je přesvědčen o tom, že obětní osoba má možnost krizi či konflikt vyřešit. Proto je oběť často po svém zániku (smrti) sakralizována.“⁷

1. Teoretická východiska práce a základní pojmy

V této části práce se budeme věnovat teoretickým východiskům a základním pojmům, jako jsou postoje a přesvědčení, stereotypy, předsudky a jiné, se kterými budeme pracovat v dalších částech práce.

1.1 Postoje a přesvědčení

Termín postoj byl poprvé použit americkým sociologem W. I. Thomasem a polským sociologem a filozofem Florianem Zanieckim v sociologické studii, která se týkala polských sedláků ve Spojených státech v roce 1918. Postoj může být definován jako „*relativně ustálený sklon jedince reagovat na předměty, osoby, situace a sebe sama.*“⁸ Je možné jej třídit na postoje, které se týkají pouze jedince, a na sociální postoje, které se týkají sociálních skupin a mají na ně dopad. Zároveň rozlišujeme postoje pozitivní a negativní, ty pozitivní jsou často vytvářeny vůči objektům, které se pojí s nějakou odměnou, naopak negativní postoje se pojí s tresty či s jejich očekáváním. Milan Nakonečný uvádí tři složky postojů – kognitivní, emotivní a konativní. Tyto složky jsou zpravidla vyvážené, ale může jedna nad druhou převažovat. Kognitivní (poznávací) složka obsahuje vše, co člověk o objektu svého postoje ví, zná. Emotivní složka vyvolává v člověku emoce, tedy sympatie či antipatie k objektu postoje, a třetí, konativní (aktivní) složka vystihuje snahu či schopnost chovat se vůči objektu postoje daným způsobem.⁹ Abychom mohli pozměnit či úplně změnit naše postoje, je důležité působit na všechny tyto tři složky postojů, nikoliv pouze na jednu či dvě z nich.¹⁰

⁷ Srov. BURDA, František. *O násilí v kultuře: girardovské reflexe*. Ostrava: Moravapress, 2013, s. 12.

⁸ HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010, s. 442.

⁹ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha, Academia 1999, s. 131.

¹⁰ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha, Academia 1999, s. 131.

Postoje jsou utvářeny v procesu sociálního učení¹¹, jejími zdroji dle Šiškové mohou být:

- a) specifické zkušenosti (například setkání s přívětivou osobou),
- b) sociální komunikace (např. přejímání postojů od druhých – děti od svých rodičů),
- c) modely (napodobování osob, se kterými se ztotožňujeme),
- d) institucionální faktory (politické strany, sociální instituce, církve).¹²

Dle Allporta s tímto pojmem souvisí pojem přesvědčení, protože se oba podílejí na tvorbě předsudků. Aby mohl daný předsudek vzniknout: „*musí tam být příznivý či nepříznivý postoj a ten musí být v nějakém vztahu k příliš zobecněnému (a tudíž chybnému) přesvědčení. Tvrzení ovlivněná předsudkem vyjadřují někdy postoj, někdy přesvědčení. Avšak tam, kde narazíme na postoj, narazíme zpravidla na přesvědčení.*“¹³ Allport dále zmiňuje, že v některých případech může dojít ke změně přesvědčení, avšak změna postoje je mnohem obtížnější. „*Systém přesvědčení umí měnit polohu tak, aby mohl ospravedlnit mnohem trvalejší postoj. Jde o proces racionalizace – přesvědčení se přizpůsobuje postojům.*“¹⁴ Mezi formy postojů se řadí například víra, která v sobě zahrnuje hlubokou afektivitu a osobní ztotožnění s objektem, v nějž člověk věří, nebo mínění, což je vědomě projevená forma postoje.¹⁵

Ve spojitosti s výše definovanými pojmy (postoj a předsudek) se dále objevují termíny stereotyp a předsudek, ty jsou specifickými druhy postojů, proto si je budeme definovat dále.

16

1.2 Stereotypy

Ve Velkém sociologickém slovníku Miloslava Petruska nalezneme obecný výklad toho, co se pojmem stereotyp označuje. „*Jedná se o velmi stabilní prvek ve vědomí, respektive psychický a přeneseně i sociální mechanismus, regulující vnímání a hodnocení určitých skupin jevů, ovlivňující názory, mínění, postoje i chování.*“¹⁷

¹¹ „Sociální učení je v podstatě socializace, to jest učení, které je určováno sociálními podněty či vztahy a odehrává se v sociálním prostředí. Platí pro něj obecné zákonitosti učení, formulované obecnou psychologíí učení, a má formy klasického podmiňování, instrumentálního učení a učení se nápodobou.“ NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2020, s. 124.

¹² Srov. ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál, 2001, s. 15.

¹³ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004, s. 45.

¹⁴ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004, s. 46.

¹⁵ Srov. ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004, s. 45.

¹⁶ Srov. ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004, s. 45.

¹⁷ PETRUSEK, Miloslav a Pavel KLENER. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996, s. 1229-1230.

Pojem byl poprvé použit v roce 1922 americkým filozofem a novinářem Walterem Lippmannem, který jej použil ve své publikaci s názvem *Public Opinion*.

Stereotypy jsou součástí vnímání každého člověka. Jedná se o postoje a představy, které lidé či skupiny mají vůči sobě, jiným jednotlivcům nebo sociálním skupinám. Bývají historicky a časově podmíněné, proto se často stává, že jsou stereotypy zavádějící.¹⁸ Milan Nakonečný (1997) rozlišuje autostereotypy a heterostereotypy. Autostereotypy se vyznačují tím, že se týkají skupiny, k níž člověk patří, je to tedy „obraz nás samotných“, naopak heterostereotypy se týkají skupin, kterých nejsme součástí (tzn. „obraz druhých“). Často se s nimi můžeme setkat u etnických menšin, např. u Romů či Židů. Člověk se s danými stereotypy nerodí, všechny jsou sociálním produktem, jsou naučené v průběhu života, a přispívají k tomu, že člověk vnímá realitu zjednodušeným způsobem. Stereotypy jsou v lidech zakořeněny nejen vlivem výchovy (jsou přenášeny z generace na generaci), ale šíří se různými formami masové komunikace, jsou obsaženy ve školních učebnicích, v politice velmi často slouží k manipulaci veřejného mínění.¹⁹ Stereotypy jsou poměrně stabilní, podmíněné „dobou“ a těžce ovlivnitelné a následně změnitelné. Velmi často nám definují vztahy mezi etniky, národy, rasami a kulturami.²⁰

Nepříznivým se jeví fakt, že jsou stereotypy velmi často emocionálně motivované (vyvolávají sympatie či antipatie), povětšinou jim chybí racionální složka nebo je v nich velmi potlačena, lidé v rámci svých stereotypů nepřemýšlí objektivně, zcela neznají určitý předmět nebo sociální skupinu, proto jsou stereotypy zevšeobecnujícím postojem či názorem, popřípadě neověřeným názorem, který přejímají od jiných lidí či skupin.²¹ Například určitá sociální skupina (např. Češi) se shodne na tom, že jiná sociální skupina (např. Romové) mají určitý znak či vlastnost. Ty jsou prisuzovány všem členům tohoto etnika, byť jejich individuální charakteristiky a vlastnosti tomu neodpovídají, přesto jsou ve skupině i mimo ni sdíleny.²²

Nelze tvrdit, že základním znakem stereotypu je to, že se nezakládá na pravdě či je mylný, velmi často může být určitá vlastnost charakteristická pro určitého jedince skupiny,

¹⁸ Renata Weinerová, autorka výzkumu stereotypů Romů v Ústeckém kraji, uvádí tento příklad: „Nejčastější výroky, které jsem slýchávala během osmdesátých let minulého století, tvrdily, že Cikáni kradou slepice a pálí parkety. Protože jsem se během praxe s podobnými činnostmi Romů nesetkávala, považovala jsem je za lživá a předpojatá tvrzení. To, že se mohou zakládat na skutečnosti, avšak pocházejí z jiného historického období a jejich podstata původně reflektující realitu se s plynoucím časem stala již nepravdivou, jsem tenkrát netušila.“ WEINEROVÁ, Renata. *Romové a stereotypy: výzkum stereotypizace Romů v Ústeckém kraji*. Praha: Karolinum, 2014, s. 7.

¹⁹ Srov. PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie*. Praha: Portál, 2010, s. 68.

²⁰ Srov. PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie*. Praha: Portál, 2010, s. 68.

²¹ PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie*. Praha: Portál, 2010, s. 67.

²² Srov. PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie*. Praha: Portál, 2010, s. 67.

ale rozhodně nepostihuje každého jedince dané sociální skupiny. S tím souvisí efekt homogenity, který se vyskytuje nejčastěji u etnických stereotypů. Dle Weinerové „*jde o tendenci posuzovat cizí skupinu méně diferencovaně nežli skupinu vlastní – „oni“ jsou všichni stejní.*“ V praxi to znamená, že například majoritní skupina posuzuje Romy jako jednolitý celek, ve své podstatě se však jedná o několik diametrálně odlišných subetnických romských skupin.²³ Z hlediska toho, vůči komu jsou stereotypy mířeny, je dělíme na stereotypy etnické, rasové a národní²⁴.

Nutno říci, že etnické stereotypy bývají velice silné a často jsou založeny na tělesných odlišnostech daných skupin – např. Romové se od majoritní skupiny odlišují svým vzezřením (barva pleti), což je na první pohled zjevné a svádí majoritu k interpretaci odlišných znaků.²⁵

S pojmem stereotyp (stereotypizace) souvisí kategorizace. S tím, jak se člověk orientuje ve světě a působí na něj mnoho podnětů, pro lepší uspořádání myšlenek a názorů člověku slouží proces kategorizace. Jednotlivé kategorie nám pomáhají v tom, abychom nové podněty či předměty dokázali roztrždit, např. uvidíme-li šikmookého člověka, zařadíme si jej pravděpodobně do kategorie „Asiat“, která je pro nás neutrální, na faktech se zakládající, pouze identifikujeme člověka na základě jeho biologických vlastností. Naopak při stereotypizaci přisuzujeme danému objektu, osobě či skupině vlastnosti, které se nezakládají na objektivitě, spíše nám překryjí prvotní kategorii „Asiat“, například Asiaté jsou pracovití a vypočítaví, což jsou představy a postoje, které jsme si vybudovali až sekundárně, tzn. buď na základě vlastní zkušenosti, bylo nám to vštěpeno výchovou anebo pouze přejímáme názory jiných lidí.²⁶

1.3 Předsudky

Dalším pojmem, který je potřeba vzhledem k tématu této práce definovat, jsou předsudky. Často nám tento pojem splývá s pojmem stereotypy, to však není správné. Stereotypy jako takové povětšinou vyjadřují neutrální či dokonce někdy pozitivní názory či postoje vůči jiným

²³ Tomuto jevu se věnoval i americký antropolog Matt T. Salo, který konstatuje, že „Ne-Cikáni mají sklon nahlížet na všechny Cikány jako homogenní masu a jen výjimečně se obtěžují v této mase dále rozlišovat.“ WEINEROVÁ, Renata. *Romové a stereotypy: výzkum stereotypizace Romů v Ústeckém kraji*. Praha: Karolinum, 2014, s. 7-8.

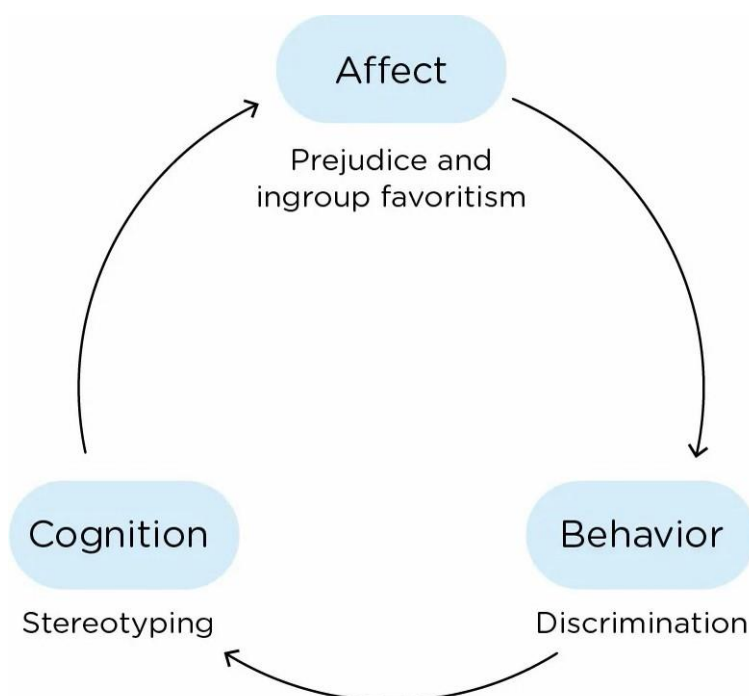
²⁴ „Eva Hahnová (1999) zabývající se problematikou soužití Čechů a Němců podává četné příklady pevně zakořeněných stereotypů na obou stranách. Pokud jde o počátky stereotypů sdílených Němci, bývá uváděn německý filozof Johann Gottfried Herder (1744-1803) jako autor obrazu Slovanů: popsal Slovanů jako mírumilovné, nevýbojně a pohostinné etnikum, které bylo v důsledku těchto svých vlastností často vydáno na pospas bojovným germánským sousedům.“ PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie*. Praha: Portál, 2010, s. 68.

²⁵ Srov. PÁCHOVÁ, A. *Školní a mimoškolní vzdělávání žáků z vyloučených lokalit*. Praha: Univerzita Karlova, 2019, s. 48.

²⁶ Srov. ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004, s. 189.

sociálních skupinám. Předsudky jsou chápány spíše v negativním slova smyslu. Vyjadřují nepříznivý, až nepřátelský vztah vůči objektům či celým skupinám, v extrémním případě může docházet až ke genocidě. Jedná se o „odmítavé až nepřátelské postoje vůči člověku, který patří do určité skupiny, jen proto, že do této skupiny patří, a má se tudíž za to, že má nežádoucí vlastnosti připisované této skupině.“²⁷

Někteří autoři dokonce o povaze předsudků hovoří jako o určité sociální agresi.²⁸ Ospravedlňují člověku nepřátelství k dané skupině, její odmítání, pomocí nich je chráněna vlastní identita člověka či sociální skupiny sobě vlastní. Někteří autoři se shodují na tom, že jsou předsudky jednou z forem postojů, které jsou iracionální a afektivní, zároveň jsou tvořeny prvky averze a hostility.²⁹

Obr. 1: Stereotypní vnímání může vést k tvorbě předsudků a nenávisti vůči určité skupině lidí, která následně může propuknout v diskriminační a nenávistné chování.

Zdroj: jackwestin.com

Předsudkům se věnovala také Nicky Hayesová, britská psycholožka, jež rozebrala některé teorie vzniku předsudků.

²⁷ Srov. ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004, s. 189.

²⁸ Například Nicky Hayesová ve své knize *Základy sociální psychologie* z roku 2013.

²⁹ Srov. NOVÁK, Tomáš. *O předsudcích*. Brno: Doplněk, 2002, s. 8.

První teorie je založena na vlivu výchovy a typu osobnosti dítěte. Pokud má dítě velice tvrdou, až autoritářskou výchovu, dochází k tomu, že se v dítěti kupí agresivní pocity, které dítě nemá možnost někde ventilovat či je vyjádřit, dochází k nakupení agrese. Ta se později u takového člověka přenáší na jiné objekty – např. odlišní lidé či etnické skupiny.³⁰

Druhá teorie je založena na tzv. etnocentrismu, který vychází z předpokladu, že kultura nám vlastní skupiny je nadřazena kultuře jiných etnických skupin. Proto dochází k negativním postojům a předsudkům vůči jiným skupinám.

Z dalších teorií můžeme zmínit tzv. teorii obětního beránka, která je součástí mimetické teorie od René Girarda. Tato teorie pracuje s tím, že člověk na základě svých vlastních frustrací využívá předsudky k tomu, aby se vypořádal se svými vlastními neúspěchy. „*Zastánci obětního beránka upozorňují na to, že předsudky jsou často nejsilnější v sociálně deprivovaných oblastech*“ přičemž „*rasové předsudky, které slouží na podporu agrese navozené frustrací, mohou vyplývat z hospodářské, společenské, politické anebo i sexuální frustrace.*“³¹

Mezi další teorie vzniku předsudků se řadí Sherifova realistická teorie konfliktu či teorie Bethlehma.

Velikou roli hraje proces kategorizace (stejně jako u stereotypů), který zjednodušuje námi nabyté zkušenosti o člověku či o světě obecně. Jedním z druhů kategorizace, který nás předurčuje k tomu, abychom si vytvářeli předsudky o druhých, jsou naše vlastní osobní hodnoty.³² Stejně jako stereotypy jsou předsudky vázány nejčastěji na etnické, rodové a kulturní skupiny.

Tyto antipatie či odmítavé postoje si málokterý člověk nechá pro sebe, každý takovýto předsudek má tendenci se projevit nějakou akcí. Allport charakterizuje několik stupňů nepřátelských akcí (od nejméně vážných po ty nejzávažnější):

- 1) **K osočování** dochází tehdy, je-li člověk schopen o svých předsudcích hovořit. Často se stává, že má kolem sebe stejně smýšlející přátele, rodinné příslušníky nebo partnera, se kterými může své názory sdílet. Občas může dojít i k rozhovoru s cizími lidmi. Většina lidí s předsudky však nezachází dále.

³⁰ K této teorii se přiklání i německý filozof a sociolog T. W. Adorno. V jeho výzkumech se ukázalo, že tito lidé (Adornem označování jako tzv. autoritářské osobnosti) mají vysokou míru předsudečnosti.

³¹ HAYES, N. Základy sociální psychologie. Praha: Portál, 2000, s. 124.

³² Srov. ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004, s. 57-59.

- 2) Pokud je předsudek silnější, dochází k tzv. *vyhýbání se*. Člověk danou skupinu, vůči které má předsudky, nevyhledává, ba naopak se jí snaží co nejvíce vyhýbat, a to i za cenu toho, že tím sám sobě způsobí značný nekomfort či potíže, to znamená, že břemeno svého předsudku přebírá pouze na sebe a ve své podstatě příslušníkům skupiny, k níž má předsudky, nijak neubližuje.
- 3) *Diskriminací* již označujeme takové jednání člověka, které provádí zaujatá osoba vůči danému člověku či skupině. Jedná se o rozlišování aktivním způsobem, přičemž může dojít k tomu, že jsou někteří příslušníci určité skupiny vylučováni z některých druhů zaměstnání, jsou jim odepřeny některé sociální výhody, nejsou jim přiznána plná stejná politická práva atd. Institucionalizovanou formou diskriminace je segregace, prosazovaná právně nebo obecnou zvyklostí.
- 4) Při stupňování emocí dochází k *fyzickému napadání*, což je jednání, které má polonásilnou až násilnou podstatu. Může docházet k tomu, že např. černošská rodina bydlí na místě, odkud je násilně vypuzena ze sousedství nebo dochází k takovým atakům, že nakonec, pro své vlastní bezpečí, odejde sama.
- 5) Posledním a zároveň nejvíce razantním stupněm násilného projevu předsudku je *vyhlazování*. Jedná se o formy, jež známe z minulosti, např. lynčování pogromy, masakry a hitlerovské genocidní programy.³³

Tato škála nám zcela jasně ukazuje, k jakému rozsahu činností může díky předsudečným postojům a přesvědčením. Zároveň z této škály zřetelně vyplývá, že nelze pojmy předsudky a diskriminace označovat za synonyma.³⁴

2. Sociální vyloučení

Nahlížíme-li na pojem sociální vyloučení (exkluze) z historického hlediska, za autora termínu je považován francouzský politik René Lenoir, ten v 70. letech minulého století publikoval knihu *Vyloučení, jeden Francouz z deseti*, v níž termín použil. Sám autor význam pojmu sociální vyloučení nespécifikoval, ale pravděpodobně cílil na představu společnosti, v níž jsou občané vzájemně provázáni právy i povinnostmi, definovanými s ohledem na společný morální řád. Ti, kteří se nepodílí na dodržování morálního řádu, se stávají marginalizovanými. Tento pojem se během následujících dvou desetiletí rozšířil do zbytku Evropy a v devadesátých letech

³³ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004, s. 46-47.

³⁴ Srov. ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004, s. 46-47.

se dokonce boj proti sociální exkluzi stal diskutovaným v rámci sociální politiky Evropské unie.³⁵

Z hlediska významu sociálního vyloučení se jedná o termín, který nelze jednoznačně definovat, názory a postoje autorů na tento termín se mnohdy liší, avšak v sociální oblasti mají definice přece jen něco společného:

- a) Jedná se o společenský stav, při němž dochází k nedostatečné participaci jedinců či kolektivit v daných oblastech společenského života, při kterých se dle společenského řádu jejich participace očekává,
- b) značná část autorů se nadále shoduje v tom, že je tento termín vícerozměrný, poněvadž zahrnuje sociální, kulturní, politické, ale také ekonomické poměry na určitých sociálních úrovních,
- c) jedná se o dynamický jev, je závislý na čase a různých společenských vrstvách.³⁶

Pro příklad si uveďme několik definic sociální exkluze dle vybraných autorů.

Tomáš Sirovátka definuje ve své knize Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin pojem jako: „stav, kdy jedinec nebo kolektivita neparticipuje plně na ekonomickém politickém a sociálním životě společnosti, anebo kdy jejich přístup k příjmu a ostatním zdrojům jim neumožňuje dosáhnout životní standard, který je považován ve společnosti, v níž žijí, za přijatelný, a dosáhnout i té míry participace na životě společnosti, která je v ní pro její plnoprávné členy považována za žádoucí. Sociální exkluze je koncept, jenž zahrnuje nezaměstnanost, diskriminaci, sociální izolaci, materiální deprivaci a chudobu, sociální utrpení a mizérii všech forem.“³⁷ Ze Sirovátkovy definice vyplývá, že člověk má právo na určitý životní standard (ať už se jedná o stravu, bydlení, vzdělávání, práci atd.), ale také má jistou „povinnost“ se účastnit na společenském životě.

V podobném duchu na sociální vyloučení pohlíží Pavel Navrátil v knize Romové v české společnosti, ve světovém měřítku můžeme zmínit dvě socioložky, Monicu Berry a Christine

³⁵ Srov. SIROVÁTKA, Tomáš. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 30.

³⁶ Srov. SIROVÁTKA, Tomáš. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 30-31.

³⁷ SIROVÁTKA, Tomáš. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 18-19.

Hallett a jejich knihu zabývající se sociálním vyloučením s názvem *Social Exclusion and Social Work: Issues of Theory, Policy and Practice* vydanou v roce 1998.³⁸

Odlíšnější pohled na sociální vyloučení nalezneme u Ruth Leviatasové (1998), ta sociální exkluzi interpretuje třemi způsoby:

- a) Redistributivní diskurz (RED) – zajímá se o společenské skupiny, které se nachází a žijí v chudobě, a o sociální síly, které tuto situaci způsobují.
- b) Morální underclass diskurz (MUD) – sleduje individuální delikvenci a prohřešky v postojích a morálce. Základním předpokladem je, že „nejnižší třída (*underclass*) je mimo hlavní společenské instituce proto, že si osvojila antisociální chování a má takové hodnoty, které potvrzují dané (*problematické*) chování.“³⁹
- c) Sociálněintegrační přístup (SID) – sociální vyloučení chápe primárně jako vyloučení z trhu práce, proto se zaměřuje na placenou práci a přístup k ní.⁴⁰

Dle Mareše (2008) se jedná o „*proces vydělování jedinců i sociálních kategorií z organizací či komunit, z nichž je společnost složena. Proces, který je zbavuje práv a povinností, která jsou s členstvím v nich spojena.*“⁴¹

Sociální exkluze se může týkat nejen jednotlivců ve společnosti, ale velmi často se také týká celých skupin, mezi které spadají lidé ohroženi chudobou, senioři, bezdomovci, handicapované osoby, příslušníci romského etnika, nábožensky, národnostně či jazykově odlišných skupin od většinové populace, v některých případech i dětí a mladistvých, drogově závislých.⁴²

Mezi mechanismy sociálního vyloučení řadíme ekonomické, sociální, politické, kulturní a symbolické, ty si představíme v následujících podkapitolách.

2.1 Ekonomické vyloučení

Ekonomické vyloučení je jedním z nejvíce závažných vyloučení, protože díky němu dochází k tomu, že je omezen či přímo zamezen přístup k finančním zdrojům. Mezi jednotlivé indikátory ekonomického vyloučení patří dlouhodobá nezaměstnanost (tzn. vyloučení z trhu

³⁸ Srov. LEVIATASOVÁ, R. In SIROVÁTKA, Tomáš. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 31.

³⁹ LEVIATASOVÁ, R. In SIROVÁTKA, Tomáš. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 31.

⁴⁰ Ruth Leviatasová, autorka těchto interpretací, argumentuje, že sociálněintegrační přístup byl možný vidět v politice britských labouristů v roce 1997, kdy britský premiér zřídil Útvar pro boj se sociálním vyloučením (Social Exclusion Unit).

⁴¹ MAREŠ, P. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: VÚPSV, 2008, s. 48.

⁴² Srov. MAREŠ, P. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: VÚPSV, 2008, s. 48.

práce), nejistota zaměstnání, nízký příjem a příjmová chudoba, která může zahrnovat pouze finanční prostředky ze sociálních dávek či prostředky z černého trhu práce.

Mezi příčiny, proč vůbec k ekonomickému vyloučení dochází, můžeme z široké škály řadit vysoké zadlužení domácností nebo jednotlivce, ztráta pracovních návyků v závislosti na dlouhodobém nedocházení do práce, v těchto případech se jedná o vnitřní příčiny ekonomického vyloučení. Naopak vnějšími příčinami ekonomického vyloučení může být diskriminace nebo málo nabízených pracovních pozic.⁴³

2.2 Sociální vyloučení

Tento typ vyloučení zamezuje jednotlivcům či skupinám sdílet sociální kapitál společnosti. Lidé nemohou dosáhnout určitého sociálního statusu, nejsou schopni se podílet na kulturních, politických, sociálních a ekonomických systémech ve společnosti, proto se dostávají do tzv. sociální izolace. Mezi indikátor sociálního vyloučení patří např. bezdomovectví, nechtěné teenage těhotenství a zločinnost.⁴⁴

2.3 Kulturní vyloučení

Lidem či skupinám kulturně vyloučeným je odepřen přístup podílet se na kulturním kapitálu ve společnosti – např. vzdělanost, hodnoty. Mezi příčiny, které se podílejí na kulturní exkluzi, můžeme řadit omezený přístup ke vzdělávání (v důsledku této příčiny v některých státech dochází k tzv. pozitivní diskriminaci ve vzdělávání), příkladem nám může být časté přesouvání romských dětí ze základních škol na školy speciální či zvláštní.⁴⁵

2.4 Prostorové vyloučení

Jedná se o typ vyloučení, který velmi úzce souvisí s ekonomickou exkluzí. K nejčastějšímu prostorovému vyloučení dochází především tehdy, nachází se-li nějaká sociální skupina v lokalitě distancované od zbytku společnosti, to v nás evokuje dojem oddělenosti od zbytku společnosti. Lidé se pro život v těchto prostorově vyloučených lokalitách rozhodli na základě své vlastní vůle anebo zde žijí nedobrovolně (např. při nedostupnosti finančních prostředků se museli odstěhovat jinam). Ať už žijí tyto marginalizované (zranitelné) skupiny ve vyloučené lokalitě, části města nebo v jednom bytovém domě, většinou se jedná o domácnosti, pro které

⁴³ Srov. HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 100.

⁴⁴ HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 100.

⁴⁵ Srov. HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 100.

jsou charakteristické nižší příjmy a snížená kvalita života. Může se jednat o chudinské a etnické skupiny, označované jako tzv. ghetta, ale také o bytové domy pro seniory.⁴⁶

Hirt a Jakoubek (2006) uvádí několik důvodů, proč dochází ke vzniku sociálně vyloučených lokalit:

- a) Přirozené sestěhování – dochází k němu především tehdy, sestěhují-li se chudé rodiny do neexkluzivních lokalit, v nichž je bydlení cenově dostupnější.
- b) Vytlačování – romské rodiny jsou vytlačovány z lukrativních částí měst, stěhují se do náhradních lokalit, v nichž je vysoký podíl romského obyvatelstva. Tyto oblasti se potýkají se zvýšenou nezaměstnaností, kriminalitou atd.
- c) Řízené sestěhování – jedná se o sestěhování lidí, kteří neplatí své pohledávky týkající se bydlení, anebo jsou pouze považováni za „nepřizpůsobivé“ nebo „problémové“. Takovým lidem jsou poskytnuty ubytovny nebo sociálně vyloučené byty.⁴⁷

2.5 Symbolické vyloučení

Symbolické vyloučení je spjato se stigmatizací jedinců či sociálních skupin. Majoritní společnost je může označovat za „neplatiče“, „nepřizpůsobivé“, „parazitující na sociálních a jiných dávkách“. Mnohdy dochází k tomu, že jsou pro označování těchto lidí používány i více pejorativnější až vulgární výrazy.

2.6 Sociální vyloučení Romů

Velice často se setkáváme s tím, že majoritní společnost chápe příčiny sociálního vyloučení marginalizované skupiny (v tomto případě romské komunity) jako něco, za co si mohou pouze sami nebo že se takto z vlastní vůle rozhodli, ale častokrát má sociální vyloučení romské komunity i jiné příčiny – např. vládní politika, bytová politika, odlišný způsob života či odlišný historický vývoj.

Co se týče historické perspektivy, sociální vyloučení Romů bylo v mnohých historických etapách mnohdy extrémní. Mareš (2002) ve své stati o konceptu vylučování Romů zmiňuje několik příkladů, které jsou příznačné pro doby minulé. *„Jako extrémní podoba sociálního vyloučení může být považováno upření práva na život, buď v jeho přímé formě – usmrcení, či ve formě upření práva žít v dané společnosti postavením mimo zákon. První forma našla výraz*

⁴⁶ HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. "Romové" v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 101.

⁴⁷ Srov. HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. "Romové" v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 100.

*v pogromech, v genocidách či holocaustu, druhá ve vyhnanství na okraj či mimo společenství. Takřka v každé knize pojednávající o historii Romů se můžeme dočíst o zákazu usazování se kočujících romských společenství, o beztrestném zabíjení romských mužů, o symbolické smrti jako vyloučení z duchovního společenství. Se stigmatizací jako vizualizací vyloučení měli Romové zkušenost v podobě uříznutého ucha či nosu.*⁴⁸ V současné době probíhá vylučování Romů jemněji, avšak stejně účinně, děje se tak především prostřednictvím vytváření stereotypů Romů a stigmatizace Romů jako marginalizované skupiny. Velkou měrou se na vytváření stereotypů podílejí masmédiá.⁴⁹

2.6.1 Příčiny sociálního vyloučení Romů

V následujících řádcích se pokusíme vymezit hlavní příčiny sociálního vyloučení Romů.

Mezi hlavní příčiny sociálního vyloučení Romů patří:

Nezaměstnanost

Na základě několika zdrojů lze, tvrdit, že v případě nezaměstnanosti se jedná o celoevropský problém. Konkrétně v České republice některé odhady uvádějí až 70% nezaměstnanost Romů. Ve vyloučených lokalitách se nezaměstnanost pohybuje okolo 90 %. Zde je nezaměstnanost zapříčiněna tím, že si lidé nevytváří potřebné pracovní návyky, nepracují, žijí ze sociálních dávek, nebo pracují pouze příležitostně či sezónně. Často také vykonávají práce v rámci tzv. šedé ekonomiky. Velká část lidí z těchto lokalit má dosažené pouze základní vzdělání, chybí jim informace o tom, jak se ucházet o práci, obecně jim schází sociální kompetence. Navíc často nemají přístup k informačním kanálům, proto získávají informace o pracovním trhu a nabídkách pracovních míst pouze od svých rodinných příslušníků nebo známých, ti mají taktéž omezené informace, a proto se nemohou vzájemně obohatit.⁵⁰

Bydlení

Z hlediska sociálního vyloučení můžeme tuto příčinu označit za nejviditelnější. Romové se často stěhují a zdržují se ve starých nevyhovujících a prostorově segregovaných obydlích (bytech), ty jsou často ve vlastnictví státu nebo jednotlivých měst. V těchto lokalitách se můžeme setkat s problémy, které jsou pro tyto lokality typické – např. kriminalita a vysoká nezaměstnanost. Romové, kteří se chtějí dostat mimo tato tzv. ghetta, často naráží na velmi

⁴⁸ NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003, s. 56-57.

⁴⁹ Srov. NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003, s. 56-57.

⁵⁰ Srov. NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003, s. 56-57.

omezené možnosti pronajmout si byt v jiné lokalitě, protože nájemci bytů mají vůči Romům rasové předsudky a stereotypy.⁵¹

Jelikož se u Romů setkáváme s omezeným přístupem k finančním, komerčním a státním službám, z hlediska bydlení jsou azylové domy, léčebny dlouhodobě nemocných nebo domovy důchodců využívány romskou komunitou jen výjimečně.

Vzdělání

Jedním z dalších příčin sociálního vyloučení Romů je právě otázka vzdělání. Ta je zčásti vázaná na příčinu bydlení, neboť děti ze sociálně vyloučených lokalit mívají potíže ve škole již od útlého věku (např. špatná školní docházka, nedůsledná domácí příprava, absence pozitivního vzoru v rodině či v blízkém okolí), řada z těchto dětí v důsledku jmenovaných problémů přechází na jiné školy (speciální, praktické), které často ani tak nedokončí, proto se setkáváme s tím, že většina Romů disponuje pouze ukončeným základním vzděláním bez jakékoliv kvalifikace.

Chudoba

Chudoba má velmi úzkou spojitost s nedostatečným vzděláním, protože díky němu mají Romové špatné postavení na trhu práce. Vzhledem k absenci zaměstnání žijí ze sociálních dávek, ale vlivem nedostatku finančních prostředků může docházet k trestné činnosti (např. krádeže).

3. Romové

3.1 Stručný nástin dějin Romů

Romové jakožto etnická skupina jsou co se týče sociální exkluze a chudoby nejohroženější skupinou na území České republiky. Pavel Navrátil (2003) ve své publikaci *Romové v české společnosti* uvádí, že romská komunita je na našem území v kontextu let minulých i současných velmi rizikovou skupinou v rámci sociální exkluze. Jeho tvrzení lze doložit na určitých historických událostech (např. vyvražďování romské populace v koncentračních táborech během 2. světové války, násilné přesídlování romské komunity v rámci socialistického experimentu a další), o nichž bude podrobněji pojednávat následující kapitola, a zároveň na nejruznějších etnografických analýzách.⁵²

⁵¹ Srov. NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003, s. 56-57.

⁵² Srov. NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003, s. 56-57.

Informace týkající se dějin Romů a romské kultury z hlediska důvěryhodných historických zdrojů jsou velmi kusé, neboť Romové své historické milníky písemně nezaznamenávali, proto veškeré informace pochází z kronik, analů a písemností ostatních etnických skupin či národů.

S jistotou lze říci, že historie Romů započala na Indickém poloostrově, z toho někteří indologové a romisté vyvozují, že Romové patřili k původním obyvatelům Indie. „*Mezi samostatná etnika patřili z původních obyvatel i Domové (dnes existují v Indii tzv. domské kasty), kteří jsou považováni za nejbližší příbuzné Romů. Dokladem jejich někdejší samostatnosti etnické, ale i politické mohou být v okolí města Górahpuru (severovýchod Indie) rozvaliny starodávných domských tvrzí (např. Domdígarh), nebo město Domraon, které dle pověsti mělo být sídlem domských rádžů (dědičných vládců).*“⁵³ Již od počátku Romové provozovali kočovný způsob života, který je pro tuto etnickou skupinu příznačný. Z Indie se Romové vydávali do oblasti Byzance, odkud se v 15. století začali postupně přesouvat do Evropy a postupně se dělili do menších kočovných skupin. Jedním z českých zdrojů, který líčí příchod Romů do střední Evropy, je Dalimilova kronika z 1. poloviny 13. století. Na svých cestách nabízeli obyvatelům různých měst své výrobky a řemeslný um, proto se kočovný způsob života stal jejich obživou. Pokud zájem obyvatel o jejich výrobky klesal, přesunuli se se svými vlečkami, které byly taženy koňmi, do města jiného. V průběhu středověku a až do zhruba poloviny 19. století se Romové usídlovali v celé Evropě (např. v Rumunském království nebo na Balkáně, v Německu, Francii, Dánsku, Britském království, na Slovensku atd.), kde žili v otrokářském stavu. I tento stav byl jedním z důvodů jejich kočovného způsobu života.⁵⁴

Dějiny Romů na našem území jsou popsány v českých análech z první poloviny 15. století. S jistotou lze říci, že se Romové na našem území nacházeli již v roce 1417 (přítomnost Romů je potvrzena v textech pražského kronikáře a dále máme jejich přítomnost doloženou i z Chebu a Znojma).⁵⁵

Jelikož následující kapitola této práce bude pojednávat o vyhánění, pronásledování a celkovém nepřátelském až neshášenlivém postoji k Romům jako etnické skupině, které začalo zhruba v 15. století, proto jsme se rozhodli dějiny Romů nastínit pouze do tohoto století.⁵⁶

⁵³ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 6.

⁵⁴ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 6.

⁵⁵ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 6.

⁵⁶ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 6.

3.2 Romové jako etnická skupina

Romové jako etnická skupina nebyla a ani není jednotným celkem. Je pro ně příznačné dělení se do větších rodových subetnických skupin, do nichž se dostávají především na základě příbuzenství.⁵⁷ Vztahy mezi těmito skupinami jsou uzavřené, členové různých subetnických skupiny se vzájemně považují za méněcenné či nečisté. Pro označení takového člověka používají slovo „degeš“ (původně se používalo pro rituální nečistotu Romů). Z hlediska subetnických skupin na našem území zaujímají zhruba 80-85 % slovenští Romové, též nazýváni jako slovenska Roma, mezi další patří olašští Romové a Romové maďarští.⁵⁸

3.2.1 Slovenští Romové (servika Roma)

Jedná se o nejpočetnější skupinu usedlých Romů na našem území. Z hlediska profesí, kterým se věnovali v průběhu času, můžeme zmínit kovářství, hudebnictví nebo výroba nepálených cihel, pálení vápna a dřevěného uhlí. Jejich existence na našem území je spjata s několika migračními vlnami ve 2. polovině 20. století, během nichž se usídlili na našem území v průmyslových oblastech nebo ve vysídlených pohraničních oblastech v Čechách a na Moravě. Migrovali především z pracovních důvodů a ve víře v lepší životní podmínky z oblasti Slovenska a po několik staletí žili usedlým způsobem života. Během 2. světové války byly skupinou, která nebyla příliš zasažena holocaustem. V rámci vnitřního dělení se slovenští Romové dělí na bohaté a chudé.

Olašští Romové tuto subetnickou skupinu považují za nečistou, konkrétně jim vadí, že se odklonili od původního romství, a tedy už ani nejsou Romy. Olašskými Romy jsou hanlivě nazýváni jako „Romungři, Romungro“. Olašští Romové se cítí být od Romungrů odlišní na základě barvy pleti, materiálního bohatství, sebeprezentace, pojetí rodiny, rituálů, společenských norem, komunikačních zvyklostí a ustálených frází a oddělení ženské a mužské práce. Naopak Romungři o olašských Romech tvrdí, že jsou nečistí, neboť jsou leniví a způsobem jejich obživy jsou „nečisté“ podnikatelské aktivity.

⁵⁷ Srov. HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *"Romové" v osídlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 233.

⁵⁸ Srov. HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *"Romové" v osídlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 233.

3.2.2 Vlachové (olašští Romové)

Tato subetnická skupina v České republice představuje zhruba 10 % romské populace. Na naše území přicházeli především z Rumunska a Maďarska, avšak přesnějším je příchod z knížectví Valachie. Jelikož je pro ně příznačný kočovný způsob života, jako jednu z romských subetnických skupin nejvíce zasáhl zákon o zákazu kočování z roku 1958.

Olašští Romové se vůči jiným romským skupinám vymezují – charakteristickou je jejich velká uzavřenost a despekt. S ostatními romskými skupinami se nestýkají, protože je považují za méněcenné (především Rumungry). Pro olašské Romy je příznačná světlejší pigmentace kůže a také to, že jako jedna z mála romských skupin ctí značnou část původních tradic (existence vlastního soudnictví).

Svou výlučnost olašští Romové vnímají v několika aspektech, prvním z nich je barva pleti. Stejně jako majoritní společnost sdílí princip nerom = bílý a Rom, cikán = černý, i olašští Romové pracují se stejným principem. Olašské měřítko vnímá sebe jako bílé (párno) a ostatní romské skupiny s větší pigmentací (především slovenské Romy) označuje jako černé (káló) = Rumungro. Pigmentace pleti, jak jsme již zmínili výše, je pro ně jedním ze znaků, na jehož základě posuzují čistotu/nečistotu. Olašští Romové si i ve svých řadách daleko více cenní jedinců, kteří jsou světlejší.

Čistota olašských Romů je na rozdíl od ostatních subetnických romských skupin dána i tím, že ctí romství (romipen). Olaši jsou hrdí na to, že dodržují rituály, kulturní zvyklosti, mají své kulturní symboly a odlišné způsoby chování. Sami sebe považují za vysoce prestižní lidi, kteří mají vysoké sociální a materiální postavení. Naopak o Rumungrech tvrdí, že již vlastně ani nejsou Romy, protože upustili od svého romipen tím, že od majoritní společnosti v rámci integrace přebírají jejich způsob života a myšlení.

Materiální postavení je vnímáno olašskými Romy jako jeden z dalších aspektů, proč se považují být schopnější než Rumungři. Jsou hrdí na to, že jsou schopni nashromáždit materiální bohatství, které také umí ukazovat ostatním (např. nošení zlatých šperků, drahého oblečení, kupování si drahých aut, bydlení v honosnějších domech atd.). Jejich obliba ve zlatě je dána také povahou jejich života v průběhu několika staletí. Jak píše Hubschmannová: „Vzhledem k tomu, že tato skupina do konce 50. let 20. století kočovala, koncentrovala materiální hodnoty ve zlatě. Zlato je cenné, snadno přenosné – a tak se pro olašské Romy stalo základním uchovatelem materiálních hodnot i ukazatelem hodnoty společenské.“⁵⁹ Olašští Romové však

⁵⁹ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. K počátkům romských dějin. Praha: In. Černobílý život, 1999, s. 5.

svůj majetek a bohatství rádi sdílí s druhými, jsou velmi pohostinní a často a rádi pomáhají ostatním, když o to žádají.

Dalším z aspektů, který je pro ně důležitý, je rodina. Olašští Romové si na ni velmi zakládají, rodina je pro ně jakýmsi potvrzením identity. V rámci svých rodin dodržují zvyky a rituály, které doprovází taktéž různé sociální normy a ustálené vzorce chování a fráze. S tím souvisí například to, že olašští Romové velmi dbají na to, aby byly v daných společenských situacích použity vhodné fráze, aby si např. vzájemně popřáli štěstí a zdraví. Jako příklad můžeme uvést to, že se příslušníci olašských Romů navzájem oslovují slovy „bratře“ či „sestro“, poněvadž se všichni považují nejen za přátelé, ale také za rodinu.

3.2.3 Sintové

Sintové, jakožto další ze subetnických romských skupin, žijí převážně v Německu a střední Evropě. Z hlediska našeho tématu práce se jedná o Romy, kteří byli v Německu nejvíce perzekuovanou skupinou během druhé světové války. Co se týče jejich původu, sami se necítí být Romy, protože svůj původ odvozují od pákistánského Sindhu. Některé zdroje uvádí, že se jedná o německé Romy, kteří žijí v Západní Evropě. Sami se neoznačují jako Romové, ale jako Sintové. Jejich dějiny se začaly psát zhruba před 600 až 700 lety, kdy uprchli z otroctví z jižní Evropy na západ. Mezi nejčastější povolání Sintů řadíme hudebnictví, houslařství, řemesla (byli kováři, zlatníci, dráteníky apod.) V České republice a na Slovensku jich je v současnosti velmi málo. Z hlediska tradic a způsobu života jsou na tom velmi podobně jako Romové olašští.

4. Romové ve společensko – historickém kontextu

Jelikož jsou hlavním cílem této bakalářské práce stereotypizační mechanismy označování Roma v české kultuře, tato kapitola obsahuje přehled toho, jak bylo v daných obdobích (v období meziválečném, v období 2. světové války, za dob komunismu a po Sametové revoluci) zacházeno s romskou menšinou.⁶⁰

Pronásledování a zotročování Romů probíhá již od samého počátku existence této etnické skupiny. Romové se s diskriminací a předsudky setkávali od nepaměti. V českém historickém kontextu můžeme uvést například organizovaný útisk z období vlády Leopolda I., který zahájil ve všech rakouských zemích po třicetileté válce. Ani Marie Terezie se svým synem Josefem II. zpočátku nevystupovala vůči romskému etniku příznivě. V průběhu 17. století se podmínky pro život Romů značně lišily, na Moravě byla situace příznivá, avšak v Čechách byli Romové

⁶⁰ Srov. GABAL, Ivan. *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999. ISBN 80-86103-23-4. s.154, 155.

až do 19. století „škatulkování“ do kategorie problémových a většinovou společností nepřijímaných obyvatel.⁶¹

Ve druhé polovině 19. století je Romům umožněno se pozvolna usazovat, i přesto však museli čelit nátlaku místních obyvatel, kteří Romy často vytlačovali do oblastí mimo obec nebo až na okraj svého okresu. Jednou z prvních etap, kdy Romové měly vytvořeny podmínky pro začleňování do společnosti, bylo právě období mezi světovými válkami.⁶²

4.1 Období meziválečné (1918 – 1939)

První republika je v českých dějinách období, o němž se mluví jako o „vzoru demokracie“. Z hlediska moderních politických dějin je tento stát považován za stát, který je co do demokratických principů srovnatelný s ostatními západoevropskými státy té doby. Tyto veskrze pozitivní konotace však nesouvisí s otázkou romské menšiny na našem území. Postavení romské menšiny nebylo v období první republiky a těsně před vypuknutím válečného konfliktu příznivé. Jako se první republika mohla rovnat s ostatními západoevropskými státy v otázce demokracie, v otázce Romů na tom byla bohužel podobně. Západoevropské státy se v té době spíše snažily o to, aby byla majoritní část společnosti od Romů uchráněna, ba dokonce separována.

Jak už to bývá po skončení většiny válek, i po 1. světové válce se do tehdejšího Československa vrátilo mnoho Romů, proto je toto období spojováno se vznikem a rozrůstáním romských osad. Ty nejčastěji vznikaly na okrajích obcí či menších měst především na východním Slovensku.⁶³ Vzhledem k tomu, že se ve většině případů jednalo o hospodářsky neprosperující a doslova zaostalé oblasti, Romové v těchto osadách žili poměrně nuzným životem, mezi základní zdroj obživy patřila příležitostná práce, drobnější krádeže či lesní a polní pych.⁶⁴ Mezi další specifické činnosti, jimiž se Romové živili, patřilo tradiční vykládání karet. Díky jejich specifickému způsobu života měla většinová společnost vůči Romům negativní postoj a postupně se snažila apelovat na tehdejší úřady, aby bylo romské obyvatelstvo vylučováno a od zbytku společnosti izolováno. Tak se stalo

⁶¹ Srov. GABAL, Ivan. *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999. ISBN 80-86103-23-4. s.154, 155.

⁶² Srov. GABAL, Ivan. *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999. ISBN 80-86103-23-4. s.154, 155.

⁶³ V roce 1925 vznikl soupis romské populace, která na našem území čítala na 65 tisíc osob. V Čechách pobývalo 600 Romů, ve Slezsku 60, na Moravě přes dva tisíce osob, největší počet (62 tisíc Romů) byl zaevidován na Slovensku.

⁶⁴ Srov. DANIEL, Bartoloměj. *Dějiny Romů: vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994.

v roce 1921, kdy úřady vydaly tzv. úpravu stíhání cikánů, jež byla namířena především vůči „nenormálnímu způsobu života“, tedy proti kočování a tuláctví.⁶⁵

Co se týče skladby obyvatelstva v období první republiky, není možné přesně určit, kolik procent bylo skutečných Romů, poněvadž tehdejší restrikce a zákony se netýkaly pouze Romů jako etnika, ale všech, kteří žili obdobným způsobem života (lidé bez stálého zaměstnání a obydli, lidé toulající se a kočující).

Jelikož se v průběhu dvacátých let prohlubovala sociální diferenciacce, romské obyvatelstvo na tom bylo ještě hůře než v období zrodu a začátku první republiky, proto se majoritní obyvatelstvo dožadovalo, aby byla dále řešena tzv. romská otázka. K tomu měl dopomoci tzv. potulný zákon o cikánech (1927), též známý jako zákon č. 117/1927 Sbn. Jana Horváthová ve své knize *Kapitoly z dějin Romů* komentuje vznik zákona následovně: „*Zákon vznikl v poněkud rozjitřené době, kdy byly medializovány dva procesy „s cikánskými zločinci a kanibaly“.* *Ve východoslovenské Moldavě nad Bodvou se devatenáctičlenná skupina mladých Romů skutečně dopustila loupežných vražd, nikoliv kanibalismu; v jižních Čechách existovalo podezření, že v kraji časté krádeže má na svědomí organizovaná skupina „cikánů“.* *Ze 158 zadržených osob však bylo Romů jen 22, z nichž pouze 5 bylo vinných.* *Ani uvedené zjištění nezabránilo agrárnímu listu Venkov v dalším šíření protiromských nálad.*“⁶⁶

Jelikož majoritní obyvatelstvo vnímalo Romy především v souvislosti s jejich kočovným a tuláckým způsobem života (častá kriminalita), i tento potulný zákon o cikánech, který byl diskriminačního charakteru, se měl zpočátku vztahovat pouze na ty, kteří žili neusedlým (kočovným) způsobem života⁶⁷, nakonec se však týkal celé romské menšiny.⁶⁸

⁶⁵ Srov. DANIEL, Bartoloměj. *Dějiny Romů: vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994.

⁶⁶ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 43.

⁶⁷ Tento předsudek majority vůči romské menšině poškozoval mnoho romských skupin, které kočovným způsobem nežily, např. moravští Romové.

⁶⁸ Z hlediska významu měl tento zákon spíše povahu diskriminační, neplnil funkci prvotní legitimize, jak bylo v té době společnosti prezentováno. Šikana namířená proti romskému etniku je patrná i z následujícího úryvku tzv. potulného zákona: „Za potulné cikány podle tohoto zákona pokládají se cikáni z místa na místo se toulající a jiní tuláci práce se štítící, kteří po cikánsku žijí, a to v obojím případě i tehdy, mají-li po část roku – hlavně v zimě – stálé bydliště... Bezpečnostní úřady a orgány mohou ke zjištění totožnosti prováděti u potulných cikánů kdykoli zjišťování antropometrická, daktyloskopická i jiná, zejména zvláštních znamének (jizev, vad, tetování apod.)“ NEČAS, Ctibor. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740 – 1945)*. Brno: Matice moravská, 2005, s. 50–52.

Na základě vydání tohoto zákona se romská menšina musela prokazovat cikánskými legitimacemi, jež obsahovaly osobní údaje, ale i otisky prstů. To platilo pro kočující osoby nad 14 let. Úřady udělovaly cikánské legitimace i polousedlým nebo usedlým Romům, protože obce nechtěly takovými lidem udílet domovské právo. Jak píše Jana Horváthová, toto příkoří však usedlí Romové snášeli těžce: „*Jsou známy případy, kdy se Romové nechtěli smířit s evidentním oddělením od ostatní společnosti; legitimace záměrně likvidovali nebo „ztráceli“.* Ojedinele někteří lidé projevili nesouhlas s přidělením cikánské legitimace písemně a dožadovali se práva na vystavení legitimací občanských. Tehdy přicházely na řadu rodokmeny i nápadně tmavá pigmentace dotyčných, které měly zdůvodnit oprávněnost přidělení „cikánských“ průkazů totožnosti.“⁶⁹

Lidé žijící kočovným způsobem se museli mimo cikánskou legitimaci prokazovat tzv. kočovnými listy, jež sloužily k tomu, aby do nich úředníci obcí a měst udělovali souhlas s pobytem na daném území a v určité délce. Velká města a lázeňská a rekreační území byla na svém začátku opatřena tabulemi u cest, které zakazovaly vstup Romů.

Mimo tyto restriktce měly být neusedlým Romům odebírány jejich děti z důvodu jejich kočovného života, který se neslučoval s představou o řádné starosti o romské ratolesti. K tomuto docházelo velmi zřídka, neboť ani neromská populace nebyla příliš nakloněna tomu, aby vychovávala romské dítě, navíc panovaly obavy z možné pomsty Romů.⁷⁰

Tento zákon měl však pro romské etnikum i jistá pozitiva, mezi které patřilo například to, že byla zavedena zdravotní a veterinární opatření, která do té doby nebyla těmto lidem deklarována.⁷¹

Mimo výše popsané mechanismy bylo období první republiky pro romskou menšinu značným rozmachem. V tomto období získala značná část Romů v Československu vzdělání (především středoškolské, někteří i vysokoškolské). Ve druhé polovině dvacátých let dokonce v Užhorodě vznikla škola určená pro děti Romů⁷², o téměř deset let později vznikla v Košicích hudební škola pro Romy. Početná skupina moravských

⁶⁹ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 43.

⁷⁰ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 43.

⁷¹ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 43.

⁷² Stavba školy byla zafinancována z výtěžku veřejné sbírky, do níž přispěl i náš tehdejší prezident Tomáš Garrigue Masaryk.

Romů byla vcelku funkčně integrována do společnosti, soužití této skupiny Romů s majoritou nevedlo ke konfliktům, spolupráce s místní správou byla taktéž na ucházející úrovni. Tito Romové měli i stálá zaměstnání, často pracovali jako kováři anebo různí prodejci.

Dalším z významných mezníků týkajících se romského etnika bylo nástup Adolfa Hitlera a nastolení nacistického režimu v Německu, kdy byli nejen Romové, ale i další rasově odlišné skupiny (především Židé) pronásledovány. Veškeré události, které se odehrály v průběhu let třicátých v tehdejším Československu, kopírovaly události týkající se romské otázky v německé Říši.⁷³

Druhá polovina třicátých let se nesla v duchu silného přílivu Romů na naše území. Romové prchali nejen z nacistického Německa, ale po „anšlusu“ i z Rakouska a také ze Sudet.⁷⁴ Vztah mezi romským etnikem a majoritou se začal vyostřovat především na venkově, protože život Romů a ostatních obyvatel byl v mnohých ohledech naprosto odlišný.

Před vznikem Protektorátu Čechy a Morava vzešlo v platnost nařízení česko-slovenské vlády č. 72/1939 Sb., které ukládalo mužům starším 18 let, kteří se vyhýbali práci a nemohli si patričním způsobem obstarat obživu, pobyt v tzv. kárných pracovních táborech⁷⁵ (např. tábor Lety u Písku).

⁷³ „V Německu mohli Romové pociťovat jisté nebezpečí prakticky již od roku 1933, kdy vyšlo nařízení říšského prezidenta o ochraně lidu a státu před tzv. gaunerskou populací, mezi níž byli uvedeni i „Cikáni“. Od roku 1937 existoval v Německu při Říšském ústavu zdraví Výzkumný ústav pro rasovou hygienu a biologické vyšetřování obyvatelstva, který měl pochybným výzkumem podložit oprávněnost fašistických rasistických teorií. Na tomto pracovišti probíhal i výzkum Romů a Sintů, prováděný dr. Ritterem a dr. Evou Justinovou. Tak zvaně asociální chování některých Romů, nazývané dobovou terminologií také „cikánský způsob života“, bylo označeno za dědičné. Vzhledem k tomu bylo pro nacisty důležité určit antropologické znaky tzv. cikánské rasy, aby mohla být posléze dobře identifikována a dokonale izolována od ostatní vyhovující společnosti, už bez ohledu na způsob života konkrétního „cikánského“ jednotlivce. Od roku 1936 byli říšští Romové nuceně koncentrováni v tzv. cikánských táborech.“ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 44.

⁷⁴ „Na rozkaz ústředního četnického pátracího oddělení musely četnické stanice podrobovat přísné kontrole všechny romské skupiny, které přicházely z okupovaných Sudet a objevovaly se ve zvýšeném počtu na území pomnichovské republiky. Tito Romové měli být po odebrání cikánských legitimací a kočovnických listů eskortováni za nově určené státní hranice a tam předáni do rukou německých pohraničních orgánů.“ NEČAS, Ctibor. *Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1997, s. 52.

⁷⁵ Kárné pracovní tábory byly zřízeny v srpnu roku 1940.

Už v těchto dobách se ukázala mimetická teorie jako platná, eskalace konfliktu mezi majoritou a etnickou minoritou přicházela pomalu, ale jistě do “výbuchu”. Společnost izolovala obyvatelstvo, které měla za zlořády, nepřátele společnosti. Tím, uspokojila většinový dav.

4.2 Období 2. světové války (1939-1945)

Druhá světová válka je tragickým obdobím nejen pro samotné Židy, ale i romské etnikum mělo být zahrnuto do tzv. konečného řešení. Na podzim roku 1939, v období Protektorátu Čechy a Morava, bylo Ministerstvem vnitra vyhlášeno trvalé usídlení kočujících osob (stále se toto nařízení nezakládalo na etnickém základě)⁷⁶, čehož muselo být dosaženo v období dvou měsíců (listopad 1939–leden 1940), avšak jedním z hlavních cílů tohoto nařízení bylo dobrat se počtu Romů, které bude potřeba koncentrovat v rámci tzv. konečné otázky.⁷⁷ O tomto může svědčit i fakt, že při evidenci bylo u romských osob poznamenáváno písmeno C (jako cikán). Neuposlechnutí bylo trestáno zařazením osob do kárného pracovního tábora. V tomto období dochází k překotnému usazování cikánů především v obcích, kde však naráželo na nevoli místních obyvatel. Tomuto začleňování Romů bylo nápomocno četnictvo a další orgány podřízené Ministerstvu vnitra, které měly zajistit klidný průběh usazovací akce a měly podávat zprávy o jejím průběhu. Mnoho Romů pod výhrůzkou umístění do kárného tábora „uzavíralo zákonné sňatky, žádalo o legitimování svých nemanželských dětí, z rodin byly vylučovány cizí živly anebo se tvořili skupiny, které zamýšlely společně hospodařiti a samy vstupovaly do pracovních poměrů.“⁷⁸

9. března v roce 1942 bylo vydáno nařízení o preventivním potírání zločinnosti. V tomto případě se jednalo se o preventivní policejní vazbu pro tzv. asociály (pojem používaný pro ty osoby, které neměly stálou práci a domov). Toto nařízení však ještě nebylo přímo orientováno vůči Romům jako etniku.⁷⁹

Naopak Výnos o potírání cikánského zlořádu vydaný 10. července roku 1942 tehdejší protektorátní vládou, který odstartoval druhou fázi řešení romské otázky, již přímo mířil proti romské populaci. Protože nacisté byli vůči soupisu, jež byl vytvořen na základě vyhlášení trvalého usídlení kočujících osob, velmi nedůvěřiví, provedli

⁷⁶ Po otevření kárných táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu tvořilo romské etnikum zhruba 10-15 % z celkového počtu osob.

⁷⁷ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 43.

⁷⁸ Vývoj cikánské otázky v Protektorátu Čechy a Morava | Holocaust. *Holocaust* [online]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/pronasledovani-a-genocida-romu/pronasledovani-a-genocida-romu-v-ceskych-zemich/pronasledovani-a-genocida-romu-2/vyvoj-cikanske-otazky-v-protektoratu-cechy-a-morava/>

⁷⁹ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 47.

celou evidenci romského obyvatelstva znovu.⁸⁰ Četnictvo evidovalo nejen jména osob, ale například i počty dětí. Romové, kteří žili nekočovním a usedlým způsobem života, byli pod neustálou policejní kontrolou, naopak Romové žijící kočovně byli internováni do nově vzniklých, již přímo cikánských, táborů⁸¹, ty byly přetvořeny z již existujících pracovních táborů v Letech a Hodoníně⁸². Romové, jež sem byli umístěni, byli odtud přesouváni do koncentračního tábora v Osvětimi.⁸³ ⁸⁴ O přesunu Romů do koncentračního tábora Osvětim rozhodl vůdce SS H. Himmler, který vyhlásil 16. prosince roku 1942, že „všichni cikáni a cikánští míšenci z Německem obsazených států musí být koncentrováni a transportováni na jedno místo“.⁸⁵ Tento příkaz se nejednal pouze Romů v Německu, ale i Romů Německem okupovaných států. Tyto tábory však nebyly tvořeny po vzoru např. Dachau, ale měly funkci separační a koncentrační, zkrátka tak, aby soustřeďovaly určitou skupinu obyvatel (Romů). Konkrétně v Osvětimi byl Romům vyčleněn prostor B2E, jenž se označoval jako tzv. cikánský rodinný tábor.⁸⁶

Transporty protektorátních Romů můžeme rozdělit do tří časových úseků: 1) transporty odehrávající se v březnu roku 1943, kterých se účastnila většina Romů žijících na svobodě, 2) transporty probíhající v květnu a srpnu roku 1943, které zahrnovali výhradně vězně z táborů Lety u Písku a Hodonína u Kunštátu, 3) zbývající transporty, odehrávající se především od října roku 1943, pomocí nichž byli transportováni ostatní zbylí Romové z protektorátu.⁸⁷

Stejně jako Židé, i Romové se v koncentračních táborech museli potýkat s nelidskými životními podmínkami, umírali vlivem hladu a nemocí, někteří Romové byli využíváni

⁸⁰ Soupisy provádělo četnictvo, které dostalo pokyn, aby vše proběhlo v co největší tajnosti z důvodu toho, aby Romové před sčítáním neutíkali.

⁸¹ Pro cikánské tábory se používalo německé označení Ziegnerlager.

⁸² „Cikánský tábor v Hodoníně tvořily původně tři obytné baráky s ubytovací kapacitou 200 osob po celý rok a 300 osob v letním období. K těmto objektům byly přistavěny nejprve dva další baráky (říjen 1942) a později ještě dva a půl baráky (leden-březen 1943). Po přístavbách byl tábor schopen pojmout až 750 osob.“ NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 73.

⁸³ DANIEL, Bartoloměj. *Dějiny Romů: vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994.

⁸⁴ Dne 16. prosince roku 1942 byl Himmlerem vydán rozkaz, aby všichni Romové i míšenci byli deportováni do koncentračního tábora Osvětim.

⁸⁵ Osudy Romů za druhé světové války na území Protektorátu Čechy a Morava | Radio Prague International. *Zprávy z České republiky | Radio Prague International* [online]. Copyright © Martin Frouz, Muzeum hl. města Prahy [cit. 29.05.2023]. Dostupné z: <https://cesky.radio.cz/osudy-romu-za-druhe-svetove-valky-na-uzemi-protektoratu-cechy-a-morava-8581673>

⁸⁶ Srov. NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*. první. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 72.

⁸⁷ Srov. NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*. první. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 72.

ke zvráceným pokusům prováděným doktorem Mengelem, ten si ke svým pseudovědeckým pokusům vybíral především těhotné ženy a dvojčata.⁸⁸

V souvislosti s vývojem druhé světové války se v létě roku 1944 rozhodlo o tom, že práceschopní Romové (muži i ženy) budou postupně deportováni z dosavadních koncentračních táborů do těch vnitrozemních v Německu. *„Na práce do koncentračních táborů v Buchenwaldu a v Ravensbrücku byly vypraveny dva romské transporty: buchenwaldský se skládal z 884 vězňů koncentračního tábora z Auschwitz a cikánského tábora v Auschwitz-Birkenau, ravenbrücký ze 473 vězeňkyň cikánského tábora v Auschwitz-Birkenau. Mezi transportovanými bylo 183 Romů a nejméně 90 Romek z protektorátu.“*⁸⁹ Zbylí Romové (především nemocní, staří a matky s dětmi) byli ponecháni v dosavadních táborech *„a v noci z 2. na 3. 8 1944 společně zlikvidováni v plynové komoře (zahynulo přes 3000 Romů).“*⁹⁰ Genocida Romů probíhající v táboře Osvětim čítala na 5000 obětí. Týkala se nejen českých Romů, ale i skupiny Romů německých, tzv. Romů-Sintů.

Přeživší čeští Romové, kteří se po válce vraceli z koncentračních táborů, často nenacházeli své příbuzné, kteří zahynuli v koncentračních táborech. *„Romové přicházející k nám tou dobou ze Slovenska byli na jiné společenské i kulturní úrovni, proto navazování kontaktů s jinými Romy bylo spíše nereálné. Navíc někteří z romských svědků holocaustu chtěli popřít svoje romství ať již ze strachu z opakování nedávných zážitků, či pro lepší budoucnost svých potomků. Za dané situace dochází k postupné asimilaci velké části přeživších českých Romů s většinovou populací. Tak byl završen proces integrace českých Romů do společnosti, který se v předvečer druhé světové války úspěšně rozvíjel.“*⁹¹

Slovensko, co se týče romské otázky, tolik netrvalo na přesouvání romského etnika do koncentračních táborů, nicméně museli snášet šikanu, která byla součástí tzv. Hlinkových gard. Romové na Slovensku měli příkázáno navštěvovat města pouze v určitý čas, svá obydlí museli přestěhovat na méně dostupná místa, aby nebyli na očích, jednalo se například o lesy či stráně. Od roku 1941 byli práceschopní Romové (především muži) zařazováni do tzv. pracovních útvarů. Ty se nacházely

⁸⁸ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 47.

⁸⁹ NEČAS, Ctibor. *Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1997, s. 64.

⁹⁰ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 48.

⁹¹ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 48.

například v Dubnici nad Váhom nebo v Hanušovicích nad Topľou. Od roku 1944 byli slovenští Romové v souvislosti s porážkou Slovenského národního povstání masově popravováni a mučeni, docházelo i k četnému vypalování romských osad, mnoho romských žen bylo znásilňováno.⁹²

Stejně jako v českých zemích, tak i slovenští Romové hledali záchranu před perzekucemi. Značná část slovenských Romů se přidávala k partyzánským jednotkám. Za nejznámější vězně, kteří uprchli k partyzánům, můžeme považovat Josefa Serinka, člena velitelského štábu lesního oddílu Čapajev, nebo Antonína Murka, který se přidal k partyzánské skupině na Valašsku.

Co se týče celkového počtu romských obětí během druhé světové války, v koncentračních táborech zahynulo okolo 20 000 Romů z celé Evropy, celkový počet zahynulých Romů během druhé světové války čítá na půl milionu obětí.⁹³ Tyto údaje jsou však pouhým odhadem.

Na české území se z druhé světové války vrací pouze malá část českých a moravských Romů, z původních početných rodin zůstává pouze malá část, tj. cca 600 jedinců. Většina Romů, kteří prožili hrůzy koncentračních táborů a vrátili se, se snažila svou romskou identitu ze strachu popřít, z toho důvodu dochází po skončení druhé světové války k integraci Romů s majoritní společností.⁹⁴

Toto období můžeme charakterizovat i do mimetické teorie, u které převládá mechanismus obětního beránka a perzekuce Romů. V rámci obětního beránka byli Romové vnímáni jako skupina, na kterou byla sváděna všechna vina za problémy a utrpení. Byli “jiní”, odlišní od majoritní společnosti. Stali se tak terčem agresivity a nepřátelství většinové společnosti, která se perzekuováním Romů sjednotila. Nejdříve Romové byli izolováni a poté přišla do konečné fázi perzekuce. Perzekuce byla uspokojením společnosti, která byla na hraně eskalace.

⁹² Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 48.

⁹³ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 48.

⁹⁴ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 48.

4.3 Romské migrační vlny po roce 1945 (druhá polovina 40. let)

Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, po druhé světové válce zbyla na našem území pouze malá část romského obyvatelstva. Návrat přeživších Romů⁹⁵ byl však znesnadňován neromským obyvatelstvem, které se snažilo například sepisovat petice proti Romům, v nichž se objevovaly obavy z jejich návratu. V jedné z petic zaznívá, že: „*Spousty Cikánů, kteří přes utrpení, které prožívali, se nepolepšili, štítí se práce a kradou.*“⁹⁶ Majoritní obyvatelstvo navrhovalo, aby Romové byli soustředováni do několika pohraničních obcí. Lze říci, že v období těsně poválečném téměř přestává romské etnikum v Československu existovat.⁹⁷ Avšak v tomto období se začali do Československa přesouvat Romové ze Slovenska, jedná se o první migrační vlnu.⁹⁸ V rámci této migrace nepřicházeli pouze Romové slovenští, ale i Romové maďarští a olašští. Hlavním důvodem těchto přesunů bylo vymanit se z chatrných podmínek, které představovaly tamější izolované romské osady. Během padesátých let probíhala druhá migrační vlna, během níž přicházeli dělníci, kteří byli organizovaně naborováni z toho důvodu, aby se usídlili v průmyslových oblastech, jako byla Ostrava, oblast Mostecka, Kladenska nebo jižní Čechy. Třetí migrační vlna zahrnovala Romy, kteří byli postupně nuceně přesídlováni do českých a moravských oblastí s nízkou koncentrací romského obyvatelstva (jednalo se především o Romy migrující ze Slovenska).

Nutno říci, že v období poválečném se nejednalo o spontánní migraci, ale „*přesuny obyvatel byly přímo vyvolány a dále podporovány najatými naboráři, kteří vyzývali k obydlování vysídleného pohraničí, agitovali nové pracovní síly pro obnovu válkou zničeného průmyslu i pro budování nového těžkého průmyslu.*“⁹⁹ Velkou roli v této migraci hrál dekret č. 88/1945 Sb. vydaný Edvardem Benešem, tehdejším prezidentem, který nařizoval všeobecnou pracovní povinnost.¹⁰⁰

⁹⁵ „Léta strádání spojená s holocaustem se nepříznivě projevila na věkové struktuře romských navrátilců. Na rozdíl od tradiční romské rodiny v ní nepřevládaly malé děti, zcela zanedbatelný byl podíl starších ročníků mužů a žen. Nacistickou okupaci přežili především dospělí muži a ženy v produktivním věku, výrazně převládaly mladší ročníky.“ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004, s. 24.

⁹⁶ PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004, s. 23-24.

⁹⁷ Srov. ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál, 2001, s. 121.

⁹⁸ Srov. ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál, 2001, s. 120.

⁹⁹ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 51.

¹⁰⁰ Srov. ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál, 2001, s. 120.

Po těchto přesunech se na českém území setkáváme s tím, že notná část českých i slovenských Romů se velmi brzo zapojila do pracovního procesu a vedla spořádaný život.¹⁰¹ Někteří slovenští Romové však na Slovensku zůstávali a začali zakládat nové kolonie, což byly lokality, v nichž se pěstoval předchozí způsob života Romů, ten, který byl z hlediska sociálně-spoločenského považován majoritním obyvatelstvem za nepřijatelný. „Státní orgány v poválečném období odmítly k Romům přistupovat jako ke zvláštní národnosti. Domnívaly se, že Romové svou zaostalost mohou překonat pouze tak, že se vzdají svého dosavadního života a co nejvíce se přizpůsobí většinovému obyvatelstvu, znamenalo to, že nesměli zakládat folklórní soubory, mládežnické nebo sportovní kluby, ve školách se nesměly zpívat romské písně, nesměly vycházet romské knihy a časopisy, v televizi se nesměly vysílat romské večerníčky. Nepoužívalo se ani označení Romové nebo Cikáni, ale občané cikánského původu.“¹⁰²

4.4 Asimilace Romů v 50. letech 20. století

I v tehdejší Československu existovaly romské skupiny, které stále žily kočovným způsobem života, i když ještě stále platil Zákon o potulných cikánech z roku 1947. Ten byl v platnosti až do roku 1950, přičemž v roce 1952 vydalo Ministerstvo vnitra i Povereníctvo vnútra na Slovensku směrnici s názvem Úprava poměrů osob cikánského původu, jejímž cílem byla nucená asimilace Romů a také změna romského způsobu života a donucení romské menšiny, aby přestala s kočováním. Finální úpravy se směrnice dočkala až v roce 1958.¹⁰³ Tento zákon schválený Národním shromážděním byl označován jako Velká zástávka, protože o rok později, v roce 1959, byla většina kočujících Romů zastavena velkou policejní razíí.¹⁰⁴ Romům byl zabaven všechen majetek, na kočovných vozech a obytných maringotkách jim byla demontována kola a Romové byli donuceni usídlit se na místě, kde byli razíí zastaveni. Následoval zápis Romů do fabrik, nebo často pracovali na stavbách jako pomocná pracovní síla. Tato státem řízená asimilace měla za cíl, aby se romské obyvatelstvo asimilovalo mezi ostatní členy společnosti a aby byly postupně smazány všechny rozdíly, které Romy odlišovaly od ostatních. „Zvyky Romů byly považovány za projevy retardace, jazyk někdy dokonce

¹⁰¹ Srov. PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004, s. 24.

¹⁰² MANN, Arne B.: *Romský dějepis*. Praha, 2001, s. 36.

¹⁰³ Řešení kočovného života Romů nebylo pouze výdobytkem tehdejší československé vlády, tuto situaci se v této době pokoušelo řešit i Maďarsko, Francie, Belgie či Nizozemí.

¹⁰⁴ Tento zákon se neztvahoal pouze na obyvatelstvo romského původu, ale i na osoby, které vedly tzv. polokočovný způsob života, jednalo se například o potulné komedianty, brusiče nebo o opraváře deštníků.

za „hantýrku“.¹⁰⁵ Tyto kroky způsobily, že se začala vytrácet tradiční romská řemesla a také po těchto událostech Romové (zvláště olašští Romové, jejichž způsob života byl právě nejvíce založen na tradici kočování) pojmulí kriminální činnost jako zdroj své obživy.

Nutno říci, že „hlavní cíl tehdejšího řešení cikánské otázky – zařazení Romů do trvalého pracovního procesu – byl chápán jako nezbytný předpoklad a podmínka změny jejich „zaostalého způsobu života“. Nebylo ani možné ho dosáhnout jak pro nedostatek pracovních příležitostí vůbec, tak pro jejich nekvalifikovanost, vysokou ngramotnost a odlišný hodnotový vzorec.“¹⁰⁶ Změnit dosavadní návyky a zvyky Romů (např. plnění pracovních povinností a povinnost pravidelné školní docházky vých dětí, kulturu odívání a bydlení) nebylo možné a ani správné i z toho důvodu, že tato změna po nich byla vyžadována „ze dne na den“, aniž by si ti, co po nich změnu požadovali, uvědomovali, že jejich způsob života, hodnoty a tradice jsou odrazem staletého vývoje, stejně tak jako u jiných etnických či národnostních skupin.¹⁰⁷ Místo toho, aby byla romská menšina a jejich romské zvyky a tradice podporovány, bylo na ně nahlíženo jako na sociálně patologickou skupinu obyvatel. „Romové odnepaměti soběstační a na společnosti nezávislí v této době začínají poprvé využívat nové nabídky, vyplývající z překonávání izolace a těsnějšího, ale bohužel i násilného zapojení do společnosti. Využívají např. možnosti odkládat děti do dětských domovů, ženy sklouzávají k obstarávání prostředků k obživě tradici se vymykající prostituci. Důsledkem vykořeněnosti Romů a dalekosáhlých sociálních změn v jejich komunitách je patrně i páchání některých dříve u Romů nevídaných kriminálních deliktů.“¹⁰⁸ Je však nutné zmínit i pozitivní dopady této asimilace, romské obyvatelstvo se díky povinné školní docházce stávalo více gramtonějším, zvýšila se i možnost sociální a zdravotní péče.¹⁰⁹

4.5 Šedesátá léta ve znamení rozptylu romského obyvatelstva

Zhruba od poloviny šedesátých let pokračuje likvidace a rozptyl romských osad. V roce 1965 vzniká vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva, který v prosinci téhož roku vydal tzv. Zásady pro organizování rozptylu a přesunu cikánského obyvatelstva.¹¹⁰ Zanikaly romské

¹⁰⁵ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 51.

¹⁰⁶ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom = Cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, s. 205.

¹⁰⁷ Srov. DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom = Cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, s. 205.

¹⁰⁸ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 52.

¹⁰⁹ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 52.

¹¹⁰ PAVELČIKOVÁ, Nina: *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha 2004, s. 86-88.

komunity, které byly nahrazovány novodobými romskými osadami v určitých částech měst a na sídlištích, ovšem specifika a znaky původních romských osad nebyly zachovány. Romskými obyvateli v těchto čtvrtích se zabýval Vládní výbor pro otázky cikánských obyvatel a Komise vlády pro otázky cikánských obyvatel, ty se však ale spíše věnovaly nezaměstnanosti, bydlení a problémům spojeným s výchovou dětí a páchanou kriminalitou.¹¹¹ „*Rozptyl provázela i další negativa, jako například necitlivé usidlování Romů z odlišných prostředí a skupin vedle sebe, např. do jednoho panelákového bloku. Tak se na jedné chodbě mohli ocitnout Romové ze skupiny tzv. žuže Roma i ze skupiny degešů. Výrazné rozdíly mezi jednotlivými Romy i existence meziskupinových bariér, např. v podobě uplatňování specifických rodových pravidel, znemožnily harmonické soužití ve společných sídlištích. Při adaptaci na nová bydliště pak přistupoval i další problém, a tím byla praktická neznalost některých vymožeností civilizace a jejich použití (splachovací záchod, plynový sporák apod.)*.”¹¹² Vzhledem k tomu, že plány na organizovaný rozptyl romského obyvatelstva byly nereálné, byl usnesením vlády ČSSR č. 384/1968 Sb. „*zrušen vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva a jeho pravomoci převzalo federální a obě národní ministerstva práce a sociálních věcí a následně také sociální odbory krajských a okresních národních výborů*.”¹¹³

4.6 Dialog mezi Romy a majoritou na konci 60. let

Nálada konce šedesátých let a postupné uvolňování komunistického režimu přinesly změny v otázce dialogu mezi romským obyvatelstvem a majoritní společností. Postupně však zaznívaly názory, že je potřeba „*romskou problematiku řešit na vědeckém základě, koordinovat činnost jednotlivých institucí, využít iniciativy romských představitelů apod.*”¹¹⁴

U Romů se projevuje tendence zajímat se o tehdejší politické poměry a řešit přístup k vlastní etnické komunitě. Hübschmannová tvrdí, že „*Romové přestávají v roce 1969 „být řešeni“, ale sami se začínají podílet na řešení vlastních problémů a stávají se spoluodpovědnými za to, jak rychle a jakými způsoby dojde k jejich integraci*.”¹¹⁵ V tomtéž roce vzniká v rámci Národní fronty Svaz Cikánů-Romů, jehož členové chtěli docílit toho, aby byli Romové uznáni za národnostní menšinu. Do diskuzí pojednávajících o této otázce se zapojovali nejen členové svazu, ale i ostatní romské i neromské obyvatelstvo. Ve společných dialozích poprvé zaznělo slovo „Rom“. „*Činnost svazu byla založena na principech rovnoprávného*

¹¹¹ Srov. MANN, Arne B. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001, s. 41.

¹¹² HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 52.

¹¹³ PAVELČÍKOVÁ, Nina: Romové v českých zemích v letech 1945-1989. Praha 2004, s. 110.

¹¹⁴ PAVELČÍKOVÁ, Nina: Romové v českých zemích v letech 1945-1989. Praha 2004, s. 110.

¹¹⁵ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. Praha: Karolinum, 2011, s. 22.

a bezkonfliktního soužití majority s romskou menšinou, která se nechce asimilovat, ale naopak deklaruje pozitivní etnická specifika a dále je rozvíjí. Takový způsob integrace Romů do společnosti však byl pro KSČ, vstupující do fáze normalizace, nepřijatelný. Administrativním zásahem byl svaz v roce 1973 zlikvidován a Romové zase na dlouho ztratili možnost ovlivňovat řešení vlastních problémů."¹¹⁶

4.7 70. Romové v 70. A 80. letech 20.století

Období normalizace v otázce romské svébytnosti pozastavila probíhající dialogy mezi romským obyvatelstvem a tehdejší vládou. Byť byla politika odsunu a rozptylu oficiálně odvolána, tuto politiku nahradil koncept společensko-kulturní integrace Cikánů. Ve své podstatě se jednalo o stejný princip pouze s tím rozdílem, že integrace Romů probíhala méně násilně a hovořilo se o tom, že má být kladen důraz na vzdělávání Romů a na respektování jejich specifických tradic a zvyků.¹¹⁷ Nicméně to, že se Romové měli přizpůsobit „obrazu majoritní společnosti“, a bylo na ně stále nahlíženo jako na skupinu vykazující sociálně patologické rysy, stále platilo. Tehdejší vláda byla přesvědčena o tom, že je k integraci potřeba „občany cikánského původu“ náležitě sociálně a materiálně motivovat. Ač měly tyto sociálně-materiální tendence (přidělování bytů, poskytování zvýšených sociálních dávek, speciálně účelově vázaných příspěvků atd.) Romům pomoci v integraci, právě na základě nich došlo k tomu, že nejen v sedmdesátých letech, ale dodnes „*tento ochrannářský přístup Romy nejvíce paralyzoval – otupil totiž jejich odvěkou soběstačnost a nezávislost.*“¹¹⁸

V průběhu sedmdesátých let se postupně začalo ukazovat, že je potřeba začít romskou menšinu více tolerovat, především z etnologického hlediska. „*V omezené míře mohli Romové pěstovat prvky své kultury, v rámci zájmové činnosti zakládat folklorní soubory apod. Již od sedmdesátých let se objevuje změna přístupu k Romům I v terminologii. Slovo Cikán se již píše s velkým písmenem, posléze se užívá spojení Cikán-Rom, které alespoň z části bere na vědomí vlastní romské etnonymum.*“¹¹⁹

Romskou otázkou se zabývala i „*Charta 77, která vydala dokument O postavení Cikánů-Romů v Československu, který byl adresován OSN a poskytl mezinárodní veřejnosti pravdivé*

¹¹⁶ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 53.

¹¹⁷ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 53.

¹¹⁸ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 53.

¹¹⁹ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 53.

informace o diskriminaci a porušování občanských práv českých a slovenských Romů."¹²⁰ Charta 77 dále zdůrazňovala, že od roku 1973, kdy byl zrušen Svaz Cikánů-Romů, v Československu nevznikla žádná další organizace zabývající se postavením romského obyvatelstva. Poukazovala také na dopady zákona č. 74/1958, kdy byli Romové jasně diskriminováni v oblasti vzdělávání – Romské děti byly z běžných škol segregovány do škol zvláštních, a to i vzhledem k tomu, že inteligenční kvocient romských dětí byl mnohdy v pásmu průměru.¹²¹

V osmdesátých letech stále více sílil tlak romského obyvatelstva na dialog s vládou. Romové se snažili svou situaci řešit, chtěli, v požadavcích mimo jiné stálo, aby byla Romům uznána jejich národnost, svébytnost, a aby vše bylo zakotveno do v té době připravované ústavy.

I když integrační pokusy zmíněné výše nebyly ideálním příkladem integrace minority s majoritou, v porovnání s minulými léty se vskutku jednalo o určitý pokrok. Nutno však dodat, že před rokem 1989 byli Romové v Československu neustále pokládáni za „sociálně retardované“, stále panoval názor, že je potřeba Romy převychovat k obrazu a po vzoru majoritní společnosti.¹²²

V této době, se Romové stále nemohou zbavit nálepky zlořádu či kriminálníků, většinový dav je zahlcen stereotypy a mimetická teorie nám ukazuje napodobování ve společnosti a skrze mechanismu obětího beránka, jsou Romové stále izolováni, i přes nucenou asimilaci.

4.8 Romové po „sametové revoluci“

Konec osmdesátých let se nesl v duchu hromadných demonstrací, ke kterým se připojili i Romové s vidinou toho, že i jim jako etnické skupině nové společenské uspořádání přinese větší svobodu. V duchu předrevolučních nálad začali zakládat vlastní politické strany a hnutí. Nejznámější politickou stranou byla Romská občanská iniciativa založena JUDr. Emilem Ščukou. Cílem této strany bylo zrovnoprávnění Romů s majoritní společností, podpora a zachovávání romských tradic a zvýšení životní úrovně Romů. „*V prvních volbách v roce 1990*

¹²⁰ NEČAS, Ctibor. *Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1997, s. 79.

¹²¹ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 53.

¹²² Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s.53.

*bylo zvoleno na zkrácené funkční období (1990 – 92) celkem 10 romských poslanců do FS, SNR a ČNR.*¹²³

Po sametové revoluci docházelo během celých devadesátých let k hojnému zakládání romských spolků a iniciativ, které ale byly založeny na principu etnickém, nikoliv politickém. Mezi nejznámější můžeme řadit např. Kulturní svaz občanů romské národnosti, Svaz romských autorů a spisovatelů, Matici romskou – romské křesťanské sdružení, Nadaci Dženo na obnovu a rozvoj tradičních romských hodnot nebo Regionální sdružení romských představitelů (Grémium) a mnoho dalších.¹²⁴ Brzy po revoluci také začala vznikat romská média (např. noviny *Romano kurko* a časopisy *Lačo lav* a *Amaro lav*), vzniklo romské vysílání na rádiové stanici Český rozhlas, které se dochovalo do dnešních dní, byly založeny romské školy – Romská střední škola sociální a Evangelická akademie v Praze. „V roce 1992 byla založena Nadace dr. Rajka Djuriće. Jejím cílem je zlepšení životních podmínek Romů v České republice, a to především prostřednictvím kultury a vzdělávání.“¹²⁵ Vznikala muzea a festivaly romské kultury, na Slovensku vznikla romská divadla, informační a dokumentační centra, na vysokých školách vznikaly obory týkající se studia Romů a jejich kultury, např. na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Toto až „masové“ zakládání spolků, aktivit a dalších však probíhalo mimo většinovou společnost a koexistovalo vedle ní, proto na základě těchto romských spolků a kulturně-společenských nedocházelo k tomu, že by se majorita o Romech dozvěděla nové informace. Porevoluční a vítězné nálady Romům a ani zbytku společnosti nevydržely dlouho, brzy se začaly projevovat hospodářské a ekonomické nařvavy doby minulé.¹²⁶ Po tomto vystřízlivění opět dochází ke zhoršení vztahů mezi Romy a majoritou. Navíc v prosinci roku 1992 byl přijat zákon č. 40/1992 Sb., který upravoval nabývání a pozbývání státního občanství, postihoval tisíce původem slovenských Romů a učinil z nich cizince v zemi, ve které se už většina z nich narodila.¹²⁷

Vzhledem k tomu, že značná část romského obyvatelstva byla pracovně nekvalifikována, byli to právě Romové, kdo měli velké potíže s nezaměstnaností, které přetrvávají dodnes. Nezaměstnanost Romů se pohybuje od 50 do 95 %.¹²⁸ Byť se v devadesátých letech dostává do popředí otázka vzdělávání romských dětí, nelze hovořit o tom, že by vzdělávání romských dětí

¹²³ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s.54.

¹²⁴ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s.54.

¹²⁵ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s.56.

¹²⁶ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s.57.

¹²⁷ Srov. NEČAS, Ctibor. *Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1997, s. 88.

¹²⁸ Srov. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s.57.

probíhalo funkčně. Bylo to do jisté míry způsobeno i tím, že učitelé a další pedagogičtí pracovníci nebyli dostatečně seznámeni s romskou kulturou, jejími odlišnostmi, a proto často docházelo k tomu, že romské děti byly z běžných základních škol segregovány do škol zvláštních či speciálních. Tato segregace je dnes ve značné míře omezená, neboť v českém školství máme mnoho romských asistentů pedagoga, „kteří pomáhají učitelům při aklimatizaci romského žáka na školní prostředí, zejména prvňáčkům pomáhají překonávat jazykové bariéry, přispívají k navázání pozitivního vztahu mezi školou a rodiči žáka.“¹²⁹

V letech 1996 se autoři protiromských hesel a výroků, nejčastěji přívrženci extrémistických organizací a hnutí, v první řadě Republikánské strany Československa, která v parlamentních volbách získala relativně značný počet voličských hlasů a v důsledku toho měla ve volebním období dost silné zastoupení v Poslanecké sněmovně. Politické noviny Republika, jejichž šéfredaktorem byl republikánský poslanec J. Krejsa, podněcují od r. 1990 k národnostní a rasové nesnášenlivosti a podílejí se na šíření xenofobie. Romové jsou přirovnáni k odpadu společnosti. Romové byli obětmi rasistických činů. Českou vlast, jež se k Romům chovala macešsky a nezajišťovala jim osobní bezpečnost, začaly od 90. let trvale opouštět romské rodiny, které měly dostatek finančních prostředků.¹³⁰

Reakce západních států dala na srozuměnou, že nehodlá přebírat tak závažný problém, který je páchaný na romském obyvatelstvu. Česká vláda přislíbila, že se bude jejich situací věnovat a zajistí bezpečnost a práva pro Romy.¹³¹

Romové patří k vrstvám s nejhorsími životními podmínkami, neboť se vyznačují podprůměrnou sociální a vzdělanostní úrovní, vysokou nezaměstnaností, špatnou bytovou situací a stále se zhoršujícím napětím mezi vlastní komunitou a ostatní českou společností. Romové též pokládají za diskriminační jednat neochotu, s jakou se setkávají při vyřizování svých záležitostí na úřadech, jednak nedostatečnou ochranou, kterou jim zajišťuje policie a jednak diskriminačními postupy na trhu práce.¹³²

Vztahy Romů s majoritní společností se po roce 1989 začal proměňovat, ale negativní obrazy a předsudky vůči Romům přetrvávaly a ovlivňovaly jejich interakce.

¹²⁹ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s.58.

¹³⁰ NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: 2002, s. 119-120.

¹³¹ Srov. NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: 2002.

¹³² NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: 2002, s. 117.

Mimetická teorie nám pomáhá pochopit, že lidé mají tendenci napodobovat chování a postoje druhých. Romové versus majoritní společnost to znamená, že negativní obrazy a stereotypy mohly být přebírány a imitovány většinou společností. Po roce 1989 se tedy mnozí lidé mohli držet negativních postojů vůči Romům, již z minulosti. To vedlo k diskriminaci, sociálnímu vyloučení a napětí mezi skupinami.

5. Praktická část

Tato kapitola bakalářské práce se zaměřuje na praktickou část výzkumu.

5.1 Cíl výzkumu

Jak už bylo řečeno v úvodu, cílem práce je snaha o nastínění způsobů a podob stereotypizování Romů ve vyprávění vybraných respondentů. Z vyprávění si vyberu pasáže, které v sobě ukazují různé podoby stereotypizace. Představím čtyřicet respondentů, kteří se setkali s těmito jevy v různých obdobích naší historie – konkrétně v letech 1918-1939, v době válečné, 1945-1989 a po roce 1989. Získané informace a poznatky nám poskytnou cenné poznání o tom, jak se stereotypy a předsudky projevovaly v různých obdobích naší historie a jaký byl jejich vliv na životy našich respondentů. Svou prací bych ráda poukázala, že lidé by se neměli nechat ovládat stereotypy a předsudky. Je zapotřebí usilovat o změnu pohledu na situaci romské menšiny.

Dále v této části vysvětlím postupy při výběru respondentů a popíšu způsob sběru a analýzy dat. Následně se zaměřím na výsledky výzkumu a jejich interpretaci, které nám poskytnou důležité poznatky o stereotypizaci a předsudečných postojích v různých obdobích naší historie. Budeme se také zabývat otázkami, jak může být tato problematika řešena a jakým způsobem můžeme přispět ke snížení výskytu stereotypů a předsudků v naší společnosti.

5.2 Etické otázky výzkumu

Samotný fakt, že se výzkum týká citlivých témat jako jsou stereotypy a historické zkušenosti, zvyšují důležitost etických otázek. Následující otázky mohou být užitečné pro zajištění etických standardů.

- Respektujeme původní záměr respondentů a zpracováváme jejich výpovědi pouze pro účely analýzy stereotypů.
- Uvědomění si vlastních předsudků a nepřekroutím výsledky analýzy z důvodu mého vlastního přístupu k tématu.
- Zpracováváme data v souladu s etickými standardy a při použití pro analýze v mé bakalářské práci, uchovávám identifikaci respondentů s omezenou přístupností.

5.2 Metoda výzkumu

Vzhledem k tématu bakalářské práce, jeho citlivé povaze, komplikovanosti a velkým počtem respondentů, mi přišlo vhodné zvolit kvantitativní výzkum, ale v závislosti na daném tématu a zjištění hloubky výpovědí respondentů jsem si vybrala kvalitativní výzkum.

Kvalitativní výzkum nám umožní získat hlubší a podrobnější porozumění zkušenostem respondentů a jejich perspektiv na vliv stereotypů. Důvody jsou mnohé, jako jsou například:

- Detailní zkoumání zkušeností: Kvalitativní výzkum poskytuje prostor pro rozsáhlé rozhovory nebo skupinové diskuse s respondenty, což umožňuje podrobnější zkoumání jejich zkušeností se stereotypy. Můžeme se ptát na jejich konkrétní příběhy, emoce, reakce a vnímání.
- Kontextuální porozumění: Kvalitativní výzkum umožňuje zkoumat zkušenosti respondentů ve větším kontextu. Můžeme se zajímat o jejich sociální prostředí, rodinné vazby, kulturní identitu a další faktory, které mohou ovlivňovat jejich zkušenosti se stereotypy.

a mnoho dalších.¹³³

„Kvalitativní výzkum používá induktivní formy vědeckých metod, hloubkové studium jednotlivých případů, nejrůznější formy rozhovorů a kvalitativní pozorování. Cílem je získat popis zvláštností případů, generovat hypotézy a rozvíjet teorie o fenoménech světa. Kvalitativní výzkum je orientován na explorování a probíhá nejčastěji v přirozených podmínkách sociálního prostředí. Plán výzkumu má pružný charakter. To znamená, že plán výzkumu se z daného základu rozvíjí, proměňuje a přizpůsobuje podle okolností a dosud získaných výsledků.“¹³⁴

Oproti u kvantitativního výzkumu je rozdíl v tom, „že probíhá více strukturovaně a používá deduktivní postupy vědecké metody. Soustřeďuje se na popis variability předem definovaných proměnných, které vymezují, co budeme pozorovat a zachycovat. Cílem je testování hypotéz a teorií. Kvantitativní výzkum se opírá o experimentální nebo neexperimentální plány výzkumu s pevně určeným příběhem.“¹³⁵

¹³³ Srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum Základní teorie, metody, aplikace*. Praha: Portál s. r. o., 2008.

¹³⁴ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody, aplikace*. Praha: Portál, s. r. o., 2005, s. 57.

¹³⁵ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum Základní teorie, metody, aplikace*. Praha: Portál, s. r. o., 2005, s. 58-60.

6. Výzkumné otázky

Již v úvodu jsem uvedla hlavní cíl bakalářské práce. K naplnění hlavního cíle, je potřeba uvést dílčí cíle, které budou provázány výzkumnými otázkami.

Pro přehlednost jsem připravila tabulku:

Dílčí cíle	Výzkumné otázky
Hlavní způsoby stereotypizace v období 1918-1939 <ul style="list-style-type: none">• Hlavní znaky etnické stereotypizace• Hlavní znaky ekonomické stereotypizace• Hlavní znaky sociální stereotypizace	Jakým způsobem se u respondentů, jejichž vyprávění spadá do období mezi lety 1918-1939, objevuje stereotypizace týkající se etnické příslušnosti, sociálního zázemí a ekonomického
Hlavní způsoby stereotypizace během válečného období <ul style="list-style-type: none">• Hlavní znaky etnické stereotypizace• Hlavní znaky ekonomické stereotypizace• Hlavní znaky sociální stereotypizace	Jakým způsobem se u respondentů, jejichž vyprávění spadá do válečného období, objevuje stereotypizace týkající se etnické příslušnosti, sociálního zázemí a ekonomického postavení?
Hlavní způsoby stereotypizace v období 1945-1989 <ul style="list-style-type: none">• Hlavní znaky etnické stereotypizace• Hlavní znaky ekonomické stereotypizace• Hlavní znaky sociální stereotypizace	Jakým způsobem se u respondentů, jejichž vyprávění spadá do období mezi lety 1945-1989, objevuje stereotypizace týkající se etnické příslušnosti, sociálního zázemí a ekonomického postavení?

<p>Hlavní způsoby stereotypizace po 1989</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hlavní znaky etnické stereotypizace • Hlavní znaky ekonomické stereotypizace • Hlavní znaky sociální stereotypizace 	<p>Jakým způsobem se u respondentů, jejichž vyprávění spadá do období po roce 1989, objevuje stereotypizace týkající se etnické příslušnosti, sociálního zázemí a ekonomického postavení?</p>
---	---

7. Respondenti a volba výzkumného souboru

Při analýze respondentů vycházím z internetového portálu Paměti národa, který se stále rozšiřuje a přináší více a více ukázek a vzpomínek. Tento projekt je unikátní sbírkou zážitků a svědectví lidí, kteří prožili druhou světovou válku, komunistický režim v Československu a mnoho dalších. Projekt vznikl s cílem zachovat tato svědectví pro budoucí generace a podpořit tak uchování historické paměti.

Portál Paměť národa jsem si vybrala z několika důvodů:

1. Autentičnost: Výpovědi z portálu Paměti národa jsou záznamy svědectví lidí, kteří zažili historické události na vlastní kůži. Jsou to autentická svědectví, která mohou poskytnout cenný a osobní pohled na historické události.
2. Unikátní perspektivy: V portálu Paměti národa můžete nalézt výpovědi lidí různých věkových skupin, sociálních vrstev, povolání a z různých regionů. Tyto různorodé perspektivy mohou poskytnout hlubší vhled do událostí, který by nemohl být získán pouze z oficiálních dokumentů.
3. Obohacení historického výzkumu: Výpovědi z portálu Paměti národa mohou sloužit jako cenný zdroj pro historický výzkum. Poskytují živou a emocionální dimenzi k událostem, která je často chybějící v suchých historických záznamech. Tímto způsobem mohou výpovědi přispět k hlubšímu porozumění a interpretaci minulosti.
4. Podpora inkluзивity: Portál Paměti národa se zaměřuje na zaznamenávání svědectví od lidí, kteří byli zapojeni do různých aspektů společnosti. To může zahrnovat nejen politiky a vojáky, ale také obyčejné lidi, ženy, menšiny a další.

A mnoho dalších.

Respondenty budu třídit do tří skupin, které budu nazývat: *nízký faktor*, *střední faktor* a *vysoký faktor*. V první představím pamětníky, kteří tvrdí, že se s předsudky téměř nikdy nesetkali – *nízký faktor*. Ve druhé představím skupinu, která se s předsudky setkala, ale svým vlastním úsilím je dokázali překonat – *střední faktor*. A ve třetí, skupinu romských pamětníků, kteří se s předsudky setkali a celý život předsudky ovlivňovaly jejich sebepojetí, kariéru či studium – *vysoký faktor*. U každého respondenta si vyslechnu jeho výpověď a vytrídím si dané stereotypy či diskriminace od majoritní společnosti a zařadím je do patřičné tabulky s příslušnou dílní otázkou a rozdělím do jedné ze tří skupin.

Tímto způsobem zjistíme, jak moc jsou Romové ovlivňováni stereotypy a předsudky od majoritní společnosti.

Při vysokém a středním faktoru, bychom si měli uvědomit, že bude potřeba transkulturní reflexe, která je důležitá pro vytváření inkluzivní společnosti, která respektuje a uznává rozmanitost kultur. Pomáhá nám překonávat stereotypy a předsudky a navazovat vztahy založené na porozumění a respektu.

U výzkumu bych ráda zohlednila perspektivu mimetickou teorii, v rámci, které je způsob, jak rozpoznat a reflektovat proces napodobování stereotypů a předsudků v sociálním prostředí. Jako jedinec, který se zajímá o výzkum romské kultury a zkušeností, je důležité, abych si byla vědoma toho, jak mé kulturní pozadí ovlivňuje můj pohled na Romy, a jaké stereotypy mohu přijímat. Zkusím překonat tento proces napodobování a aktivně se věnovat rozpoznání a zkoumání těchto stereotypů.

Kladený důraz na mimetickou teorii, vyvinutou francouzským filosofem René Girardem. Ve vztahu ke stereotypům mimetická teorie vysvětluje, že stereotypy vznikají z napodobování a imitace chování a názorů ostatních lidí. Když určitá skupina nebo jedinec ve společnosti začne být označován určitým způsobem, ostatní lidé se často začnou napodobováním tohoto označení přizpůsobovat. Například, pokud se v určité společnosti začne formovat negativní stereotyp o Romské komunitě jako o zlodějích, líných nebo nepřizpůsobivých lidech, ostatní jedinci mohou začít tento stereotyp napodobovat. To může být způsobeno strachem, nedostatkem informací nebo snahou o přijetí ve společnosti. Lidé mohou kopírovat názory a chování druhých, aniž by si toho byli plně vědomi. Mimetická teorie také vysvětluje, jak se stereotypy šíří ve společnosti. Když se jedinec nebo skupina stane terčem stereotypů, ostatní lidé mohou kopírovat a šířit tyto stereotypy dál. Je to způsob, jakým se společnost vyrovnává s neznámým, rozdílným nebo potenciálně hroživým. Mimetický mechanismus napodobování může posilovat stereotypy a předsudky a vést k jejich trvalému zakotvení ve společnosti.

V rámci mimetické teorie je důležité si uvědomit, že stereotypy nejsou objektivní ani pravdivé. Jsou to spíše produkty napodobování a imitace, které se šíří ve společnosti. Porozumění tomuto procesu může nám pomoci rozpoznat a překonat stereotypy a předsudky.

Všechny ukázky stereotypizace vedly, anebo vedou k diskriminaci a omezení příležitostí Romů. Již v minulosti byli Romové v České republice často odsuzováni a vylučováni ze společnosti, což vedlo k jejich izolaci a neschopnosti získat vzdělání a práci. Například v období socialismu byli Romové nuceni pracovat v určitých zaměstnáních, jako byly sběr kovů a těžké fyzické práce, což přispělo k jejich negativnímu vnímání většinovou společností.

Dalším stereotypem je přesvědčení o romské kriminalitě. Tento stereotyp je založen na několika vzájemně propojených faktorech, jako jsou chudoba, nízká úroveň vzdělání, nezaměstnanost a neschopnost získat legální zaměstnání. Tyto faktory mohou vést k trestné činnosti, ale neexistuje žádný důkaz, že by Romové byli „kriminálnější“ než jakákoliv jiná skupina lidí.

7.1 Charakteristika respondentů

Pamětníci, jejichž vzpomínky jsou veřejně přístupné na Paměti národa, písemně souhlasili s využitím pořízených nahrávek a poskytnutých fotografií či archiválií pro potřeby dalšího nevýdělečného badatelského, osvětového či publikačního využití.

Příběhy musejí být publikovány v souladu s etickými novinářskými pravidly, jako je objektivnost, přesnost, faktická pečlivost při zpracování příběhu, úcta k druhému člověku. Při použití příběhů nesmíte zastírat významné okolnosti příběhu, je třeba naopak všemi dostupnými způsoby zjišťovat a ověřovat skutečnosti a okolnosti pamětníkova osudu.¹³⁶

¹³⁶ Paměť národa. Redirecting to <https://www.pametnaroda.cz/cs> [online]. Copyright © 2008 [cit. 05.06.2023]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs>

TABULKA:

Rozdělení respondentů do případné skupiny: nízký faktor, střední faktor, vysoký faktor.

1. Respondent	Čeněk Růžička 1946	Nízký faktor
2. Respondent	Ignác Zima 1938	
3. Respondent	Petr Torák 1981	
4. Respondent	Ilona Ferková 1956	
5. Respondent	Františka Janečková 1934	
6. Respondent	Branislav Oláh 1974	
7. Respondent	František Němec 1946	
8. Respondent	František Godla 1946	
9. Respondent	Milan Lacko 1941	
10. Respondent	Ladislav Mírka 1949	
11. Respondent	Koloman Mírka 1945	
12. Respondent	Emil Miko 1961	
13. Respondent	Kristýna Gorolová 1959	
14. Respondent	Maximilián Eštočák 1946	
15. Respondent	Daniela Cincibusová 1959	
16. Respondent	Květuše Tůmová 1950	Střední faktor
17. Respondent	Emil Voráč 1961	
18. Respondent	Margita Lázoková 1945	
19. Respondent	Marie Kormanová 1937	
20. Respondent	Karel Holomek 1937	
21. Respondent	Gejza Horváth 1948	
22. Respondent	Emílie Horáčková 1964	
23. Respondent	Ladislav Goral 1939	
24. Respondent	Blanka Rejholdová 1956	
25. Respondent	Stanislav Cína 1972	
26. Respondent	Agnesa Horváthová 1949	Vysoký faktor
27. Respondent	Stanislav Tišer 1957	
28. Respondent	Josef Miker 1956	
29. Respondent	Štefan Tišer 1950	
30. Respondent	Elena Gorolová 1969	
31. Respondent	Jozef Banyák 1958	
32. Respondent	František Gabčo 1948	
33. Respondent	František Daniel 1921	
34. Respondent	Jiřina Somsiová 1949	
35. Respondent	Ida Kellarová 1956	
36. Respondent	Zdeněk Serinek 1967	
37. Respondent	Emílie Machálková 1926	
38. Respondent	Michal Čonka 1935	
39. Respondent	Ludovít Petík 1952	
40. Respondent	Cecílie Machovčáková 1948	

8 Popis průběhu výzkumu

8.1 Dílčí cíl 1:

U prvního dílčího cíle zjistíme hlavní způsoby stereotypizace

období 1918-1939 – konkrétně: hlavní znaky etnické stereotypizace

hlavní znaky ekonomické stereotypizace

Hlavní znaky sociální stereotypizace

Výzkumná otázka:

Jakým způsobem se u respondentů, jejichž vyprávění spadá do období mezi lety 1918-1939, objevuje stereotypizace týkající se etnické příslušnosti, sociálního zázemí a ekonomického postavení?

Respondentka č. 4, paní Ilona, sdělila Paměti národů: *teta mi vyprávěla, že by nikdo nepoznal v naší vesnici, že tam žijí cikáni, měly jsme jako rodina velký dům, kde byla podlaha a okna.* Zde respondent dává důraz na sociální zabezpečení. U respondenta č. 7, pan František sdělil, že za první republiky byla velká bída, ale šikanu nepocíťoval, byl vždycky světlejší než ostatní. Klade důraz na barvu pleti v etnické stereotypizaci. Tímto se respondent vyhnul i mechanismu obětního beránka, pro společnost nebyl odlišný. Obětní beránci se často vyjadřují svou odlišností a jinakostí. Dále u respondenta č. 11: *Rodiče ani já jsme to neměli jednoduchý, pořád rodiče slýchali, že jsou černí a nepatří sem.* U tohoto respondenta se názorně vyjádřil mechanismus obětního beránka a etnická stereotypizace. Respondent č. 12, pan Emil uvádí: *Moje babička pracovala u lidí a byla spokojená, chovali se k ní dobře a nepocítila, že je Romka.* Zde si můžeme povšimnout pozitivní informace bez stereotypizace. Kde babička respondenta byla začleněná do majoritní společnosti bez předsudků. Respondentka č. 16 sdělila, že její rodiče byli negramotní, nemohli chodit do školy, protože Romové měli zákaz se vzdělávat. Tato výpověď nám ukazuje přes mimetickou teorii izolovanost obětního beránka. Odstranit ho od aktivit, která dělá většinová společnost. Respondent č. 18, paní Margita: *Romové za práci chodili do nedaleké vesnice. Bohatí sedláci zaměstnávali moji rodinu a ostatní Romy. Sedláci je zvali i na zábavy, kde jsme jim hráli, byli jsme pro ně nejlepší. Vždycky věděli, že tvrdě makáme. Vztahy se zhoršily, až když vypukla válka.* Paní respondentka nám vyjádřila i pozitivní stereotypizaci – Romové jsou výborní muzikanti. Respondent č. 19: *Rodina měla dobré vztahy se společností nebo jak my jim říkáme Gadže. Táta byl uznávaný kovář.* Pan respondent klade důraz na to, že Rom musí být pracovitý, aby ho majoritní společnost uznávala. Klade důraz na

ekonomickou stereotypizaci. U respondenta č. 20, pana Karla jsme zjistili, že jeho rodina byla uznávaná, především kvůli tomu, že jeho tatínek byl vystudovaný a celá jeho rodina byla zaměstnaná. Romové musí pracovat třikrát více než majorita, aby měla respekt. Tímto pan respondent vyjadřuje, že i Romové dokážou být na dobrém ekonomickém postavení, jen k tomu potřebují více úsilí než majoritní společnost. Totéž rozebíral respondent č. 25, pan Stanislav – *Babička s dědečkem nám říkali, jestli chceš něčeho dosáhnout makej víc než gadže*. Respondent č. 31: Romové měli zakázaný studovat a vzdělávat se, moje rodina byla negramotná, ale počítat uměli. Respondent tímto způsobem výrazně podtrhuje další izolaci obětního beránka v souladu s mimetickou teorií. Romové jako „odlišní“ od majority se museli držet dál od většiny obyvatel. Ve stejném případě vypráví i respondentka č. 36: *Dříve cikáni nemohli chodit do školy, byli negramotní. Tentokrát se o cikánech vyprávělo, že nejsou chytrí. Ostatní lidi nás odsuzovali, podle nich sem nepatříme, ale můj dědeček byl mojí oporou a vždycky mi vyprávěl, že cikáni jsou výjimeční, ale musíme ukázat více práce než ostatní*. Dědeček se stal pro respondentku jakýmsi parakletickým mechanismem, který ji udržoval v duševní pohodě a pozitivním rozpoložení tím, že jí poskytoval podporu a ochranu. Parakletický mechanismus používá k popisu role dědečka jako opory a stability. Jeho přítomnost a péče poskytovala respondentce praktickou pomoc. Pan respondent č. 33. vypráví, že ho jako malého pětiletého kluka zavřeli do nápravného zařízení, ale důvodem nebylo zlobení, ale že byl černý. Respondent dává důraz na etnickou stereotypizaci – etnickou očistu. Kdy majoritní společnost si nepřeje mít u sebe „zlořáda“ jako byl pan respondent. Tento případ přímo odkazuje na obětního beránka a jeho potenciální izolovanost, na jeho odlišnost a na to, že se nás ostatní většinová společnost může distancovat nebo ho vylučovat. Tímto odkazem na obětního beránka je zde zdůrazněná jeho vymezenost vůči většinové společnosti, což vytváří hranici mezi námi a ním. Je to jakoby ukazování prstem na nás, kteří jsme odlišní od toho, koho považujeme za normu. Dále se zabývá etnickou stereotypizací, která mu ovlivnila sociální stereotypizaci a dokonce i ekonomickou stereotypizaci. Tento respondent byl pohlčen předsudky, celý život byl zavřený ve vězení, ze kterého se nesnažil dostat ven, protože prý „Romové sem patří“. Respondent č. 39: *Moje rodina neměla nikdy špatný vztah s obcí*.

Během výzkumu zaměřeného na období 1918-1945 se ukazuje, že Romové byli často považováni za "odlišné" a čelili společenskému vyloučení. Etická stereotypizace spolu se sociální stereotypizací sehrály významnou roli v jejich vnímání. Romům byl odepřen přístup ke vzdělání a byli izolováni z městského života, přestože byli vyhledáváni jako levná a žádaná pracovní síla. Mimetická teorie nám umožňuje lépe porozumět vztahu mezi romskou menšinou

a majoritní společností v této situaci. Romové se často snažili napodobovat vzorce chování a hodnoty převažující ve většinové společnosti. Avšak i přes jejich snahu o přizpůsobení a integraci stále čelili vyloučení a nedostatečnému uznání.

Výsledkem bylo vytváření obrazu "obětního beránka", kde byli Romové izolováni a omezováni ve svých možnostech. Toto vyloučení mělo negativní dopad na jejich životní podmínky a začlenění do společnosti.

8.2 Dílčí cíl č. 2

U druhé dílčího cíle zjistíme hlavní způsoby stereotypizace

během válečného období: hlavní znaky etnické stereotypizace

hlavní znaky ekonomické stereotypizace

hlavní znaky sociální stereotypizace

Výzkumná otázka:

Jakým způsobem se u respondentů, jejichž vyprávění spadá do válečného období, objevuje stereotypizace týkající se etnické příslušnosti, sociálního zázemí a ekonomického postavení?

Respondent č. 1, pan Čeněk se svěřil: *Starosta řekl mojí mamince „Bětko je to špatný“ a odvezl jí na infekční oddělení ať jí tam ukryje před válkou, ale lidi ho práskli. Dobrý to měli ti bílí cikáni, ty se mohli schovat do společnosti. Zde je názorná ukázka parakletického mechanismu přes mimetickou teorii. Starosta byl pro maminku „paraklétoš neboli dynamismus, který znázorňuje pomocníka. Tento koncept je chápán jako mechanismus pomáhající jedincům udržovat se v pozitivním stavu, a který se snaží respondentku zachránit před chystanou perzekucí, ale bohužel dav, který byl ovlivněn napodobováním a stejnými gesty a postoji, byl prozrazen. Dále respondent sdělil, že ve válce si Češi kompenzovali svoje sebevědomí a vyhledávali si Romy, neboli obětní beránky, kteří pro ně byli „cizí“, odlišní. Převažuje tu etnická stereotypizace. Respondent č. 2: *Jednou večer k nám do osady vpadly vojska Hlinkových gard a začaly nás mlátit, byli jsme jen v nočních košilích. Mojí matce zvedaly tu košili až nad břicho a můj táta se na ně vrhl. Ti vojáci ho tak zbili až do krve a potom musel zahrabávat jejich „potřebu“, a přitom mu nadávali do černý svině.* U této emotivní výpovědi můžeme zvýraznit etnickou stereotypizaci, kde přes mimetickou teorii ovládá obětní beránek, jejich příprava k perzekuci. U respondenta č. 5 můžeme zjistit, že jí velmi mrzelo, že v táboře v Letech ji masakrovali čeští vojáci, cítila se být Češkou. Vojsko z České republiky se stalo obětí vlivu mimetické teorie napodobování, kterou jim názorně předvedl nacistický režim. Respondent č. 8 sdělil: *Když se můj otec při válce chtěl podívat, ze zvědavosti do hospody, jak**

se tam zakládaly Hlinkové gardy, tak ho zastavil u dveří náš starosta a řekl mu, ať tam nechodí, že ho „dobijou“. Starosta se o nás staral, věděl, že jsme slušní Romové a dokázal se postavit k tomu, aby nám nebourali dům a nemuseli jsme se stěhovat na okraj obce. I v takové době jako je válka, můžeme zaznamenat další případ parakletického mechanismu, kdy se pomocník postaví proti všem, jen aby zachránil ohrožené skupiny před nepřátelským jednáním. Dále respondenta č. 12 nám sdělil: *Moji babičku chtěl znásilnit jeden Němec a dívala se na to moje teprve šestiletá máma. Prý to je jen cigoška. Naštěstí ho babička kousla a on jí „mrskl“ o zed’.* V této výpovědi si můžeme povšimnout nadřazenosti Němce nad Romy, převládá tu etnická stereotypizace. Respondent č. 17 řekl, že nechápe, jak v Letech může stát vepřín, vypadá to pro výsměch Romů. Dává důraz na to, že tu stále převládá etnická stereotypizace, která nevymizí. Respondentka č. 18, paní Margita: *Viděla jsem na vlastní oči popravu celé rodiny, museli si nejdřív vykopat „šanco“ nebo po vašem se říká hrob a pak je postříleli. Když chytli cikána tak ho nechali týden věšet a pak ho až zabili.* U této výpovědi respondentky jsem měla husí kůži, bohužel není jediná, která byla svědkem hrůzostrašných zážitků. Výpověď klade důraz na perzekuci obětních beránek. Perzekuce obětního beránka se odvolává na sociální dynamiku, ve které určitá jednotlivá osoba nebo skupina je záměrně pronásledována, diskriminována nebo utlačována ve snaze udržet harmonii a jednotu ve společnosti. K dalším zdárným hrůzostrašným výpovědím, patří vzpomínka respondentky č. 19, paní Marii: *S vesnicí jsme měli dobré vztahy, dokonce nás varovali ať se jdeme schovat, že si pro nás jdou. Měsíc jsme byli schovaní v lese, dokonce tam maminka porodila, ale našli nás, hodili do vagonu jako prasata. Nejhorší bylo zacházení v táboře, jako kdybychom nebyli lidi. Ženský znásilňovaly na potkání, moje teta se vždycky umazala uhlím, aby jí nic neudělali, ale bohužel jí to nepomohlo. Jednou jí dotáhli do márnice a my slyšeli jen řev, který se potulovat přes celý areál. Umíralo tam hodně dětí, jedno dítě cca bylo mu tři roky, tak ho umlátili před zraky jeho mámy. Celý tábor byl v těch dnech mimo. Mrtvé kojence dávaly do nádob a až byly plné tak je zahrabaly. Takový zážitky byly každodenním chlebem.* U této výpovědi jsem měla „mráz na zádech“, bohužel i takové události se stávaly. Celá výpověď je zaměřená na obětního beránka a tvrdou perzekuci, kterou zažívá. Nicméně, v této situaci se objevuje také pozitivní aspekt, kterým je parakletický mechanismus. V rámci tohoto mechanismu se obec snaží zachránit Romy a varuje je, aby uprchli a ochránili se. Tímto způsobem se snaží poskytnout jim pomoc a podporu v obtížné situaci. Respondent č. 23: *Rasově motivované vraždění neutekla moje matka, sestry a ani strýcové.* Dále u respondenta č. 25. sdělil, že jeho rodiče na válku vzpomínaly s hrůzou v očích, jeho otec byl psychicky narušený, často sténal ze spaní. Další výpovědí, která je velmi zdrcující je u respondenta č. 33, pana Františka: *Každá obec měla vydat lidi, co nejsou „hodní“, byli jsme v obci jediní cikáni a*

*jako jediný nás vydaly. Když jsme přijeli do tábora tak jsme si museli vstoupnout do řady, dělali nám tetování a stříhali do hola, vedle nás už byla hromada mrtvol, které buď zabili na místě, anebo nepřežili jízdu ve vagonu. Otec po pár dnech v táboře brzy zemřel, byl umlácený od dozorců. Dělali na nás pokusy, používali na to injekční stříkačky. Brali si těhotný ženský, aby mohli zjistit, jestli porodí po stříkačce, hodně z nich umíralo a mimina dávali do nádob. U chlapů zkoušeli sterilizaci. U tohoto respondenta převládá mimetická teorie obětního beránka, jako jediní v obci byli vydáni na pospas osudu. Obětní beránek se vyjadřuje svojí odlišností, Romové pro majoritní společnosti byli „cizinci“ a nepřátelé. Po vydání Romů se společnost sjednotila. Respondentka č. 34: *Táta měl trauma z války, jednou se mi svěřil, že byl v komandu, které muselo háky vytahovat mrtvé a často polomrtvé z plynových komor. Nejhorší prý bylo, jak vytáhl nějakého svého příbuzného.* Respondentka č. 36., paní Emílie: *Cikáni museli být označení velkým Z a já taky, všude jsem musela ukazovat občanku. Zážitek měla vždycky ve vlaku. Pokaždý mi lidi říkali, co dělám tady, proč nejsem v koncentráku, vždycky se do mě pouštěli a řvali na mě. Jezdila semnou jedna starší paní a kdyby tam nebyla zhroutila bych se, věřím, že by mě lidi ukopali. Starší paní mě držela za ruku a prý se ničeho nemám bát, že tam je semnou. Lidi byli na mě zlí, jako kdyby byli uražený, že jedu s nima ve vlaku, a ne ve vlaku, kde jezdí ten „dobytek“.* V této výpovědi je patrný další parakletický mechanismus, který se projevuje ve vztahu mezi stařenkou a respondentkou během cestování vlakem. Paní stařenka se stává oporou a záchranou pro respondentku v hrůzných situacích. Během cestování vlakem se paní postavila na stranu respondentky, tím jí poskytla podporu a pocit ochrany. Respondent č. 37 sdělil: *Proslýchalo se, že naše lidi budou brát, ale ne do koncentráku. Říkalo se, že budou v integračním zařízení, kde budou pod dozorem kvůli případné špionáži. Nikdo nevěděl, že naše lidi místo toho sbírají pro masovou vraždu. V letech naše lidi ihned po příjezdu čekala ulička, kde se museli svlíkat a tetovat, bylo to pro ně šílený, protože Romové nejsou zvyklí být nahý před svými dětma.**

Ve válečných letech přinášejí výpovědi respondentů hrůzyplné a dechberoucí příběhy. V závěrečném shrnutí výzkumu lze konstatovat, že Romové v České republice jsou vystaveni perzekuci a utrpení. Rasové předsudky a propagandistické kampaně nacistického režimu vedly k jejich vyloučení, stigmatizaci a systematickému pronásledování. Romové se stali oběťmi rasově motivovaného pronásledování, genocidy a dehumanizace. V některých případech nalézali parakletický mechanismus, který jim poskytoval podporu. Parakletický mechanismus je situace, kdy jedinec získává podporu a útěchu od jiné osoby, která mu poskytuje ochranu a

pomoc v obtížných situacích. Ve společnosti převažovala etnická stereotypizace, která je považovala za hrozbu, a ekonomická stereotypizace, která jim přisuzovala chudobu.

8.3 Dílčí cíl č. 3

U třetího dílčího cíle zjistíme hlavní způsoby stereotypizace

během období 1945-1989 - konkrétně: hlavní znaky etnické stereotypizace

hlavní znaky ekonomické stereotypizace

hlavní znaky sociální stereotypizace

Výzkumná otázka:

Jakým způsobem se u respondentů, jejichž vyprávění spadá do období 1945 - 1989, objevuje stereotypizace týkající se etnické příslušnosti, sociálního zázemí a ekonomického postavení?

Respondent č. 1, pan Čeněk sdělil portálu Paměti národů: *Když se komunisti snažili o integraci Romů, tak Romy dávali rovnou do zvláštních škol, anebo rovnou do děčáku.* Respondent tu dává důraz ekonomickou a sociální stereotypizace. Tento případ přímo odkazuje na obětního beránka a jeho potenciální izolovanost, na jeho odlišnost a na to, že se nás ostatní většinová společnost může distancovat nebo ho vylučovat. Tímto odkazem na obětního beránka je zde zdůrazněná jeho vymezenost vůči většinové společnosti, což vytváří hranici mezi námi a ním. Respondent č. 2: *Nikdy jsem nezažil šikanu od mých spolužáků, náš ředitel byl laskavý chlap a vždycky byl mojí podporou. Dokončil jsem školu a začal jsem pracovat na nádraží, propracoval jsem se až na vedoucího. Asi kdybych byl pro kolegy cizí cikán, tak by nedovolili, aby jim šéfoval cikán.* Tento respondent, neměl výrazné zkušenosti a zážitky s diskriminací, nýbrž dává důraz, že když je Rom pracovitý, „dotáhne to daleko“ i přesto, že je Rom. Tato výpověď přináší příklad parakletického mechanismu, ve kterém pan ředitel poskytoval respondentovi svou podporu. U respondenta č. 3, pana Petra jsme zjistili, že jeho původ pochopil až ve školce, když si s ním děti nechtěly hrát. V této výpovědi lze pozorovat vztah společnosti k obětnímu beránkovi, který se snahou společnosti o jeho izolaci. Společnost se snaží oddělit a izolovat obětního beránka od sebe. Tímto procesem obětní beránek prochází sociálním vyloučením a oddělením od většinové společnosti. Současně je zde také převažující etnická stereotypizace. Respondentka č. 4, nám sdělila: *80. léta byly pro mě nejlepší, měla jsem práci jistotu a začala jsem psát i knihy. Ve škole jsem pociťovala hněv od spolužáků, ale nějak jsem to nebrala vážně. Vždycky mě šli zachraňovat moji bratři, kteří udělali pořádek. Spolužáci nám nadávali „cikánata černý vrata“ a dělali nám před obličejem křížky at' je neuhraneme.* Respondentka klade důraz na etnickou

stereotypizaci, kde musela snášet nadávky od svých spolužáků. Dále zdůrazňuje, že v letech za komunistů měla své jistoty a práci. Respondentka č. 5, paní Františka: *Když jsme se stěhovali do nového domu z bytu, kde nebyla ani koupelna a záchod. Tak v tom novém domě byla koupelna v rekonstrukci. Ptala jsem se vedoucí, kdy se koupelna opraví a ona mi odpověděla ať se mácháme v umyvadle, co jsme dělali do teď, že to je pro nás určitě přirozený. Dost mě to urazilo.* Respondentka se setkala se sociální stereotypizací. Respondent č. 6: *Komunisti chtěli vymazat Romy úplně ze společnosti. Přebírat byl až se zavedla politika pro „chudé“. Cikáni z osady si stavěli domy a už se mohlo chodit i do města. Zde je názorná ukázka izolace a nálepkování Romů ve společnosti. Též, jak zasáhla politika do života Romů ve společnosti a do ekonomické sféry.* Respondent č. 8 sdělil: *A jestli jsem někdy pocítoval, že jsem Rom? Ne, vůbec, byli pouze ojedinělé zážitky s diskriminací, ale drtivá většina mě a moji rodinu přijala, měl jsem více štěstí než ostatní Romové, dobře jsem se učil a dotáhl jsem to až na doktorát, tudíž mě společnost neházela do jednoho pytle.* Respondent dává důraz na vzdělání, které je potřeba pro začlenění do společnosti. Tím bude předcházet ekonomické, sociální a etnické stereotypizaci. Dále u respondenta č. 11 jsme zjistili: *Narodil jsem se jako cikán a nestydím se za to. Často mi nadávali do cikánů smradlavých, černých. Komunisti byli jako nacisti, stejný odpad. U mé sestry provedli sterilizaci a ona to ani nevěděla, dali jí něco podepsat, ani nevěděla, co to bylo.* Respondent vyjadřuje negativní postoj k období komunistů a nechtěnou sterilizaci. V této výpovědi je zřejmá přítomnost etnické stereotypizace, kterou lze dále analyzovat skrze perspektivu mimetické teorie. Oběti sterilizace a jejich případné nenarozené děti jsou obětí perzekučních mechanismů. Tyto mechanismy slouží k pronásledování, diskriminaci nebo utlačování jednotlivců či skupin ve společnosti. Dalším případem sterilizace vypráví respondentka č. 30: *Doktor mi dal podepsat nějaký papír před kontrakcí a nevím, co to bylo. Až jsem četla závěrečnou zprávu, zjistila jsem, že mě sterilizovali. Plakala jsem a lékaři mi sdělili, že jsem to chtěla a podepsala jsem to. Nemohla jsem nic.* Respondenti č. 14, 20,25, 26, 29, 31, 35, 38,39, 40, neměli nijak zvlášť zkušenosti se stereotypizací ve společnosti. Dávají důraz na vzdělání, které jim pomohlo se začlenit do většinové společnosti. Též vyjadřují kladný vztah s tímto obdobím, které jim dávalo jistotu, práci a potřebné vzdělání. Bohužel to samé nemůžu říci u respondenta č. 17, který zažil etnickou a ekonomickou stereotypizaci: *Jednou mi spolužáci ukradli tkaničky od bot, tak jsem je začal honit ať mi to vrátí. Omylem jsem vrazil do paní učitelky a ta si mě zastavila a ptala se, co dělám. Právil jsem, že chci moje tkaničky, které mi spolužáci ukradli a ona mi odpověděla „cikáni mají i tkaničky do bot?“ Byl jsem ponížený a šel domů bez tkaniček.* U respondentka č. 24, paní Blanky můžeme zjistit, že za svůj původ se vždycky styděla, nechodila ani na sluníčka, aby se

neopálila, chtěla být bílá jako ostatní. Zde je ukázka mimetické teorie, kde se respondentka snaží o napodobování s většinou, nechce být ta „odlišná“ a stát se obětním beránkem ve společnosti. V mimetické teorii se obětní beránek odkazuje na jedince, který je vybrán a zařazen jako oběť, aby se udržela harmonie ve společnosti. Tento koncept vysvětluje, že lidé často vybírají určité jedince nebo skupinu, na kterou svádějí vinu za problémy ve společnosti. Obětní beránci se často vyjadřují svou odlišností od společnosti. Respondent č. 16: *V roce 1964 nařídili komunisti, že ve třídě může být jen jeden Rom, byl jsem nucený přestoupit na jinou školu.*

V období 1945-1989 byli Romové v České republice stále diskriminováni a vyloučováni. Byli umisťováni do segregovaných oblastí a potýkali se s negativními stereotypy. Mimetická teorie ukazuje, jak většinová společnost negativně napodobuje a reprodukuje tyto stereotypy. Romové zůstávají vnímáni jako "ti jiní" a obětní beránek. Přesto existují i pozitivní vztahy mezi Romy a společnostmi, které vyžadují jejich snahu a pracovitost pro začlenění.

8.4 Dílčí cíl 4:

U prvního dílčího cíle zjistíme hlavní způsoby stereotypizace

období po roce 1989 – konkrétně: hlavní znaky etnické stereotypizace

hlavní znaky ekonomické stereotypizace

hlavní znaky sociální stereotypizace

Výzkumná otázka:

Jakým způsobem se u respondentů, jejichž vyprávění spadá do období po roce 1989, objevuje stereotypizace týkající se etnické příslušnosti, sociální zázemí a ekonomického postavení?

Respondent č. 13, paní Kristýna sdělila: *Dobře jsem se ve škole učila, měla jsem dobré známky. Spolužáci byli v údivu, jak se Rom může takhle učit, docela mě to pobavilo.* V této výpovědi se respondentka setkává se stereotypem, že Romové nejsou schopni se učit a dosahovat dobrých výsledků ve škole. Její spolužáci ji překvapeně vnímají jako výjimku, protože vypadá a chová se jako „oni“, a tím narušuje stereotypické představy o Romech. Dále u respondenta č. 14 zjistíme, že jsi stěžuje na média, které Romy zobrazují po negativní stránce, zobrazují všechny možné stereotypy, jak po ekonomické, sociální tak i po etnické stránce. Média zobrazují stereotypy jako jsou například: Romové a kriminálníci, Romové z osady, Romové a sociální dávky. Na toto téma vypovídají respondenti č. 15, 20, 21 a respondent č. 1., pan Čeněk. Pan

Čeněk dále sděluje, že jeho maminka, která už byla v pokročilém věku zažila mnoho útoků od extrémistů skinheadů. S útokem skinheadů měla též zážitek respondentka č. 19: *Několikrát mě zbili. Seděla jsem v tramvaji a dostala jsem pěstí do obličeje. Můj černý obličej, si to prý zaslouží. Bála jsem se chodit i nakoupit do obchodu. Vzala jsem děti na kolotoče k nám do města a přišly tam skupina holohlavých a chtěly mě zmlátit pálkou, ale naštěstí je zastavil můj soused, který sdělil skinům „tu nemlaťte ta je dobrá a šikovná“.* Tato výpověď nám jasně ukazuje, že etnická stereotypizace hraje dominantní roli, přičemž lze přes mimetickou teorii pozorovat také existenci parakletického mechanismu. Tento mechanismus funguje jako prostředek poskytující podporu a ochranu. Tento mechanismus může sloužit jedincům k udržení sebevědomí a pozitivního vnímání sama sebe v prostředí, které je často ovlivněno etnickými stereotypy. Soused byl pro respondentku jako zachránce z nebes. Dalším zběsilým zážitkem skinheadů byl respondent č. 3: *Po přestěhování do většího města za práci, jsem opravdu zažil strach. Měli jsme byt vedle fotbalového hřiště a když jsem procházel kolem něho, tak hráči na mě pokřikovali do černých sviň a ať táhnu do koncentráku. Též jsem byl ponižován ve škole, kde moje paní učitelka před celou třídou sdělila ať jdu do zvláštní školy, že jsem cikán a nikam to nedotáhnu. Jeden den jsem šel do obchodáku a tam mě napadla jedna skupina holohlavých, mlátily mě tyčí, a ještě mě okradli. Když jsem to šel nahlásit na policii tak se mi vysmáli a nějak to neřešili. Další den zmlátily cizí skupina i moji mamku. Po těchto incidentech jsme se odstěhovali do zahraničí, kde jsem žádný strach nepociťoval.* Takové výpovědi svěčí o tom, že Romové jsou vystaveny rasovému útoku, které může vést k pocitu izolovanosti a ohrožení. Respondent č. 10: *Několikrát se mi stalo, že mi nedali zakázku na stavbu, protože jsem byl cikán, prý jak by na to koukali ostatní, že jim stavbu provádí cikáni.* Tento respondent se setkává s předsudkem, že Romové jsou nekvalifikovaní pracovníci a nemají žádnou hodnotu pro společnost. Mimetická teorie lze zde chápat jako prostředek imitace, který někteří jedinci využívají k prokázání svého zařazení do určité společenské vrstvy. Mimetická teorie zde tedy vystupuje jako nástroj, který slouží lidem k napodobování vzorců chování a hodnot, které jsou vnímány jako prestižní a společensky uznávané. Mnoho respondentů mělo problémy si sehnat bydlení, například respondent č. 11: *Volal jsem si na byt, paní mi sdělila, že je to volné ať se přijdu podívat, ale když mě viděla a zjistila, že jsem Rom. Tak prý ať ani nechodím dál, že byt je zrovna zabraný. Věděl jsem oč tu běží.* Tyto problémy souvisí se sociální stereotypizací. Dalším podobným případem je u respondentky č. 16: *Dostala jsem byt od města, ale sousedi udělali petici, ať tam Romové nežijí. Raději jsem si našla něco jiného, vím, že by mi udělali peklo.* Mnoho respondentů jako jsou č. 13,14, 20, 21, 22, 24, 27, 32 a 40, se setkali s názorem, že za komunistů byla jistota, práce. Prý dnešní doba je zvrácená, mnoho lidí si dělá, co chce.

Romy nikde nechtějí zaměstnat, tudíž někteří musí být na sociálních dávkách. Podmínky bydlení pro ně též nejsou jednoduché. Jediné pozitivní na této době je to, že slyší méně nadávek.

Po roce 1989 v České republice se stále udržovaly stereotypy o Romech, které jsou ovlivněny teorií mimetické teorie. Roma jsou často vnímáni jako ekonomicky neaktivní a závislí na sociálních dávkách, což vytváří přesvědčení o jejich lenosti a neochotě pracovat. Tato negativní percepce vede k jejich sociální závislosti a omezenému přístupu k ekonomickým příležitostem. Současně se Romové potýkají se sociální stereotypizací, která ovlivňuje jejich možnosti získání bydlení kvůli špatnému povědomí o nich jako o kriminálních. Tento proces je do značné míry ovlivněn teorií mimetické teorie, která popisuje tendenci společnosti napodobovat negativní vzorce chování a hodnot.

9. Shrnutí získaných dat a interpretace dosažených výsledků

U první části výzkumu, která spadá do období 1918 -1945, můžeme říci, že Romové byli často vnímáni jako „odlišní“ a často společensky vyloučení. Ovládá tu etnická stereotypizace se sociální stereotypizací, kdy se Romové nemohli vzdělávat, nebyl jim umožněn vstup do měst, ale po ekonomické stránce se dokázali postarat a patřili mezi levnou, ale chtěnou pracovní sílu. Přes mimetickou teorii můžeme znázornit vztah minority Romů s majoritní společností. Vše závisí na napodobování ve společnosti. Rýsuje se tu vztah obětního beránka, kdy Romové jsou izolováni od společnosti.

V další části výzkumu, který se odehrával ve válečných letech, jsou výpovědi respondentů hrůzostrašné, dechberoucí. Ve výsledném shrnutí výzkumu můžeme říci, že během války v ČR byli Romové podrobeni perzekuci a utrpení, které lze analyzovat skrze koncepty mimetické teorie, obětního beránka, parakletického mechanismu a perzekuce. Velký vliv na společnost bylo napodobování a postoje nacistických skupin. Rasové předsudky a propagandistické kampaně nacistického režimu zosobněním nepřátelství vůči Romům vedly k jejich vyloučení, stigmatizaci a systematickému pronásledování. Romové jsou obětní beránci, na které je zaměřená agrese a perzekuce. Byli vyjádřeni jako zlo pro společnost. Perzekuce během války byla krutá. Romové byli identifikováni, zbaveni svobody a přesídleni do koncentračních táborů a často hromadně vyhlazováni. Byli obětmi rasově motivovaného pronásledování, genocidy a dehumanizace. V některých případech se Romové obrátili o pomoc k parakletickému mechanismu, který jim poskytoval podporu prostřednictvím paraklétose, což znamená, že měli svého vlastního pomocníka. Tímto mechanismem Romové nacházeli vnitřní sílu a podporu.

Paraklétos jim podával „pomocnou ruku“. U této části výzkumu si můžeme povšimnout etnické stereotypizace, jako například: Romové jako ohrožení čistoty a rasové purity – rasové ideologie nacistického režimu vedly k přesvědčení, že Romové jsou „geneticky nečistí“ a představují hrozbu společnosti. Dále byli Romové označováni jako spolupracovníci nepřítele – falešně obviňováni z kolaborace s nepřítelem. Můžeme si povšimnout, že i ekonomická stereotypizace zasahuje to období války. Romové pro společnost bylo břemeno, bylo jim připisována ekonomická bída.

V období 1945 až do roku 1989 byli Romové v České republice stále konfrontováni s diskriminací a sociálním vyloučením. Přestože skončila rasová perzekuce po druhé světové válce, nedošlo k podstatným změnám ve vztahu k Romům. Romové byli často umísťováni do segregovaných oblastí. Romové se potýkaly s negativními stereotypy a předsudky ve většinové společnosti. Byli považováni za „lenivé“ nebo za kriminálníky. Mimetická teorie ilustruje fenomén negativního napodobování většinové společnosti, kdy jedinci kopírují chování a hodnoty převládající ve společnosti kolem nich. Lidé se snaží napodobit vzory chování a stylu života, které jsou vnímány jako společensky akceptovatelné. To vede k reprodukci negativních stereotypů a sociální nerovnosti. Romové jsou stále „ti jiní“, „ti odlišní“ – obětní beránek neboli nálepka obětního beránka jim zůstává napsané na čele. Během této části výzkumu si můžeme povšimnout i kladných vztahů Romů se společností, ale vše je podmíněno náležitým studiem a těžkou prací, která jim pomohla se začlenit do majoritní společnosti.

V poslední části výzkumu, která se odehrála po roce 1989, mnoho respondentů odpovídalo se stejným zněním. Snažila jsem o větší seskupení odpovědí u respondentů. Po roce 1989 v České republice stále přetrvávaly různé stereotypy vztahující se k Romům, které se dělí převážně na dvě skupiny, což je ekonomická stereotypizace a sociální stereotypizace. Etnická stereotypizace v této části nemá takovou velkou převahu jako ostatní dvě. Ekonomická stereotypizace Romů spočívá převážně: Romové jsou ekonomicky neaktivní a závislí na sociálních dávkách. Tento stereotyp často vedl k přesvědčení, že Romové jsou „líní“ a nechtějí pracovat, což vede k jejich chudobě a sociální závislosti. Tímto způsobem jsou Romové často znevýhodňováni při hledání zaměstnání a mají omezený přístup k ekonomickým příležitostem. U sociální stereotypizace Romů, můžeme říci jako problémové, je hledání bydlení, které nemohou sehnat z důvodu svého původu. Z důvodu nálepky „kriminálníků“. Všechny tyto stereotypizace jsou ovlivňovány mimetickou teorií, která znázorňuje negativní napodobování společnosti, například: „nebudu ten, kdo jako jediný zaměstnává Roma“.

10. Analýza a výzkumné zjištění

První dílčí cíl výzkumu se zaměřuje převážně na etnickou a sociální stereotypizaci. Nicméně nelze říci, že by tyto stereotypy silně ovlivňovaly respondenty nebo byly hluboce zapuštěny v jejich myslích. Respondenti zdárně stereotypy překonali, tím pádem spadají do středního. Střední faktor: respondenti jsou pronásledováni předsudky a stereotypy, ale svou pílí je překonají.

U druhého dílčího cíle výzkumu převažuje etnická stereotypizace. Bohužel musím říci, že respondenti jsou natolik zdrcení válkou, kterou nevymažou ze vzpomínek, tyto vzpomínky nepřekonají a často jsou konfrontováni. Tuto část zařazuji do vysokého faktoru, neboli, kde respondenti nedokáží se vzpamatovat ze zkušeností s předsudky a stereotypy, která vyústila až do tvrdé perzekuce.

U třetího dílčího výzkumu převažuje etnická stereotypizace. Mnoho respondentů mělo problémy s nadávkami, s izolováním od společnosti kvůli svému původu. Bohužel ani u tohoto výzkumu nemohu dát nízký faktor, což znamená respondenti se nesečkali s žádnými anebo minimálními stereotypy, ale převažuje tu faktor střední.

U poslední části výzkumu, která spadá po roce 1989, můžeme vyčlenit etnickou stereotypizaci, která ve výpovědích respondentů neměla větší část než ostatní stereotypizace. Zde tu převažuje ekonomická stereotypizace, kdy respondenti nemohou najít zaměstnání anebo sociální stereotypizaci, kdy respondenti nemohou sehnat bydlení a jsou často nálepkováni. Tato část výzkumu spadá do středního faktoru, kde skupina pamětníků se setkala s předsudky, ale svým vlastním úsilím je dokázala překonat.

11 Interpretace zjištění optikou mimetické teorie a mechanismu obětního beránka

V této části se budeme podrobněji věnovat analýze částí výpovědí respondentů za pomoci mimetické teorie. Tyto výpovědi jsou rozděleny do čtyř období. Naším hlavním zaměřením budou perzekuční stereotypy a postoj majoritní společnosti k menšinové skupině. Rovněž ráda upozorním na jednání aktérů v jednotlivých obdobích, kteří projeví odvahu a ochotu vystoupit z davového myšlení.

11.1 Interpretace zjištění optikou mimetické teorie v období 1918 – 1939

Respondent č. 1, pan Růžička sdělil Paměti národů: *Lidé věděli, že jsme cikáni, ale nikdo z nás se neměl špatně, chodili k nám kvůli tomu, že nás potřebovali na práci. Byli jsme pro ně levná pracovní síla a přežili, že jsme černí. Z Růžičkových slov je patrné, že sice zdůrazňuje rozdílnost pleti, avšak tato skutečnost nebránila v plnohodnotném začlenění do běžného života s většinovou společností. Respondent č. 4, paní Ferková: *neměli jsme se špatně, žili jsme na okraji vesnice, ale lidi se k nám chovali hezky, hodně jsme pracovali, ale nemohli jsme chodit do školy. U této výpovědi si můžeme všimnout dalšího případu, kdy byla potřeba levné pracovní síly v podobě Romů, pro majoritní společnost. Zároveň však byli Romové ponecháni v izolaci stranou, a to bez možnosti studia. Respondent č. 7: *před válkou jsem nepociťoval žádnou šikanu, měl jsem výhodu, jsem světlejší než ostatní cikáni. Zde tu respondent klade důraz na stigmatizaci v barvi pleti, jeho výhoda byla, že rychleji zapadl do většinové společnosti pomocí barvy kůže. Respondent č. 11, pan Mirga měl negativní zkušenosti s majoritní společností. Jeho rodina musela být v ústraní, měli zákaz do města a snášeli různé nadávky kvůli barvy pleti. Respondent č. 12, sdělil: *moje rodina se před válkou neměla špatně. Věděla, že jsou rozdělený na my a oni, ale gadže nás potřebovali kvůli práci. Nikdo od nich nechtěl pracovat. V této výpovědi je kladen důraz na rozdělení MY a ONI. Je tu velká hranice, která nelze překročit. Brání jí k tomu původ, předsudky a barva pleti. Velmi často se objevují výpovědi, kde si respondenti stěžují na nemožnost studia, např., Respondentka č. 16: *moji rodiče byli negramotní, mně to přišlo vždycky vtipný, ale máma mi říkala, ať se jim nesměju, že oni neměli možnost studovat, měli zákaz chodit do školy. Respondent č. 31: *Romové měli zákaz studovat a vzdělávat se, moje rodina byla negramotná, ale počítat se naučili. Respondenti č. 18, 19, 20, 21, 25, 29, 39 zdůrazňují, že sice pocíťovali odlišnost své pleti od majoritní společnosti, ale tato skutečnost je nikterak neovlivnila. Vědomi své hodnoty jako kvalitní pracovní síla pro většinovou společnost, se soustředili na svou pracovitost a čestnost.******

V první části výpovědí, zahrnující období mezi lety 1918 - 1939, jsme se zaměřili na perzekuční mechanismy namířené proti Romům, na postoje a chování většinové společnosti vůči nim a na vzácné případy jednotlivců, kteří prokazovali odvahu vystoupit z davového mínění. Bohužel, není snadné identifikovat konkrétní případy, u kterých byla odvaha vzdoru z davovému tlaku. Respondenti se opakovaně setkávali s perzekučními stereotypy, jež byly odvozeny z jejich sociálního vyloučení a stigmatizace, především kvůli odlišné barvě pleti. Romové byli vnímáni jako odlišní od většinové společnosti. Kromě toho byli Romové podrobováni segregaci a většina většinové společnosti se snažila odstranit je ze svého okolí, protože byli vnímáni jako

"neznámí". Přesto byli Romové zároveň potřební pro většinovou společnost jako levná pracovní síla. Během tohoto období tak Romové pociťovali převážně pozitivní emoce.

11.2 Interpretace zjištění optikou mimetické teorie v období 1939 – 1945

Respondent č. 1 sdělil: *Němci se nadřazovali nad Čechy a Češi si to vybíjeli na nás Romy. Zkoumali naše barvu očí, barvu pleti a dávali nás do jednoho pytle černých.* Zde můžeme spatřit vztah majoritní společnosti vůči Romům. Češi bez žádného svého morálního uvažování, pronásledovali ideji čistého národa. Též Romy zkoumali jako „ti jiní“ než ostatní, zde je využit perzekuční mechanismus odlišného z davu. Respondent č. 2, pan Zima: *Prožil jsem válku na Slovensku v Kopčanech. Zachránilo nás, že jsme byli jiný stát, ale vím, že Romy v ČR nesli těžko, že je bijí jejich vlastní lidé.* Pan Zima dává též důraz na nevráživý vztah mezi majoritní společností vůči Romům. Respondentka č. 4, paní Ferková: *Starosta přišel za mým otcem a řekl mu ať odejdou všichni z vesnice, prý kontaminuje voda, ale vím, že kecal. Chtěl se zbavit cikánů.* I v této výpovědi můžeme shlédnout vztah starosty vůči Romům, které vyhnal, aby v jeho vesnici nebyli žádní Romové. Nechtěl mít u sebe žádné „neznámé“. Dále respondentka č. 5, paní Františka sdělila: *nedá se popsat, jak se k nám chovali. Nebyli jsme pro ně lidi, ale zvířata. Byla jsem zničená, že všechno tohle nám udělali Češi.* Respondent č. 8: *starosta se zastal naší rodiny ať nám nebourají dům a nestěhují na okraj vesnice.* U této výpovědi si můžeme povšimnout statečného starosty, který vystoupil z davového šílenství a postavil se proti všem. Respondentka č. 18, paní Margita: *viděla jsem, jak Roma chytli v táboře a pověsili za nohy, byl tam týden a byl každému jedno.* Respondentka č. 19, paní Marie: *s vesnicí jsme měli dobré vztahy těsně před válkou. Šli nás varovat, že si pro nás jdou vojáci a my utekli do lesa.* Zde můžeme vidět jednu celou vesnici, která nebyla obětí vlivů nacistického režimu a vzbouřila se, dokázala pomoc Romům v nesnázi. Též jsme se od respondentky č. 19. dozvěděli: *nejhorší bylo, že voják, který nás mlátil byl jeden od nás. Farbár se jmenoval, byl černý jako my a bil nás jako psy. Byl z vojáků nejhorší.* U této výpovědi, je paní Marie zdrcená, že Romy bil jeden z dalších Romů pan Farbár. Nedokázala pochopit, jak to mohl udělat svým lidem. Respondent č. 20., pan Holomek: *zachránil nás četník před válkou, potulovali jsme se jako neviditelný, měli jsme štěstí, že nejsme tmavý jako ostatní.* U této výpovědi si můžeme povšimnout perzekučního mechanismu, kde pan Holomek a jeho rodina nebyla pronásledována z důvodu světlejší barvy pleti, tím nevyčnívali z davu. Též zdůrazním přátelský vztah četníka, který pomohl respondentovi. Respondent č. 23: *rasově motivované vraždění nepřežila moje matka, sestry a strýcové.* Respondent č. 33, pan František: *každá obec měla vydat lidi, co nejsou hodní, obec samozřejmě vybrala nás. Byli jsme jediný cikány v obci.* U této výpovědi, si můžeme

povšimnout roli obětního beránka, kde dav využije perzekučního mechanismu a odsoudí Romy, kteří jsou pro ně „odlišní“ k záhubě. U respondentky č. 36, paní Emílie, se můžeme dozvědět, že Romy označovali velkým Z. Prý jim nestačila tmavá barva pleti, ale označkovat si je měli ještě písmenem. Dále jsme se u respondentky č. 36 dozvěděli: *jezdila semnou vždycky jedna paní a ta mi držela ruku ať se z toho nehrouším, lidi na mě řvali ať si jedu jiným vlakem s dobyt看em*. Bohužel paní Emílie se nesešla s příznivým vztahem s majoritní společností. Jediná starší dáma vystoupila z davu a byla její pomocná spása.

Během válečného období, naši respondenti nezděka čelili intenzivní agresi ze strany majoritní společnosti, což nám umožňuje označit je za obětní beránky tohoto konfliktu.

Mimetická teorie naznačuje, že lidé mají tendenci napodobovat chování, postoje a preference ostatních lidí ve společnosti. Během druhé světové války a nacistické okupace byli Romové stigmatizováni a perzekuováni, podobně jako Židé a další menšiny. Tato stigmatizace a perzekuce Romů mohla být důsledkem mimetického chování většinové společnosti, která napodobovala nacistický režim a jeho negativní postoje vůči těmto menšinám. Tímto docházelo k hrůzným neoprávněným vraždám. Nacistický režim v té době zastával roli jakéhosi satana či žalobce, který podněcoval agresi vůči těmto obětním beránkům. V průběhu války se do této role stali zařazení Židé a Romové. Pro český lid a české vojsko se nacistický režim stal vnějším arbitrem, který určoval, jak se mají chovat k "veřejnému nepříteli". Česká společnost se sjednotila proti romské menšině. Zpočátku byli Romové označováni velkým "Z" a stali se terčem společenské stigmatizace, později byli shromážděni a postupně vražděni.

Je třeba si uvědomit, že tyto vraždy vytvořily určitou zdánlivou harmonii ve společnosti. Naši obětní beránci nesli vinu, za kterou nikdo nemohl. Byli nuceni čelit mimetické krizi, z níž se jen těžko vymanili. Společnost obětovala tyto obětní beránky jako jakýsi prostředek k řešení ekonomických, sociálních krizí a negativních vyhlídek do budoucnosti.

Mnoho Romů z tohoto období se stalo obětí perzekuce a vraždění obětních beránků. Mnozí z nich byli a stále jsou psychicky narušeni a museli snášet šikanu a agresi ze strany společnosti. Mnoho jejich příbuzných bylo zabitých rukou českého lidu, který byl ovlivněn nacistickým režimem. Nacistický režim se stal idolem české společnosti. Je však nutné dodat, že se našli i jednotlivci, kteří se odvážili vystoupit z davového šílenství a zachránili některé Romy před perzekucí a utrpením.

11.3 Interpretace zjištění optikou mimetické teorie v období 1945 -1989

Respondent č. 1, pan Čeněk: *Komunisti chtěli tvrdou integraci, ale naše děti dávali rovnou do zvláštních škol.* V této výpovědi si můžeme povšimnout izolaci od majoritní společnosti.

Respondent č. 2: *v této době se cikáni neměli špatně, měli jsme práci, cítili jsme se začleněný do majority, ikdyž jsme černí.* Respondent klade důraz začleňování z důvodu zaměstnání. Pracují stejně jako většina, tím se stává člen většinové společnosti. Předchází perzekučnímu mechanismu, barvou pleti.

Respondent č. 3, pan Torak: *děti už ve školce mi nadávali, že jsem černej, nechtěly si semnou hrát.*

Respondentka č. 4, paní Ferková: *chtěla jsem se oblíkat jako ostatní holky, ale viděla jsem na nich pouze posměšky.*

Respondentka č. 5 sdělila: *paní, co nám pronajímala byt, nám dávala jasně najevo, že ona je něco víc. My jsme snad zvířata, že jsme černý.*

Respondent č. 6, pan Olah: *vnímaní Romů u majority se moc nezměnilo, stále jsme na obtíž.*

Respondent č. 9 sdělil: *já jsem nikdy moc nepociťoval rasismus, vždycky jsem pracoval, ale jen jednou můj bývalý kamarád mi řekl, že on je ten bílý a já ten černý. Tím už semnou skončil.*

Respondent č. 10 sdělil: *žil jsem s rodinou v paneláku a jako sousedy k nám dali novou romskou rodinu a řekli nám, že my si s nima budeme rozumět, našťval jsem se.*

Respondent č. 11: *v autobuse jel jeden komunista, předseda národního výboru a taky s autobuse jeli cikáni z osady. Začal všem cikánům a mně nadávat, že jsme černí a smradlavý, bylo to ponižující.*

Respondentka č. 13, paní Gorolová: *říkali mi, že ať si založím hudební soubor, prej to mám v krvi. Dřív jsem to nechápala, proč mi to říkají.*

Respondent č. 14, pan Eštočák sdělil: *v minulosti v mojí generaci měl málokterý Rom titul. Já ho mám, ale přes to se na mě majorita dívala jako na Roma, a ne na doktora.*

Respondentka č. 15: *starala jsem se v organizaci SOS pro děti. A přivezli k nám romské děti a hnedka mi je přidělili, že já si s nima určitě poradím. Bylo mně dětí líto, zachovali se k nim jako k prašivým.*

Respondentka č. 19, paní Kormanová sdělila, že po válce Romy nechtěli majoritní společnost pustit do vesnic. Vytvářely brány.

Respondentka č. 22: *neměla jsem jednoduchý život, žila jsem se strýcem, protože moje máma si vzala olašskýho a jeho rodina nezkousla, aby si vzal rumungricu, natož s dítětem. A další perlička bylo to, že když jsem porodila. Tak druhý den do porodnice přijela sociálka a chtěli mi dítě odebrat, bez udání důvodu.*

Respondentka č. 24, paní Rejholdová: *nesnášela jsem se za to, že jsem cikánka, styděla jsem se za svoji pleť. Jen ve škole bylo pár narážek, ale nebylo to šílené.*

Respondent č. 27: *za totality nemám špatný vzpomínky, bezdomovci žádní nebyli a všichni měli práci. Cítil jsem se dobře. Za nepřitele nebrali nás cikány, ale komunismus.*

Respondentka č. 30, paní Gorolová: *to, co jsem podepsala před porodem, tak si prý za to můžu sama. Měla jsem být prý víc vzdělaná a to my prej nejsme.*

Respondentka č. 36: *táta mi vždycky tloukl do hlavy, že vzdělání pro Romku je důležitější. Zapojím se do společnosti jedině když budu mít něco*

v hlavě a dobrou práci. Respondentka č. 40, paní Cecílie: nikdy jsem se nesešla s rasismem anebo diskriminací, mohla za to moje bílá pleť. Neházeli mě do jednoho pytle.

U respondentů si můžeme povšimnout převahu diskriminaci z důvodu odlišné pleti od majoritní společnosti. Tímto se Romové stávají pro většinu „odlišní“. Majoritní společnost je pohlcená stereotypizací, kterou nedokáže překonat a všechny Romy „hází“ do jednoho celku. V rámci tohoto období, je stále patrná izolace, ve které se ocitají Romové neboli obětní beránci, ve společnosti. Romové jsou diskriminováni a mají omezené příležitosti ve srovnání s majoritní společností. Nicméně vidina možnosti integrace prostřednictvím práce a vzdělání snižuje jejich pocit izolace od většinové společnosti.

11.4 Interpretace zjištění optikou mimetické teorie v období po roce 1989

Respondent č. 2 sdělil: *dobré vztahy s majoritou se začaly narušovat v devadesátkách. Romové si zvykají brát sociální dávky. Ale hlavně z toho, že je nikdo nechce vzít do práce. Vlastně tihle mladí ani pracovat nechtějí.* Respondent č. 3: *v létě v Liberci v obchodáku mě napadla parta skinheadů a zmasakrovali mě. Policie mi to ani nevěřila.* Respondent č. 6 sdělil: *média z nás dělají zlořády, média rozdělují společnost. Hodně mých bývalých kamarádů se stali skinheadi. Nepustili nás ani do hospody.* Dále nám respondent sdělil, že Romové postupně ztráceli chuť hledat práci při diskriminaci. Respondent č. 10: *kdyby Romové měli zapláceno v práci stejně jako majorita. Byl by hnedka lepší život.* Respondent č. 11: *do práce mě nevzali, byl jsem moc černej. Moje děti mají problém sehnat bydlení. Hned se v telefonu ptají, jestli jsou černí, anebo bílý.* Respondent č. 14, pan Eštočák sdělil: *vždycky mě fascinuje debata Romové a bydlení. Hodně Romů co znám mají lepší bydlení než majorita.* Respondentka č. 16: *udělala jsem si kurz na vozovně a chodila jsem do fabriky. Přes security jsem vždycky musela ukazovat celou kabelku. Jednou jsem jim řekla, že bych jim mohla ukázat i ten vagon, co mám za zády. Už mě to uráželo.* Respondent č. 17: *byť jsem nedostal ikdyž jsem byl první žadatel, ale potom nám majitel viděl a už se mi ani neozval.* Respondentka č. 19: *několikrát mě zbili za to, že jsem černá a jednou mě skini chtěli přetáhnout pálkou, ale naštěstí se tam objevil můj soused a zachránil mě. Sdělil jim, tu nebijte, ta je naše.* Respondent č. 20, pan Holomek: *důvodem netolerance od majoritní společnosti jsou média. Dělají z nás kriminálníky. Stále ukazují negativní věci. Přitom mnoho z nás, a především ti mladí, jsou intelektuálové.* Respondentka č. 22: *Skini zbili jednoho kluka před mým domem. Dále nám respondentka sdělila: při pádu komunismu jsme si mysleli, že bude líp, ale práce už pro nás nebyla. Přišli Ukrajinci a Vietnamci a ti nám tu práci vzali. Cikány už nikdo nechtěl zaměstnávat. Raději vzali Ukrajince, jen aby si neudělali ostudu.* Respondentka č. 26: *zažila jsem kruté útoky od skinů, mého syna skoro umlátili. Odjela jsem*

do Belgie, kde jsem se cítila dobře, žádný rasismus, ale domov je domov. Respondent č. 27 sdělil: vadí mi, že každý se stará sám o sebe, je tu velká propast s cikánama a po revoluci cca rok 1995 tady byl velký rasismus. Plno cikánů odjelo do zahraničí, aby se zachránili. V zahraničí jsou zvyklí na barevný. Respondent č. 28, pan Miker: nikdy nezapomenu, jak do jednoho domu vpadla banda chuligánů a křičeli „vypalte ty svině“ a jedna holčička koukala z okna a křičela „je tam je moje paní učitelka“. My Romové jsme šli taky proti skinům. Byl jsem rád, že do boje šli i lidi z majority. Respondentka č. 34: hrůza sehnat bydlení a práci, po telefonu vám řeknou, jo není problém, ale až nás vidí tak najednou je všechno obsazené. Respondent č. 38: šel jsem se přihlásit na práci jako řidič autobusu, a ten šéf když mě viděl, hned řekl „ti od vás mi vykradli kabely“ odpověděl jsem mu, že já krást nejdu, ale jdu pracovat. Po dlouhým přemlouvání mi dal šanci.

V rámci této části, která se zaměřuje na období po 1989, stále se setkáváme s izolací obětních beránek v české společnosti. Mnoho Romů je vystaveno urážkám, které odpovídají perzekučním stereotypům – jsou vnímáni jako odlišní, černí, sociálně vyloučení a porušující společenská tabu. V této době je bohužel také dochází k vraždění obětních beránek. Skupina skinheads se bohužel stala obětí politického a xenofobního rozpoložení společnosti. Jejich vzorem byla čistota a politické názory předních politiků v daném období. Obětním beránkům je připisována vina za společenskou krizi. Bez obětních beránek by bylo lépe. Mnoho respondentů se obává nejistot této doby, zejména v oblasti zaměstnání, kde majoritní společnost odmítá zaměstnat Romy z obavy před stigmatizací. Raději se přidají k davu, napodobí ho a odmítnou přijmout Romy. Důležitou roli hraje také bydlení, kdy nikdo nechce Romům poskytnout místo ve svém domě. Podle názorů respondentů jim nepomáhají ani média, která je „očerňují“. Bohužel naše společnost nezná Romy a má strach z neznámých věcí nebo lidí. Tento fakt přetrvává a skupinová konformita je silnější než vlastní snaha odvrátit perzekuci.

12. Transkulturní reflexe

Zlepšení vztahů mezi majoritní společností a romskou menšinou je velmi dlouhodobým cílem, který musí překonat těžké překážky, jako jsou stereotypy vůči menšině, kulturní rozdíly a historická zátěž. Hlavním bodem bakalářské práce byla stereotypizace. Víme, že stereotypy a předsudky mají silný emocionální náboj, zatímco racionální obsah z nich může být potlačen. Někteří autoři poukazují na to, že nedostatečné objektivní znalost určitého předmětu či skupiny lidí je vynahrazována ve stereotypu či předsudku zevšeobecňujícím názorem či představou přejímanou neověřené od jiných lidí. Potíže spojené se stereotypy a předsudky pramení z toho, že jsou velice stabilní. To znamená, že nositel předsudku vztahuje určité hodnocení na všechny příslušníky určitého etnika, národa či rasy, aniž by posuzoval jednotlivce podle reálných charakteristik. Tak např. předsudek vůči Romům, týkající se toho, že někteří Romové jsou líní, že se často dopouštějí kriminálních činů apod. Je vztahován na všechny příslušníky tohoto etnika, což zajisté neplatí všeobecně.¹³⁷ Bohužel, potvrzují existenci problematiky spojené se stereotypizací a diskriminací, která se týká vybraných respondentů této bakalářské práce. Je nutné se ptát, zda existuje možnost dosažení harmonie mezi majoritní společností a romskou menšinou. Zaprvé, je nezbytné zvýšit povědomí většinové společnosti o romské kultuře, historii a současných výzvách. Tím lze postupně odstraňovat negativní stereotypy a předsudky, které často vedou k diskriminaci. Edukativní kampaně a projekty, které zdůrazňují kulturní rozmanitost a vzájemné porozumění, mohou být velmi efektivním nástrojem. Respekt k multikulturalismu je dalším klíčovým prvkem. To zahrnuje ochranu kulturní rozmanitosti a umožnění Romům udržovat svou kulturu a identitu bez obav z diskriminace.

Během mého studia oboru Transkulturní komunikace jsem si uvědomila významné aspekty kulturní rozmanitosti a jedinečnosti. Transkulturní komunikace vyžaduje vyvážený přístup, který zahrnuje odmítnutí dvou extrémů: kulturalismu a morálního relativismu.

„Kulturalismus představuje nadměrné důrazování kulturního faktoru na úkor jiných determinant lidského myšlení a chování. To znamená, že příslušnost k určité kultuře nesmí automaticky definovat jedincovi názory a jednání. Člověk není omezen pouze svou kulturní identitou, a nemusí automaticky přijmout všechny kulturní stereotypy.

Na druhé straně morální relativismus argumentuje, že pokud platí kulturní relativismus (každá kultura je jedinečná a žádná kultura není nadřazena jiné), nelze odvodit univerzálně platné morální zásady. Však transkulturní společnost uznává relativnost kulturních hodnot, ale

¹³⁷ PRŮCHA, Jan: *Interkulturní psychologie*, Praha 2007, s. 65–66.

nevzdává se snahy přiblížit se pravdě o tom, co je pro člověka správné a co není, bez ohledu na jeho kulturní příslušnost.

Lidé jsou formováni svou kulturou, avšak také setkání s jinými kulturami a konfrontace s postoji, které jsou v rozporu s jejich vlastní kulturou, ovlivňují jejich postoje a hodnoty. Kultura hraje v životě člověka důležitou roli, ale není jediným faktorem, který ho formuje.¹³⁸ Bohužel musím konstatovat, že kultura a mechanismy konstrukce sociální reality totiž vykazují velmi silný a doslova konstitutivní potenciál násilí. „René Girard ho popsal jako mimetický mechanismus kultur vedoucí a vyvolávající eskalaci konfliktu, která spouští mechanismy vyhledávání, pronásledování a také likvidování obětního beránka. Silou, která se stává hlavním aktérem celého procesu, je mentalita kolektivní identifikace s davem, které se paradoxně nevyhnou ani individualistická pojetí autonomní identity, ba dokonce naopak.“¹³⁹

Dále je potřeba zajistit rovný přístup ke kvalitnímu vzdělání pro romské děti a mládež, je to rovněž zásadní pro jejich budoucí příležitosti. To může zahrnovat programy na podporu vzdělávání, mentoring a vylepšení vzdělávacího prostředí. Dalším důležitým krokem je posílení právní ochrany práv Romů a implementace opatření proti diskriminaci. To zvyšuje odpovědnost za jakoukoli formu diskriminace a znevýhodňování.

Podpora zaměstnanosti v romské komunitě a vytváření ekonomických příležitostí jsou také klíčové pro sociální integraci. To může zahrnovat programy na rozvoj pracovních dovedností a podporu při hledání práce. Otevřený dialog a spolupráce mezi romskými organizacemi a většinovou společností jsou nezbytné pro řešení konfliktů a vytvoření prostředí vzájemného porozumění. Zahrnutí romských hlasů a příběhů ve veřejném diskurzu např. Paměti národa, může zvýšit sociální povědomí a empatii většinové společnosti vůči Romům.

Celkově lze říci, že zlepšení vztahů vyžaduje komplexní a trvalý přístup, který zahrnuje všechny tyto aspekty. I když je to dlouhodobý proces, může přinést pozitivní změny v harmonii a integraci romského obyvatelstva nejen v České republice, ale v celosvětovém měřítku.

¹³⁸ Srov. SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka: *Výzvy pro transkulturní komunikaci*, Ostrava 2014, s. 63-64.

¹³⁹ BURDA, František: *Za hranice kultur: transkulturní perspektiva*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury – CDK 2016, s. 269.

13. Závěr

Název mé bakalářské práce je "Stereotypizace Romů v české kultuře". Během této práce jsem identifikovala řadu nedostatků v postoji české společnosti vůči Romům. Hlavním cílem této práce byla snaha o nastínění způsobů a podob stereotypizování Romů ve vyprávění vybraných respondentů. Hlavní cíl nám navazuje na dílčí cíle, které se ptají na ekonomickou, sociální a etnickou stereotypizaci v letech 1918 -1939, 1939 -1945, 1945 -1989 a po roce 1989.

Nejprve bych ráda shrnula moji otázku, kterou jsem uvedla v úvodu bakalářské práce. Ráda bych zjistila, proč jsem dříve pocítovala určitý pocit nadřazenosti vůči subetnickým skupinám, jako jsou Rumungři. Jsem nyní však přesvědčená, že tento pocit byl způsoben uzavřenou olašskou komunitou, která přikládá velký význam rituálům čistoty a nečistoty. V této komunitě jsou tradice důležitější než individuální názory. V olašské komunitě jsou Rumungři označováni za "špinavé" tento stereotyp se udržuje přes generace. Již od dětství nám rodiče říkali, že bychom měli uzavřít manželství s "našimi" a ne s těmi "špinavými Rumungry".

Ráda bych zdůraznila, že jsem začala tento pocit nadřazenosti chápat a překonat, což bylo ovlivněno mými vybranými respondenty. Během výzkumu jsem si uvědomila, že jsem překonala své stereotypy o Romech. To jsem dosáhla díky analýze výzkumu, který jsem prováděla s respondenty, jejichž příběhy jsem pozorně poslouchala. V průběhu mého výzkumu jsem měla příležitost slyšet jejich osobní příběhy a zkušenosti týkající se předsudků a diskriminace. Tyto rozhovory mě donutily k hlubšímu pochopení jejich situace a také k uvědomění si, jak předsudky mohou významně ovlivnit životy jednotlivců. Tato zkušenost mi pomohla zbavit se svých předchozích stereotypů a lépe pochopit složitost této problematiky.

Bakalářskou práci jsem rozdělila na teoretickou část a praktickou část. Tyto části jsou rozdělené do období 1918-1939, doba válečná, 1945-1989 a pro roce 1989. Části bakalářské práce, metodologicky vychází z analýzy diferencování v perspektivě mimetické teorie Reného Girarda.

V teoretické části jsme zjistili, že v období mezi lety 1918 – 1939. Byli Romové často vnímáni většinou společností stereotypně a s předsudky. Tyto stereotypy vedly k jejich sociálnímu vyloučení a diskriminaci. Romové byli často stigmatizováni jako "jiní" a "odlišní", což vedlo k jejich omezenému přístupu k vzdělání, zaměstnání. Vůči Romům byly vytvářeny zákony, např. Potulný zákon o cikánech. Mnoho romských rodin žilo v chudobě a na okraji společnosti v osadách. Byli často vystaveni obtížným životním podmínkám, a mnozí z nich byli nuceni pracovat v nekvalifikovaných a těžkých zaměstnáních. Romové byli pro majoritní společnosti levná pracovní síla. Romové měli omezený přístup ke kvalitnímu vzdělání, což vedlo k tomu, že mnoho romských dětí nebylo schopno získat potřebné dovednosti a znalosti pro lepší

budoucnost. Během let 1939-1945, tudíž během druhé světové války, byli Romové vystaveni systematické perzekuci a genocidě nacistickým režimem. Toto období bylo poznamenáno hrůzami holocaustu, který postihl jak židovskou, tak romskou komunitu. V rámci České republiky byly zřízeny koncentrační tábory určené speciálně pro Romy.

V těchto táborech, jako byly Letech u Písku a Hodonín u Kunštátu, byli Romové vystaveni krutým životním podmínkám, nelidskému zacházení a násilí. Tyto tábory byly místem, kde docházelo k masovým vraždám a úmrtím v důsledku hladu, nemocí a zneužívání.

Romové byli vnímáni nacisty jako "rasově podřadní" a "nežádoucí" prvky společnosti. Byli perzekvováni na základě svého etnického původu a systematicky deportováni do těchto táborů. Ve zbývajících letech v období 1945 -1989 a pro roce 1989: po období druhé světové války a pádu nacistického režimu, se zacházení s romskou komunitou v bývalém Československu a později v samostatné České republice změnilo, ale stále čelila diskriminaci a sociálním problémům. Po druhé světové válce byla romská komunita začleněna do poválečné společnosti, ačkoli stále čelila některým formám diskriminace a sociálního vyloučení. Byla jim dána možnost získat občanství a některá základní práva, ale diskriminační postoj vůči nim přetrvával. V 50. a 60. letech probíhaly snahy o začlenění Romů do socialistického státu a do pracovního procesu. V rámci těchto snah byly prováděny kampaně na vymýcení negramotnosti a zlepšení vzdělávacího systému pro romské děti. Však i přesto Romové mnohdy zůstávali na okraji společnosti a čelili ekonomickým obtížím.

Celkově lze říci, že v období 1945-1989 docházelo k postupnému zlepšení právního postavení Romů, ale sociální a ekonomické problémy a diskriminace stále přetrvávaly. Romská komunita se snažila integrovat do společnosti, ale mnohdy se potýkala s obtížemi a stereotypy.

V praktické části této bakalářské práce, jsem vycházela z analýzy vzpomínek, které byly sdíleny respondenty romského etnika na platformě Paměti národa. Celkem čtyřicet respondentů se podělilo o své životní příběhy a zkušenosti týkající se jejich interakce s majoritní společností a s problémy spojenými se stereotypy. Tyto vzpomínky byly dále tříděny do určitých časových období pro další analýzu. Při analýze jsou použity faktory, které znázornily riziko ovlivňování Romů stereotypy či předsudky.

Prvního období dílčího cíle 1918 - 1939, našeho výzkumu byl výsledek stereotypizace více zaměřen na etnické, ekonomické a sociální stereotypy. Nicméně není možné tvrdit, že tyto stereotypy měly hluboký vliv na respondenty nebo byly pevně zakořeněny myslích. Respondenti úspěšně překonali tyto stereotypy a spadali do kategorie středního faktoru, což znamená, že byli vystaveni předsudkům a stereotypům, ale dokázali se s nimi vypořádat.

Druhá část dalšího období druhého dílčího cíle 1939 - 1945, našeho výzkumu byla značně ovlivněna etnickou stereotypizací. Bohužel musím poznamenat, že respondenti byli hluboce postiženi válkou, kterou nemohou zapomenout, a tyto vzpomínky na ně často stále dopadají. Tato část spadá do kategorie vysokého faktoru, což znamená, že respondenti nedokázali překonat zkušenosti s předsudky a stereotypy, což vedlo k tvrdé perzekuci.

Třetí část dílčího cíle 1945 -1989, našeho výzkumu také ukázala, že etnická stereotypizace byla významným problémem. Mnoho respondentů se potýkalo s nadávkami a izolací kvůli svému původu. Zařadila jsem je do středního faktoru.

V poslední části dílčího cíle po roce 1989, našeho výzkumu, která se zaměřuje na období po roce 1989, převažuje ekonomická stereotypizace. Respondenti často nemohli najít zaměstnání a čelili sociální stereotypizaci, kdy byli nálepkováni a měli problémy sehnat bydlení. Tato část výzkumu také spadá do kategorie středního faktoru, kde respondenti byli vystaveni předsudkům, ale svým vlastním úsilím se s nimi dokázali vyrovnat.

Dále jsem v praktické části uvedla analýzu v perspektivě mimetické teorie: vztah majoritní společnosti k Romům, perzekuční mechanismy a jedince, kteří byli stateční a postavili se davu. Bohužel musím konstatovat, že i v této analýze byla většina respondentů stereotypizována a nálepkována, jen mála „hrstka“ jedinců vystoupila z davu a podpořila romskou menšinu.

Mimetická teorie Reného Girarda mi umožnila hlouběji pochopit vztah majoritní společnosti k romské menšině. Tato teorie vychází z předpokladu, že lidé mají tendenci napodobovat chování, preference a postoje ostatních ve společnosti. Když lidé vidí, že určité postoje nebo názory na romskou menšinu jsou v běžném prostředí akceptovatelné, mají tendenci je napodobovat. To vede ke šíření stigmatizace a negativních stereotypů o Romech. Mimetické chování přispívá ke konfliktům mezi oběma skupinami. Pokud jedna skupina začne projevovat negativní postoj vůči Romům, další lidé v jejím okolí mohou napodobovat tento postoj, což vede k vzájemným konfliktům a negativním reakcím.

Mimetická rivalita a nepřátelství jsou také důležité aspekty. Rivalita a nepřátelství mezi majoritní společností a romskou menšinou vznikají, protože jedna strana začne považovat druhou za nepřítele a ostatní lidé ji v tom napodobují. Tím může být konflikt prohlubován soupeřením. Samozřejmě dav si musí potvrdit, že jedná správně. Nastává fáze, kdy jsou obětní beránci obviňováni z porušování nejpřísnějších společenských tabu. Uvedu několik příkladů, u Romů je často rozšířeným stereotypem, že jsou kriminálníci, že jedí psy a jsou nepracovití. Tyto přesvědčení jsou důkazem strachu společnosti z nevědomosti a neznalosti jiných kultur. Dav se sjednocuje a ukazuje prstem na obětní beránky. Bohužel dochází k eskalaci konfliktu, kdy jsou obětní beránkové „zavražděni“. Vstupuje do hry perzekuční mechanismus, který

vyplývá z mimetické krize, kdy většina hledá chyby u jiných a snaží se najít obětního beránka, který je pro většinu neznámý a vnímán jako zlo, což pro nás jsou Romové. Romové jsou tímto diskriminováni a nemají rovné příležitosti jako většina majoritní společnosti.

Celá bakalářská práce měla danou hypotézu, která zní: *Ve střetu vyšších morálních principů s kulturně podmíněnými stereotypy na straně majority nakonec vítězí hledisko kulturního stereotypu. Převládá především hledisko kulturního stereotypu, jejichž příčina začíná ve společnosti, kde se necháme stáhnout s davem.* Bohužel musím tuto hypotézu dle výpovědí vybraných respondentů verifikovat.

Pokud je kulturní stereotyp silný a rozšířený ve společnosti, může být skutečně obtížné prosadit vyšší morální principy. Majoritní společnost často následují dav a konformitu, což vede upřednostňování kulturních stereotypů před morálními principy.

Nicméně, to neznamená, že vyšší morální principy nemají vliv. Jsou jednotlivci, kteří se postaví proti kulturním stereotypům a brání svým morálním hodnotám, a tím mohou ovlivnit společenský diskurz a postavení kulturních stereotypů.

Celkově záleží na mnoha faktorech, včetně vzdělání, výchovy a osobních hodnot, jaký bude výsledek střetu mezi morálními principy a kulturními stereotypy. S velkým přáním doufám, že mé hodnocení je nepřesné, a věřím, že naše společnost se v budoucnosti promění v postoji k romské menšině.

Bibliografie

1. ALLPORT, Gordon Willard. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004. Obzor. ISBN 80-7260-125-3.
2. BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. Kontroverzně. ISBN 80-7220-180-8.
3. BITTNEROVÁ, Dana a Mirjam MORAVCOVÁ. *Etnické komunity: integrace, identita*. Praha: FHS UK, 2011. Agora. ISBN 978-80-87398-13-5.
4. BITTNEROVÁ, Dana. *Etnické komunity (Romové)*. Praha: FHS UK, 2013. Agora. ISBN 978-80-7571-057-4.
5. BITTNEROVÁ, Dana a Mirjam MORAVCOVÁ. *Etnické komunity: elity - instituce - stát*. Praha: FHS UK, 2009. ISBN 978-80-87398-03-6.
6. BURDA, František, Jan HOJDA, Jana KARLOVÁ, et al. *Člověk jako východisko dialogu kultur*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2013. ISBN 978-80-7405-315-3.
7. BURDA, František. *Kultura služby (analýza a aplikace antropologických východisek)*. Ústí nad Orlicí: Oftis. ISBN 978-80-7405-336-8.
8. BURDA, František. *O násilí v kultuře: girardovské reflexe*. Ostrava: Moravapress, 2013. ISBN 978-80-87853-01-6.
9. ČENĚK, Jiří, Josef SMOLÍK a Zdeňka VYKOUKALOVÁ. *Interkulturní psychologie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-5414-7.
10. ČERNÁ, Milena. *Černobílý život*. Praha: Gallery, 2000. ISBN 80-86010-37-6.
11. DANIEL, Bartoloměj. *Dějiny Romů: vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994.
12. DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom = Cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0524-5.
13. GABAL, Ivan. *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999. ISBN 80-86103-23-4.
14. GIRARD, René, Pierpaolo ANTONELLO a João Cezar de Castro ROCHA. *O původu kultury: hovory s Pierpaolem Antonellem a Joãem Cezarem de Castro Rocha*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-164-2.
15. GOFFMAN, Erving. *Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-21-0.
16. HANCOCK, Ian. *Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů*. Praha: Signeta, 2001. Droma. ISBN 80-902608-3-7.

17. HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.
18. HAYES, Nicky a Irena ŠTĚPANÍKOVÁ. *Základy sociální psychologie*. Vydání osmé. Praha: Portál, 2021. ISBN 978-80-262-1850-0.
19. HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8.
20. HNILICA, Karel. *Stereotypy, předsudky, diskriminace (pojmy, měření, teorie)*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1776-3.
21. HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002.
22. JAKOUBEK, Marek. *Cikáni a etnicita*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-105-5.
23. JAKOUBEK, Marek a Lenka JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 978-80-7325-178-9.
24. JAKOUBEK, Marek a Lenka JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ. *Romové a cikáni - neznámí i známí: interdisciplinární pohled*. Voznice: Leda, 2008. ISBN 978-80-7335-119-9.
25. JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start, 2004. ISBN 80-86140-21-0.
26. KIRWAN, Michael. *René Girard: uvedení do díla*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-142-0.
27. MANN, Arne B. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-762-6.
28. MAPPEŠ-NIEDIEK, Robert. *Chudáci Romové, zlí Cikáni: co je pravdy na našich předsudcích*. Brno: Host, 2003. 978-80-7294-869-7.
29. MAREŠ, Petr, Markéta HORÁKOVÁ a Miroslava RÁKOCZYOVÁ. *Sociální exkluze nalokální úrovni*. Praha: VÚPSV, 2008. ISBN 978-80-7416-014-1.
30. MARÁDOVÁ, Eva a Jana KUTNOHORSKÁ, BEDNAŘÍK, Petr, ed. *Rozvíjení multikulturního porozumění: kolektivní monografie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-729-0274-1.
31. MORGENSTERNOVÁ, Monika a Lenka ŠULOVÁ. *Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1361-1.
32. NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2020. ISBN 978-80-7553-842-0.
33. NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8.

34. NEČAS, Ctibor. *Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1997. ISBN 80-7067-769-4.
35. NEČAS, Ctibor. *Nemůžeme zapomenout: naši bisteras: nucená táborová koncentrace ve vyprávění romských pamětníků*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994. ISBN 80-7067-354-0.
36. NEČAS, Ctibor. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945)*. Brno: Matice Moravská, 2005. Knižnice Matice moravské. ISBN 80-86488-20-9.
37. NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0497-4.
38. NOVÁK, Tomáš. *O předsudcích*. Brno: Doplněk, 2002. ISBN 80-7239-119-4.
39. PÁCHOVÁ, Anna, Dana BITTNEROVÁ, Helena FRANKE, Miroslav RENDL a Irena SMETÁČKOVÁ. *Školní a mimoškolní vzdělávání žáků z vyloučených lokalit*. Praha: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, Katedra psychologie, 2018. ISBN 978-80-7603-002-2.
40. PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004. ISBN 80-86621-07-3.
41. PETRUSEK, Miloslav a Pavel KLENER. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.
42. PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]*. 3. vyd. Praha: Portál, 2010. Psychologie. ISBN 978-80-7367-709-1.
43. SIROVÁTKA, Tomáš. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. Rubikon. ISBN 80-210-3455-6.
44. ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-648-9.
45. ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Výchova k toleranci a proti rasismu: [multikulturní výchova v praxi]*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-182-2.
46. WEINEROVÁ, Renata. *Romové a stereotypy: výzkum stereotypizace Romů v Ústeckém kraji*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2632-1.

Osudy Romů za druhé světové války na území Protektorátu Čechy a Morava | Radio Prague International. *Zprávy z České republiky | Radio Prague International* [online]. Copyright © Martin Frouz, Muzeum hl. města Prahy [cit. 29.05.2023]. Dostupné z: <https://cesky.radio.cz/osudy-romu-za-druhe-svetove-valky-na-uzemi-protektoratu-cechy-a-morava-8581673>

Vývoj cikánské otázky v Protektorátu Čechy a Morava | Holocaust. *Holocaust* [online]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/pronasledovani-a-genocida-romu/pronasledovani-a-genocida-romu-v-ceskych-zemich/pronasledovani-a-genocida-romu-2/vyvoj-cikanske-otazky-v-protektoratu-cechy-a-morava/>